

v.10 estřty

ÚSTAVU PRO
SOUDOBE DĚJINY AV ČR

Sovětsíí poradci
v Československu
1949–1956

Svazek 14
1993

Karel Kaplan

**Sovětsí poradci v Československu
1949–1956**

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
1993

Institute for Contemporary History

Vlašská 9

118 40 Praha 1

Karel Kaplan: Soviet Advisers in Czechoslovakia, 1949–1956

Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 14

497/946

© 1993 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

ISBN 80-85270-26-9

Republishing of this material in any form is forbidden without permission
in writing from the Publisher

Obsah

1. Role a působení sovětských poradců v armádě	8
2. Sovětský poradce v armádě	17
3. Sovětský poradce v armádě	22
4. Sovětský poradce v armádě	44
5. Križe sovětského tisku v letech 1953–1956 a poradci	45
Přílohy	61
Imenový rejstřík	66
Summary	74

Ediční řada SEŠITY ÚSD zveřejňuje dokumenty a studie z oboru soudobých dějin Československa. Má převážně pracovní charakter a klade si za cíl přinášet dílčí výsledky dlouhodobých badatelských záměrů. Tomu odpovídají i formální náležitosti včetně poznámkového aparátu.

Obsah

1. Role a postavení sovětských poradců v československém mocenském mechanismu	8
2. Sovětské poradce v bezpečnosti	17
3. Sovětské poradce v hospodářství	42
Sovětské poradce v Radě vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)	44
Sovětský model ekonomického řízení	49
Stálí poradce	61
4. Sovětské poradce v armádě	66
Na vojenských školách	66
Poradce v armádě	74
Poradce ve zbrojním průmyslu	86
5. Krize sovětského bloku v letech 1953–1956 a poradce	92
Přílohy	101
Jmenný rejstřík	143
Summary	145

Historie sovětských poradců v Československu je součástí širšího kontextu vztahů mezi oběma státy. Předkládaná studie je tedy první svého druhu.

Děkuji pracovníkům Státního ústředního archivu, Archivu ministerstva vnitra, Archivu ministerstva zahraničních věcí a Vojenskému historickému archivu za pomoc, kterou mi poskytli při vyhledávání dokumentů.

Karel Kaplan

Obsah

1. Role a postavení sovětských poradců v československém mocenském mechanismu	8
2. Sovětské poradení v bezpečnosti	17
3. Sovětské poradení v hospodářství	42
Sovětské poradení v Rádě vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)	44
Sovětský model ekonomického řízení	49
Státní poradení	61
4. Sovětské poradení v armádě	66
Na vojenských školách	66
Poradení v armádě	74
Poradení ve zbrojním průmyslu	86
5. Krize sovětského bloku v letech 1957–1958 a poradení	92
Přílohy	101
Jmenný rejstřík	143
Summary	145

Sovětské poradení sehrálo v Československu v letech 1949–1956 důležitou roli. Byli významným článkem mocenských a řídicích struktur a svými rozhodnutími zasahovali přímo i nepřímo téměř do všech oblastí života společnosti. V komunistickém režimu byl historický výzkum působení poradců zakázán. Archivní prameny k tomuto tématu byly utajovány. Neexistovala žádná odborná studie kromě práce Jana Fialy z roku 1968 *Úloha sovětských poradců v čs. bezpečnosti při přípravě a provedení procesů 1949–1952*. I ta byla prohlášena za tajnou a veřejnost neměla možnost se s ní seznámit. Teprve po zpřístupnění většiny archivních dokumentů po listopadu 1989 (ministerstvo obrany ale část materiálů nadále označuje za předmět státního tajemství) se vytvořily předpoklady pro výzkum tohoto důležitého tématu. Předkládaná studie je tedy první svého druhu.

Děkuji pracovníkům Státního ústředního archivu, Archivu ministerstva vnitra, Archivu ministerstva zahraničních věcí a Vojenského historického archivu za pomoc, kterou mně poskytli při vyhledávání dokumentů.

Karel Kaplan

1. Role a postavení sovětských poradců v československém mocenském mechanismu

V letech 1949–1956 přicházeli do Československa sovětské poradci v takovém počtu, s takovým postavením a posláním, že se v mocenském mechanismu stali článkem, jehož charakteristické znaky předurčovaly jejich význam a v podstatě neotřesitelnou pozici.

V prvé řadě to byla jejich rozsáhlá pravomoc. Českoslovenští funkcionáři, u nichž poradci působili, se brzy začali bezvýhradně řídit pokyny, radami, návrhy a názory svých „sovětníků“. Bylo zcela běžné, že i nejvyšší představitelé – včetně prezidenta (a předsedy KSČ) – rozhodovali ve všech závažnějších případech až poté, co si vyžádali jejich stanovisko. Klement Gottwald doporučoval či ukládal ministrům, aby se řídili pokyny svých sovětských poradců. Tak došlo k tomu, že ve více i méně důležitých záležitostech se títo vedoucí funkcionáři stali vykonavateli jejich návrhů a doporučení. Vztahy mezi funkcionáři a poradci se různily a stupeň podřízenosti prvních vůči druhým ovlivňovalo více okolností, mimo jiné i politické schopnosti funkcionářů, mocenské sebevědomí a zájmy obou. Kam až mohla taková podřízenost sahát (i když jde zřejmě o případ ojedinělý), ukazuje svědectví tehdejšího ministra národní bezpečnosti Karola Bacílka, obsažené v jeho diskusním příspěvku ve vedení KSČ 26. března 1963: „Pokud jde o poměr k sovětským poradcům, měl jsem k nim tak velkou důvěru, že jsem přejímal všechno za správné a pravdivé. Jeho tvrzení jsem neprovrhoval. Tak se stalo, že fakticky sovětské poradci na ministerstvu bezpečnosti rozhodovali. Nevěděl jsem například ani jak se Alexej jmenuje druhým jménem.“ (Míněn Besčasnov.)¹

Za druhé – téměř neomezená pravomoc poradců, jejich výjimečná mocenská pozice v Československu, byla zvýrazněna a podepřena značně

privilegovaným sociálním postavením. Kromě stejně vysokého platu jako plat „jeho“ funkcionáře pobíral sovětský poradce různé příplatky a požíval dalších výhod (byt, stravování, příplatky na ženu a děti aj.), které vysoko převyšovaly příjem československého funkcionáře.

Za třetí – odpovědnost poradce neodpovídala jeho mocenskému postavení a finančním i dalším privilegiím. Vůči československým orgánům, institucím a funkcionářům totiž nenesl odpovědnost žádnou, ani ústavní, zákonnou, ani politickou. Tu měl československý činitel, dá-li se vůbec o odpovědnosti hovořit. Neboť otázka odpovědnosti za jakékoli rozhodnutí, stál-li za ním sovětský poradce, nebyla vůbec vznášena, přesněji nikdo si to nedovolil. Vedlo to k tomu, že funkcionáři přijímali stanoviska a náměty poradců, i když s nimi zcela nesouhlasili. Ministři si dokonce přáli mít ve svém resortu poradců co nejvíce. Jejich přítomnost a činnost považovali za ochranný štít před možnými obviněními z nesprávného rozhodování, špatného řízení úřadu apod.

Za čtvrté – sovětské poradci byli odpovědní a přímo podřízeni pouze Moskvě, konkrétně institucím, které je vysílaly nebo ve kterých pracovali. Jejich hlavním úkolem a posláním bylo zavést sovětský způsob řízení jednotlivých úseků společnosti a do činnosti československých institucí vnést sovětskou praxi. V procesu sovětizace Československa zaujímal působení poradců přední místo. Největší příliv poradců nastal v období politického zlomu, v letech 1951–1952, kdy vyvrcholila snaha Moskvy o úplné ovládnutí celého mocenského bloku z jednoho centra, a v roce následujícím, v době, kdy tento blok začal prožívat svou první krizi. Sovětizace prosazovaná bez ohledu na národní zájmy, historické zkušenosti a vlastenecké city občanů, a uplatňování sovětského modelu jako univerzálního principu byly jednou z hlavních příčin společenské krize v Československu v letech 1953–1957, během níž byly zpochybňovány až odmítány jak dosavadní činnost poradců, jimi prosazované principy a zkušenosti, tak politické záměry Moskvy.

Za páté – v hlavních mocenských oblastech, v armádě a v bezpečnosti, tvořili poradci ucelený útvar. Nešlo o jednotlivce, přidělené k funkcionářům a navzájem nepropojené, ale o organizovanou skupinu s vlastní hierarchickou strukturou. V čele útvaru stál poradce ministra, který měl své zástupce a kterému podléhali všichni ostatní poradci v resortu včetně nižších složek, tj. i mimo ministerstvo. Vedoucí fakticky rozhodoval o příchodu dalších poradců. Přítomnost poradců jako organizovaného útvaru, který pronikl do všech „klíčových funkcí“, a jejich rozhodující mocenské postavení vedly k tomu, že poradci zcela ovládli oba resorty, armádu a bezpečnost, a zajišťovali tak jejich podřízenost moskevskému ústředí. Obdobně tomu bylo i v plá-

1 *Státní ústřední archiv (SÚA)*, fond Komise 1955–57, sv. 35, a.j. 542; fond 02/2, sv. 78, a.j. 94, schůze 17.4.1956. – *Reportér*, r. 1968, č. 25, Příloha III. Bacílek 17.4.1956: „Alexeje (Besčasnova, K.K.) mně představil při mém nástupu sám soudruh Gottwald. Bylo mně řečeno, že to je jeden z nejschopnějších pracovníků sovětského ministerstva vnitra... a že byl vybrán Stalinem.“ – Kopřiva v r. 1968: „Vedení strany a ministerstva v nich (poradcích, K.K.) vidělo záruku správné činnosti a odborného řízení. Byli iniciátory většiny závažných opatření. Vliv jejich rad byl na všech úsecích patrný. Měli teoretický, praktický i politický vliv na myšlení pracovníků ministerstva... Záruku správného postupu na tomto poli (v bezpečnosti, K.K.) viděl v nich také soudruh Gottwald, který při každé vážné věci žádal stanovisko poradců.“

nování, řízení a organizaci hospodářství, kde zasahovali i v aparátu Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP).

Podle dosud známých dokumentů přišli první sovětské poradce do Československa v říjnu 1949, a to do bezpečnosti. Kromě toho už od roku 1945 působila skupina poradců ve vojenském školství a početná skupina v jáchymovských dolech. Následující příliv sovětských poradců se uskutečnil ve dvou etapách. První vlna proběhla v letech 1950–1951, kdy přišly početné skupiny do bezpečnosti, armády a do aparátu hospodářského řízení. Tato invaze byla důsledkem jak politických změn v sovětské politice (příprava na vojenské střetnutí, politika zvýšené ostražitosti a bdělosti, vystupňovaný boj proti „nepřátelům“), tak vytvoření ministerstva národní bezpečnosti v květnu 1950 a změny ve vedení ministerstva národní obrany, kam za L. Svobodu nastoupil A. Čepička. Druhá vlna začala v roce 1952, pokračovala v roce následujícím a doznívala v roce 1954. Její vzestup byl ovlivněn, ne-li zcela motivován, přípravou a průběhem procesu s vysokými komunistickými funkcionáři, především se Slánským a spol. Někteří byli obviněni i odsouzeni také pro odpor proti uplatňování sovětských zkušeností a proti pozvání poradců.² Tak se k dosavadní snaze vedoucích funkcionářů „krýt si záda“ rozhodnutími poradců přidal i strach z obvinění, že nedoceňují sovětské zkušenosti.

Postup či procedura podávání žádostí o poradce se brzy ustálil. Za každý resort předložil žádost ministr, a to nejprve vedení KSČ a po jeho souhlasu ministerstvu zahraničních věcí, které pak žádost postoupilo vládě nebo jejímu předsednictvu. Jménem vlády ji předával sovětskému velvyslanci obvykle ministr zahraničních věcí. V některých případech posílal žádost sovětské vládě předseda vlády a jen ve výjimečných a ojedinělých případech se na sovětské komunistické vedení obracel K. Gottwald. Sovětská

2 *Tamtéž*, fond politické procesy (dále procesy), sv. Slánský, výslech 12.1.1952; fond Komise III (Komise pro dokončení stranické rehabilitace 1968–69), Informace č. 23, 32–33.

Z vynucené výpovědi Slánského ve vyšetřovací vazbě 12.1.1952: „Chci dále mluvit o tom, že jsem svou protistranickou činností způsobil, že nebyly přijímány zkušenosti z výstavby socialismu v Sovětském svazu. Ze Sovětského svazu nebyli zváni poradci a odborníci z různých úseků výstavby socialismu. Zvlášť velké škody byly způsobeny tím, že až v roce 1951 byli pozváni poradci pro hospodářský úsek, kteří mohli být pozváni mnohem dříve, čímž by hospodářská výstavba byla neobyčejně urychlena. Stejně tak tomu bylo s poradci pro bezpečnost, kteří také mohli být pozváni dříve a kteří, když již byli pozváni – třeba pozdě – tak jsem z návrhu na jejich pozvání čtyři důležité vyškrtl.“

místa vyžadovala velmi konkrétní a přesné vymezení oblasti pro činnost poradce, v podstatě jeho pracovní náplň. Když v Praze zjistili, že Moskva se dotazuje svých poradců na účelnost československého požadavku, musel žádost o poradce ještě potvrdit vedoucí poradců v resortu. Stejnou cestou procházely i žádosti o prodloužení pobytu poradců.³

Od poloviny roku 1953 vznikaly pro podávání žádostí o sovětské odborníky nové směrnice. 20. června oznámil sovětský velvyslanec v Praze A. J. Bogomolov československému ministru zahraničních věcí Václavu Davidovi nový způsob podávání žádostí. Ten spočíval v členění poradců na dvě skupiny – na odborníky „vyššího typu“ k vysokým funkcionářům na ministerstvech, a na hospodářské experty, inženýry. Žádosti o poradce první skupiny podávalo ministerstvo zahraničních věcí sovětskému velvyslanci, u druhé skupiny ministerstvo zahraničního obchodu sovětskému obchodnímu zastupitelství. Pokud šlo o vymezení obou skupin, bylo Bogomolovo sdělení příliš obecné. Předseda vlády V. Široký proto 24. června 1953 uložil V. Davidovi, aby vypracoval nové směrnice pro podávání žádostí o poradce. Následovalo několik meziministerských porad a začátkem srpna dostal Široký návrh směrnic na stůl; souhlasil s navrženými principy, tj. s rozdělením poradců na „sovětníky“ a odborníky, ale poukázal na to, že návrh nevyčerpává všechny problémy. Po dalších úpravách schválila vláda nové směrnice 9. září 1953 a centrální úřady členění poradců do skupin začaly uplatňovat. Tato sovětská iniciativa byla prvním signálem měnicího se postoje Moskvy k úloze a k přítomnosti jejich poradců v zemích bloku.⁴

Přesný počet sovětských poradců, kteří v letech 1949–1956 v Československu působili, nelze dosud určit. A ještě mnohem obtížnější je rozdělit poradce podle délky pobytu a podle jejich poslán. Někteří zde pobývali dlouhé měsíce, i déle než rok, jiní přicházeli pouze na dva až tři měsíce, a byli i poradci jen pro jeden, obvykle krátkodobý úkol. Do kategorie

3 SÚA, fond Ministerstvo financí (MF), kr. 84, sl. L/3 (dopis A. Zápotockého 10.12.1952 J. Kabešovi). – *Archiv Ministerstva zahraničních věcí Praha (A MZV)*, fond SSSR 1945–54, kr. 6, sl. sovětských odborníci pro ČSR, č. 135 200/53.

4 *A MZV*, fond SSSR 1945–54, kr. 6, sl. sovětských odborníci pro ČSR č. 135 200/53, č. 125842/53.

29.6.1953 se konala porada o návrhu nových směrnic. Její účastníci z ministerstva zahraničních věcí, ministerstva zahraničního obchodu a Státního úřadu plánovacího se shodli na zásadách. V. Široký k nim sdělil připomínky 10.8.; jednala o nich další porada 19.8. V. Široký upozorňoval, že směrnice neřeší otázku poradců v rámci vědeckotechnické spolupráce a doporučoval jednotnou evidenci všech poradců a odborníků, a to v ministerstvu zahraničních věcí.

poradců lze zařadit i sovětské učitele, kteří působili na vysokých školách jeden, většinou však mnohem více semestrů. Kromě poradců, které si vyžádala pražská vláda, zde bylo množství odborníků ve výrobě, v závodech a výzkumných ústavech v rámci vědeckotechnické spolupráce. Zvláštní postavení mezi těmito poradci měli odborníci v uranových dolech. Podle československo-sovětské dohody o uranu z listopadu 1945 sovětsí odborníci zastávali určité vedoucí funkce a desítky jich pracovaly na místech méně důležitých i zcela nevýznamných. Zjistit celkový počet sovětských poradců v Československu znesnadňuje i vyměňování dlouhodobě působících poradců. Přesnější by bylo vyčíslit funkce, při kterých působili. Jejich počet se pohyboval mezi pěti šesti sty, celkový počet poradců, včetně odborníků v uranových dolech, ve sféře vědeckotechnické spolupráce a učitelů vysokých škol, lze odhadnout na trojnásobek.

Již při prvním přílivu sovětských poradců na jaře 1950 vznikla otázka jejich zabezpečení, tj. jejich platu a dalších požitků. V dubnu 1950 předal sovětský velvyslanec v Praze V. Širokému návrh dohody o honorování poradců se žádostí, aby jej vedení KSČ urychleně projednalo a vláda schválila. Jak sděloval V. Široký v dopise K. Gottwaldovi, velvyslanec zdůraznil, že dohody „stejného obsahu má (SSSR, K.K.) i s jinými státy“. Gottwald si k návrhu vyžádal stanovisko příslušného ministra financí Jaroslava Kabeše. Ministr sice považoval náklady za dosti vysoké, ale souhlasil s návrhem, neboť se domníval, že výdaje jistě budou odpovídat přínosu z práce expertů. Bral rovněž v úvahu, že úsilí o snížení nákladů by neprospělo přátelským vztahům Československa k SSSR. Podle ministrových propočtů by náklad na poradce u ředitele závodu činil 807 000 Kčs ročně (z toho plat 160 000), u podnikového ředitele 917 000 Kčs (270 000), u generálního ředitele 1 247 000 Kčs (600 000), u sekčního šéfa ministerstva 787 500 Kčs (140 000), u náměstka ministra 832 500 Kčs (185 000).⁵

„Dohoda mezi vládou SSSR a vládou ČSR o přidělení sovětských odborníků k práci v úřadech, organizacích a podnicích ČSR a o podmínkách jejich honorování“ byla podepsána 5. června 1950. Podle ní poradci

5 SÚA, fond 100/24, sv. 99, a.j. 145. – Archiv Státního úřadu plánovacího Praha (A SÚP), fond VM SÚP, a.j. 657 (dopis Kabeše Gottwaldovi 13.5.1950).

Z Kabešova dopisu Gottwaldovi: „Tyto částky se mohou snad zdát vysoké, ale mám za to, že se zřetelem na to, co nám bude poskytnuto, vysoké nejsou. Proto souhlasím s tím, abychom dohodu tak, jak je koncipována, přijali... Mám za to, že by nás nebylo důstojné a neodpovídalo by našim citům a našemu postoji vůči SSSR, kdybychom usilovali o snížení částek nákladů.“

dostávali plat ve stejné výši jako funkcionáři, u nichž působili.⁶ Československo hradilo i další výdaje včetně úhrady nájemného, topení a osvětlení.⁷ Kromě toho dohoda stanovila, že za každého poradce československá vláda „bude vyplácet sovětské vládě od 2000 do 4000 rublů měsíčně podle kvalifikace“ na krytí ztrát sovětských institucí, vzniklých v souvislosti s přeložením jejich zaměstnanců do ciziny.⁸ Za necelých pět měsíců, 29. listopadu 1950, podepsali zástupci obou vlád „Protokol o podmínkách plateb za sovětské specialisty do ČSR k poskytování technické pomoci“. Československá místa vycházela z toho, že dohoda z 5. června 1950 se vztahovala na poradce u všech ministrů, na poradce v resortech ne hospodářských ministerstev a na vysokoškolské profesory a pod odborníky podle Protokolu z 29. listopadu 1950 řadila poradce v resortech hospodářských ministerstev. Pobytové a stravovací podmínky byly stanoveny v příslušných dohodách o jejich působení; v případě, že nebyly takto vymezeny, platila ustanovení dohody z 5. června 1950.⁹

6 SÚA, fond 100/24, sv. 99, a.j. 1145.

Druhý článek dohody: Vláda Československé republiky bude vypláceti sovětským odborníkům v Československé měně plat rovnající se sazbám, které jsou nebo budou stanoveny pro československé odborníky v stejných hodnotech a se stejnou kvalifikací. Zajistí ostatní podmínky včetně zásobování potravinami a jinými předměty denní potřeby, prémie apod., které jsou stanoveny pro československé odborníky.

7 Tamtéž.

Třetí článek dohody: Vláda Československé republiky bude hraditi Sovětskému svazu následující výdaje, spojené s přidělením sovětských odborníků do Československa: cestovní výlohy pracovníka a jeho rodiny, diety, byt a plat po dobu jeho jízdy tam a zpět, jak na území Sovětského svazu, tak na území Československa, převoz zavazadel do výše 80 kg na 1 osobu, stěhovací paušál ve výši měsíčního platu, který dostával v Sovětském svazu před přeložením a náhradu za dovolenou ve výši měsíčního platu za každý rok práce v Československu a sovětským odborníkům pracujícím na školách v Československu ve výši jejich dvou měsíčních platů za každý rok práce.

Článek 5: Vláda Československé republiky bezplatně poskytuje sovětským odborníkům po dobu jejich práce v Československu byty se zařízením, topivem a osvětlením, nebo vyplácí příslušnou částku na nájem bytu se zařízením, topivem a osvětlením.

Článek 6: Vláda Československé republiky se zavazuje v případě nemoci sovětského odborníka nezadržovat mu plat po celou dobu jeho nemoci, avšak ne více než na 3 měsíce.

8 Tamtéž, čtvrtý článek dohody.

9 A MZV, fond SSSR 1945–54, kr. 6, sl. sovětských odborníci pro ČSR, č. 125842/53.

Politický sekretariát ÚV KSČ schválil konkrétní ubytovací, stravovací a platové podmínky poradců až 2. dubna 1952. Do té doby ministři postupovali víceméně podle svého uvážení, a tak se náklady na poradce různily.¹⁰ V. Široký, J. Kabeš a J. Dolanský proto předložili 15. března 1952 návrh jednotných směrnic. Návrh schválený politickým sekretariátem ÚV KSČ dělil poradce do dvou skupin. Do skupiny A patřili poradci u ministra, označovaní jako poradci, sovětníci. Ve skupině B byli tzv. odborníci, specialisté u náměstků ministra a v nižších funkcích. Platové a pobytové podmínky v obou skupinách se lišily, i když ne příliš. Jedno však měly společné: příjmy poradců, včetně dalších požitků a výhod, vysoko překračovaly odměny příslušných československých funkcionářů. Ke stejné vysokým platům náležely poradcům příplatky na stravu, bezplatně užívali byty s otopem, dostávali dary a měli i další výhody.¹¹ Po schválení politickým sekretariátem ÚV KSČ Zápotocký oznámil podmínky všem ministrům.

10 *Tamtéž*, kr. 27, sl. 7, č. 104128/52.

Na začátku roku 1952 ministerstvo zahraničních věcí získávalo informace z ministerstev o materiálních a finančních podmínkách poradců. Ministerstvo státní kontroly vyplácelo poradci 20 000 Kčs měsíčně, ministerstvo zdravotnictví 22 000 Kčs, ministerstvo zemědělství platilo každému poradci podle potřeby, ne však víc než 20 000 Kčs. V plánovacím úřadě činily denní náklady v průměru 2000 Kčs. Ministři zřejmě neznali dohodu z 5.6.1950; např. ministr financí dostal její definitivní text až v lednu 1952.

11 *SÚA*, fond AN, kr. SSSR (dopis V. Širokého z 11.7.1952 A. Novotnému). – *Archiv Ministerstva vnitra ČR (A MV)*, fond A 2/1, č.j. 1611. Finanční, pobytové a stravovací podmínky pro poradce, schválené politickým sekretariátem ÚV KSČ 12.4.1952:

skupina A	skupina B
1. plat jako ministr	plat jako funkcionář, u něhož je poradce
2. příplatek na stravu měsíčně 15 000 Kčs, na manželku 7500 Kčs, na dítě 5000 Kčs	příplatek 10 000 Kčs, na manželku 5000 Kčs, na dítě 3000 Kčs
3. poukázky na textil jako ministr	dvě šatenky na osobu
4. bezplatné ubytování ve vile či 3–4 pokojový byt včetně světla, otopu a úklidu	byt 2–3 pokojový nebo hotel Belvedere, Splendid
5. automobil s řidičem	osobní auto pro potřebu své činnosti
6. osobního tajemníka a ruskou písáčku	dle potřeby tajemníka a písáčku
7. telefon na „černínskou ústřednu“	–
8. při odjezdu z ČSR dar ve výši 30 000 Kčs	dar ve výši 20 000 Kčs
9. zdravotní péče ve Státním sanatoriu (Sanopz)	zdrav. péči zajistí ministerstvo
10. pro všechny poradce zařídí Úřad rekreaci jako vedoucí funkcionáři předsednictva vlády rekreační dům ministerstva 30–60 km od Prahy	

Ale již v květnu 1952 požádal sovětský velvyslanec A. J. Lavrentěv o jejich úpravu; sdělil Novotnému, že „ÚV VKS(b) považuje československé podmínky pro sovětské experty za přexponované“, že jejich honorování v Československu je příliš vysoké a přesahuje rámec Dohody z 5. června 1950. Českoslovenští funkcionáři reagovali na tuto žádost už v červenci, kdy politický sekretariát ÚV KSČ schválil návrh Širokého z 11. července 1952, který obhajoval správnost rozhodnutí z 2. dubna 1952, neboť poradci jsou skutečnými odborníky, a doporučoval ponechat podmínky v platnosti. Nicméně, vzhledem k velvyslancově stížnosti, Široký navrhl alespoň dvě nepatrné úpravy. Měsíční příplatek na stravu se snížil u skupiny A z 15 000 na 10 000 Kčs, u skupiny B z 10 000 na 7000 Kčs a zrušily se povinné dary na rozloučenou.¹² Ministři však změnu z července

Politický sekretariát ÚV KSČ 2.4.1952 dále usnesl: zříditi uzavřenou sovětskou restauraci v hotelu Splendid pro zaměstnance velvyslanectví, obchodní mise, poradce a odborníky SSSR a dotovat ji mimořádnými přiděly pro každého strážníka. Na osobu měsíčně: maso 15 kg, máslo, sádlo, olej 3 kg, cukr 1 kg, těstoviny 1 kg, mouka, chléb 15 kg, mléko 15 l, vejce 30 ks. Všichni uvedení sovětskí pracovníci obdrželi přidělové lístky jako diplomaté, tj. dva běžné přiděly. Jídla v hotelu byla až v trojnásobném množství než při normálním stravování a průměrná cena oběda o třech chodech byla 60 Kčs (staré měny). Poradci a odborníci, kteří působili mimo Prahu, dostali zvláštní přiděly ve stejné výši. – Široký ve zprávě sděloval, že všechny body byly splněny, s výjimkou 10/A, tj. rekreačního domu pro poradce.

12 *Tamtéž* a *SÚA*, fond SÚP, a.j. 1164; fond MF, sekretariát, kr. 84, sl. Dolanský J.; fond 02/5, sv. 49, a.j. 134, b. 31. Podle pokladních dokladů činil měsíční plat N. N. Korobkova, vedoucího poradce na plánovacím úřadě, v roce 1952 35 652 Kčs kromě dalších výhod. Poradce V. Rjabov dostal plat 20 652 Kčs + 15 000 Kčs stravovací příplatek pro sebe, 7500 Kčs pro manželku a 5000 Kčs pro dítě, celkem 34 652 Kčs kromě dalších výhod. Podobně byl odměňován i další poradce na plánovacím úřadě, P. I. Mirošničenko; do konce ledna 1953 bral 35 652 Kčs měsíčně. Kromě toho dostával vedoucí poradce tři a ostatní poradci dvě poukázky na textil (šatenky). Platy sovětských profesorů na čs. vysokých školách byly 27 000 Kčs netto měsíčně + diplomatické šatenky a ubytování (náklad 10 000 Kčs měsíčně).

Pro srovnání platy členů československé vlády v roce 1952:

Člen vlády	Základní plat dle dekr.57/45	Činovní přídavek	Reprezent. přídavek	Celkem
Předseda vlády	ročně 120 000	80 000	140 000	340 000
	měsíčně 10 000	6666	11 666	28 332
	srážky netto			1517
				26 815

1952 nevzali na vědomí a tak je Široký 30. prosince 1952 upozornil, že nedodržují „pobytové podmínky“, zejména že nedělají rozdíl mezi poradci (sovětští) a odborníky; zároveň vyžadoval zprávu o plnění podmínek. Už 14. ledna 1953 však sovětský velvyslanec A. J. Bogomolov znovu upozornil Širokého, že pobytové a stravovací podmínky sovětských odborníků přesahují rámec dohody z 5.6.1950. Poukázal zejména na výši měsíčních příplatků na stravování a na drahé dary. A. Zápotocký pak 26. ledna 1953 důrazným dopisem žádal všechny ministry, aby dodržovali „pobytové a stravovací podmínky“ poradců, schválené v dubnu, a hlavně jejich úpravu z července 1952. Teprve potom stravovací příspěvek ztlačil a hodnota darů na rozloučenou se snížila.¹³

Náklady na sovětské poradce a odborníky značně zvyšovaly jednak platby, kterými se podle čtvrtého článku dohody z 5. června 1950 sovětské vládě nahrazovalo 2000–4000 rublů měsíčně za každého experta, jednak povinnost platit sovětské straně cestovní výlohy, stěhovací paušál a náhradu

náměstek předsedy vlády	ročně měsíčně srážky netto	100 000 8333	80 000 6666	120 000 10 000	300 000 24 999 1333
ministr zahr.věcí zahr.obch. a informací	ročně měsíčně srážky netto	80 000 6666	80 000 6666	120 000 10 000	280 000 23 332 1203 22 129
ostatní ministři	ročně měsíčně srážky netto	80 000 6666	80 000 6666	100 000 8333	260 000 21 665 1203 20 462

Platy všech náměstků byly stejné a zahrnovaly:

- a) základní plat 125 000,-
- b) reprezentační příplatek 60 000,-
- c) paušál na byt a obsluhu 25 000,-
210 000,- Kčs
- d) srážky ze mzdy 26 916,-
nemoc. pojištění 2400,-
29 316,-

netto ročně 180 684,- Kčs

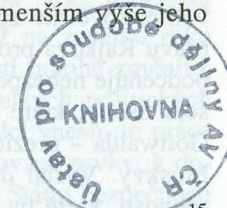
13 Tamtéž, fond 02/5, sv. 51, a.j. 136, schůze 19.1.1953, b. 26; fond SÚP, a.j. 1164. – A MZV, fond SSSR 1945–54, kr. 27, sl. 10, č. 124953/52, sl. 14, č. 135346/53. Poradce na plánovací úřadě P. I. Mirošničenko obdržel v roce 1952 35 652 Kčs měsíčně, v roce 1953 20 652 Kčs měsíčně ve staré měně a 4174 Kčs měsíčně v nové měně; poradce A. P. Kovaljov, který nastoupil 22.1.1953, měl plat 20 652 Kčs.

za dovolenou poradců. Sovětská místa až do roku 1953 tyto částky nežádala, ale ministr financí J. Kabeš očekával, že k tomu dříve či později dojde. Navrhoval proto 19. listopadu 1952 Zápotockému zahrnout už tyto výdaje do devizového plánu a neuvádět je ve zprávách pro vládu. To ještě ministr Kabeš nevěděl, že Široký již dostal notu sovětského ministerstva zahraničních věcí č. 37 z 10. listopadu 1952 s žádostí o proplacení úhrady za poradce podle dohody z 5. června 1950. Náklady do poloviny roku 1952 činily 2 849 420 rublů (35 617 750 Kčs), z toho úhrada ztrát sovětských institucí 2 474 730 rublů, dopravní a cestovní výlohy 218 975 rublů a náhrady dovolené 155 715 rublů. Ministerstvo financí uhradilo požadovanou částku 19. prosince 1952. Za druhou polovinu roku 1952 činila úhrada 723 189 rublů (9 039 862 Kčs) a za první pololetí roku 1953 646 493 rublů (8 081 162 Kčs). Do poloviny roku 1953 Československo zaplatilo Sovětskému svazu za pobyt jeho poradců a odborníků 4 219 102 rublů (52 738 775 Kčs)! Platby Sovětskému svazu podle čtvrtého článku dohody z 5. června 1950 dosahovaly u každého poradce přinejmenším výše jeho platu v Československu.¹⁴

2. Sovětští poradci v bezpečnosti

První sovětští poradci přišli do československé bezpečnosti v říjnu 1949.¹⁵ Sovětské bezpečnostní a zpravodajské orgány zde měly vliv již od roku 1945, a to prostřednictvím jak svých československých spolupracovníků v bezpečnostní a zpravodajské (zejména vojenské) službě, tak vlastní agenturní sítě, kterou řídili dva zpravodajští důstojníci na sovětském velvyslanectví v Praze. Vystupovali pod jmény Tichonov a Chozjanov a krátce po příchodu prvních sovětských poradců Československo opustili. Podle jejich sdělení byli odvoláni proto, že neodhalili spiknutí ve vedení komunistické

- 14 SÚA, fond MF, sekretariát, kr. 84, č. S 0001585/52. – A MZV, fond SSSR 1945–54, kr. 27, sl. 11, č. 143 120/52-SO, č. 140318/52, č. 146171/53, č. 121261/53. Nejnižší hranice úhrady podle čtvrtého článku dohody z 5.6.1950 činila 2000 rublů, tj. 25 000 Kčs měsíčně, u středního stupně 3000 rublů, tj. 37 500 Kčs a v nejvyšší kategorii 4000 rublů, tj. 50 000 Kčs.
- 15 Někteří českoslovenští vojenští historikové nevyklučují přítomnost sovětských poradců v obranném zpravodajství ještě před tímto datem. Zatím se to však nepodařilo prokázat ani archivními dokumenty, ani výpověďmi tehdejších pracovníků zmíněného zpravodajského útvaru.

strany, jako tomu bylo v Maďarsku. Tichonov a Chozjanov se od léta 1948 pokoušeli přimět vedoucí československé politiky k tomu, aby si vyžádali sovětské poradce. Nabádali své spolupracovníky ve vysokých funkcích v bezpečnosti (např. velitele vnitropolitického zpravodajství Štěpána Plačka), aby generálnímu tajemníkovi KSČ Rudolfu Slánskému zdůvodňovali nezbytnou potřebu poradců. Slánský doporučení odmítl a Tichonov a Chozjanov komentovali jeho postoj velmi hněvivě a urážlivě.¹⁶

Nová doporučení pro československé představitele, aby poradce pozvali, se na různých místech objevovala v září 1949. Usiloval o to hlavně Karel Šváb, který 12. listopadu 1950 s hrdostí uváděl: „Prosazoval jsem pozvání sovětských poradců. Že tento návrh se dnes uskutečnil, považuji za podstatný vklad.“¹⁷ Na podzim 1949 se už projevoval také silný vnější tlak, související s přípravou Rajkova procesu v Budapešti. Vedoucí maďarští a polští komunističtí funkcionáři se podívovali nad neúspěchy při „odhalování československého křídla mezinárodního spiknutí“. Stejný názor měl i generál Bělkin, velitel sovětské zpravodajské služby pro středoevropskou oblast, který přípravu Rajkova procesu v Budapešti řídil. Kritika a podezření, že se v Praze podezňuje nebezpečí mezinárodního spiknutí a že zde na vedoucích místech sedí osoby, které nemají zájem na odhalení nepřátel, vystrašily Klementa Gottwalda – prezidenta republiky a předsedu KSČ. Rozpoznal varovný hlas Moskvy. Vyslal do Budapešti a do Varšavy svoje posly, aby zjistili podrobnosti, které by pomohly urychlit „odhalení nepřátel“. 7. září 1949 odjel do Budapešti Karel Šváb a byl ihned přijat vůdcem maďarských komunistů Matyášem Rákosim, dalšími vedoucími funkcionáři a také gen. Bělkinem. Po návratu do Prahy ústně informoval Slánského a sepsal zprávu pro Gottwalda. Mimo jiné v ní sděloval, že Rákosi doporučil, aby si Praha vyžádala sovětské poradce, kteří mají velké zkušenosti v odhalování nepřátel a v Budapešti se osvědčili. Také gen. Bělkin s ním hovořil o tom, že maďarští soudruzi požádali o pomoc, kterou jim sovětské ministerstvo vnitra poskytlo, a vyslalo do Budapešti skupinu patnácti pracovníků bezpečnosti. Doporučoval, aby totéž učinila Praha, protože „v Československu se má co činit s osobami, které mají dvacetileté až třicetileté zkušenosti ze špionáže, za-

16 Kaplan, K.: *Der kurze Marsch*, Mnichov 1981, 219–224. – Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, Praha 1992, 124–125. – Kaplan, K.: *Mocní a bezmocní*, Toronto 1989, 288–289, 390–391.

17 SÚA, fond Komise 1955–57, sv. 10, a.j. 317, 16. Později ve vyšetřovací vazbě K. Šváb vypověděl, že Slánský nebyl nakloněn jeho návrhům na pozvání poradců a z předloženého doporučení 16–17 poradců do bezpečnosti jich 4–5 škrtil.

tímco vaši lidé, kteří stojí proti nim, mohou použít svých nanejvýš čtyřletých zkušeností. My vlastníme třicetileté zkušenosti a mohli bychom takové problémy zcela jinak řešit“.¹⁸

16. září 1949 odeslal Gottwald vedení sovětské komunistické strany telegram, adresovaný G. Malenkovovi, jehož text předložil Slánský: „Současně s odhalením zrádcovské kliky Rajka v Maďarsku byly zjištěny některé její styky v Československu. Prosíme ÚV VKS(b) o vyslání několika odborníků, kterým jsou výsledky soudního vyšetřování v Maďarsku známy, a kteří by nám pomohli provést vyšetřování v této věci.“

Za týden, 23. září, přišla odpověď: „V souvislosti s Vaší žádostí dostalo ministerstvo státní bezpečnosti pokyn vybrat a odeslat do Prahy potřebné pracovníky.“¹⁹

Gottwald počítal s jednorázovou pomocí, omezenou na hledání československého Rajka. V říjnu 1949 přijeli do Prahy dva poradci – Makarov a Lichačov. Přijal je Gottwald a Slánský. Jejich příjezd byl zpočátku utajován, dokonce i před ministrem vnitra Václavem Noskem. Jeho náměstek Josef Pavel se o přítomnosti dvou poradců dozvěděl až na začátku roku 1950.²⁰ Jejich příchodem se v československé bezpečnosti mnohé změnilo, zejména v těch útvarech, které se zabývaly výrobou velkých politických procesů a hledáním nepřátel v komunistické straně. Poradci vnesli do práce Státní bezpečnosti některé dosud neznámé nebo neuplatňované prvky, k dosavadním nezákonným metodám přibývaly další. Pracovníci Státní bezpečnosti způsoby a pracovní praktiky poradců postupně přejímali, až nakonec v činnosti StB nadlouho zdomácněly. Některé její funkcionáře, přestože už byli na jiné nezákonnosti zvyklí, chování poradců překvapilo, zarazilo. Byly to však případy ojedinělé, velká většina vyšetřovatelů viděla v těchto důstojnících sovětské bezpečnosti svůj vzor. („...hlavními mými učiteli v té době

18 *Tamtéž*, fond 02/2, a.j. 21; fond 100/24, a.j. 947.

19 *Tamtéž*, fond Komise 1955–57, sv. 1 (R. Slánský, Korespondence Gottwald–Stalin).

20 *Tamtéž*, sv. 1, a.j. 4,242, sv. 32, a.j. 794,208.

Jindřich Veselý, tehdejší velitel Státní bezpečnosti, vypověděl 10.7.1956: „Styk s nimi (poradci, K.K.) pro první čas jsme měli jen já a Šváb. (Nosek o jejich příjezdu nebyl informován).“ – Josef Pavel, tehdejší náměstek ministra vnitra, zápis z pohovoru 23.1.1963: „Spolu se Švábem byl za sovětskými poradci Lichačovem a Makarovem. Oba hodně pili. V podnapilém stavu říkali, že u nás v ČSR musí padat hlavy. S. Pavel chtěl využít porady k ujasnění si některých otázek týkajících se Pohraniční stráže. Sovětskými poradci bylo mu však odpovězeno, že tyto problémy neznají, že jsou u nás pro vyšetřování a že tuto práci dělali již v Maďarsku a v Bulharsku.“

byli poradci Lichačov a Makarov.“ B. Doubek.) Jejich rady, pokyny, návrhy přijímali jako osvědčené sovětské zkušenosti.²¹

Od svého příchodu Lichačov a Makarov kritizovali dosavadní činnost Státní bezpečnosti. Jak později potvrzovalo několik tehdejších vedoucích důstojníků, „všeobecně se jim zdálo, že práce naší bezpečnosti je příliš měkká, nerozhodná, že se bezpečnost nechává odstrkovat a neprosazuje dosti energicky své názory a požadavky. S třídním nepřitelem jedná v rukavičkách.“²² A přinášeli novoty, které si českoslovenští pracovníci osvojovali. Jednak „zdokonalovali“ metody v ČSR už používané, jednak zaváděli praktiky zcela nové. „Vylepšovali“ používání fyzického násilí při výslechu – oba se zúčastňovali některých výsledků a nařizovali použití ostrých metod, ojediněle je používali sami: zavedli tzv. nepřetržitě výsledky, několikadenní a noční, zákaz sezení v cele a neustálé pochodování vyšetřovaného a v krátkých intervalech pravidelně přerušovaný spánek. V druhé kategorii novot byla nejdůležitější tzv. výrobní technologie politických procesů. Poprvé a do té doby v největším rozsahu se v Československu uplatnila v procesu s Miladou Horákovou a spol. Poradci jej koncipovali jako velký monstrproces se záměrně sestaveným ústředím a řadou procesů následných. Poprvé zavedli tzv. otázkové protokoly. Praxe jejich sepisování se pak používala další tři roky. V tomto procesu se také začalo s přípravou obžalovaných na soudní přelíčení, totiž s probíráním otázek, které budou u soudu kladeny, a odpovědí, které se učili odříkávat.²³

Další novinkou, zavedenou sovětskými poradci, bylo vyšetřování a vyslýchání zatčeného, k němuž operativní složky bezpečnosti nedodaly žádný nebo jen zcela nedostatečný materiál. Poradci argumentovali tím, že „nejlepším materiálem je vyšetřovanec sám a že je třeba si s ním vědět rady“. Takový princip dovoľoval použití různých, i nejkrutějších forem výslechů, a umožňoval i nejpodivnější způsoby obstarávání „důkazů o každém“. Po-

21 *Tamtéž*, sv. 2, a.j. 11, 20, sv. 6, a.j. 88, 12–13. J. Veselý: „Byli velmi kritičtí, když něco tak říkali: No to by se muselo vzít jinak do ruky. Chodili ke Gottwaldovi, chodili ke Slánskému. My jsme se na ně dívali jako na svaté, oni jsou přece mistři, Lichačov se chlubil, že on byl poslán přímo Stalinem.“

22 *Tamtéž*, sv. 1, a.j. 4, 242, sv. 5, a.j. 88, 12.

23 *Tamtéž*, sv. 6, a.j. 88, 13–14, sv. 4, a.j. 41, 354–355, a.j. 43, 13–17, sv. 5, a.j. 44, 34–35, sv. 2, a.j. 11, 1, 10, 19, 23–26.

Způsob sestavování výslechových protokolů, zavedený Makarovem a Lichačovem, spočíval v tom, že vyšetřovatel a poradci sestavili otázky a zároveň vypracovali odpovědi nebo jejich obsah. Úkolem vyšetřovatele bylo docílit, aby vyslýcháný s odpovědí souhlasil a podepsal protokol.

stup Lichačova při získávání „důkazů“ popsal velitel útvaru pro hledání nepřátel v KSČ na Slovensku v letech 1949–1951 Teodor Baláž. Na jeho neochotu dodávat neproověřené informace o vedoucích komunistických činitelích poradce rozčileně reagoval: „Mne sem poslal Stalin dělat procesy, nemohu ztrácet čas. Nepřišel jsem diskutovat, ale přišel jsem do Československa 'svoročit' golovy'. Raději vykrotím sto padesát jiných krků, než by měli vykrotit můj vlastní.“ Konkrétně požadoval údaje o „nepřátelské činnosti“ tajemníka ústředního výboru KS Slovenska Kolomana Moškoviče. Baláž odmítal požadavek splnit, protože takové důkazy neexistovaly a kdyby se objevily, musel by nechat prověřit jejich pravdivost. Na to Lichačov: „Nestarám se o to, kde je (údaje, K.K.) vezmete a nezajímá mě jejich pravdivost. Já jim budu věřit a všechno ostatní nechte na mně. Co vám vlastně záleží na nějakém židovském h...u?“ Vystrašený Baláž namítal, že by musel o věci jednat s předsedou KS Slovenska, místopředsedou vlády Viliamem Širokým. „Není třeba,“ odvětil Lichačov. „A co Široký?“ zeptal se Baláž. „Kopneme i toho do zadnice,“ odpověděl Lichačov.²⁴

Počínání prvních poradců znatelně zkomplikovalo už tak složité poměry ve Státní bezpečnosti a zostřilo rozpory mezi jednotlivými skupinami pracovníků, mezi kterými měli své oblíbence. Téměř denně se stýkali s K. Švábem, v té době přechodně působícím v bezpečnosti, některým vedoucím funkcionářům bezpečnosti naopak nevěřili. Už při výrobě Rajkova procesu v Budapešti se hovořilo o „nepřátelské činnosti“ Václava Noska, protože během druhé světové války působil jako vedoucí komunistického exilu v Londýně. Lichačov s Makarovem nejen že s tímto názorem na Noska přišli do Prahy, ale považovali ho dokonce za jednoho z kandidátů na roli československého Rajka. Brzy s ním přestali jednat jako s resortním ministrem a přispěli k tomu, že Nosek vůbec nebyl informován o práci Švábova sektoru a později celé Státní bezpečnosti. Již koncem roku 1949 si Nosek stěžoval svému náměstkovi Josefu Pavlovi, že „neví, co se v sektoru Státní bezpečnosti děje. Ptal se mne, proč je před ním skrýváno zatčení určitých osob“.

Snaha poradců udělat z Noska československého Rajka měla bezprostřední následky ve velení Státní bezpečnosti. Byla jedním z hlavních motivů při pokusu jejího velitele Jindřicha Veselého o sebevraždu (5. března 1950), po němž odešel z funkce. Po čtrnácti letech, před druhou a tentokrát doko-

24 *Tamtéž*, fond Komise III, Informace č. 32, 14; fond Komise Barnabitzky (Dopis T. Baláže).

nanou sebevraždou, Veselý napsal: „Byl jsem v těžké nervové depresi, v lednu a únoru 1950 mne léčili v Jeseníku, ale nevléčili. Na mé duši ležela těžká můra, vyplývající z obvinění, vzneseného tehdy sovětskými experty Lichačovem a Makarovem (i když nepřímo) na Noska. Byl v té době považován... za eventuálního československého Rajka nebo Kostova... Já jsem se tehdy Noska zastal, ale bezvýsledně... spíš mi to posloužilo k tomu, že na mne padlo obvinění z nedostatku ostražitosti a bdělosti... Navíc jsem si se vzrušenými nervy představoval, jakou roli jako jeho oddanému příteli by bylo sehrát mně...“²⁵

Makarov a Lichačov svoje posláním nakonec nesplnili, velký politický proces s československým Rajkem nevyrobili. Nicméně zkonstruovali několik jiných. Především největší československý monstrproces vůbec s bývalými funkcionáři nekomunistických stran, známý jako proces s Miladou Horákovou a spol. 31. května – 8. června 1950.

Ještě za působení prvních dvou poradců přicházely z okruhu jejich nejbližších československých spolupracovníků návrhy na příchod dalších expertů pro Státní bezpečnost. Nešlo o poradce k jednomu případu nebo o „pomoc“ krátkodobou, ale o dlouhodobé působení skupiny sovětských důstojníků ve všech významných funkcích Státní bezpečnosti. Jeden z hlavních iniciátorů požadavku, Karel Šváb, který byl tehdy téměř v denním styku s Lichačovem a Makarovem, předložil 3. března 1950 Slánskému návrh na pozvání 16–17 sovětských poradců, „aby do (všech, K.K.) nejdůležitějších oborů Státní bezpečnosti přišel jeden“. I když Slánský počet o čtyři zredukoval, souhlasil spolu s Gottwaldem s požadavkem, který byl stále naléhavěji prosazován. Tlak Lichačova a Makarova, jejich často opakovaná kritika „měkkosti“ československé Státní bezpečnosti s konstatováním „to by se muselo vzít jinak do ruky“, i tlak některých vedoucích činitelů bezpečnosti zapadal do vnějších událostí, kterými byl požadavek na pozvání dalších poradců také motivován. Po procesu s L. Rajkem v Budapešti v září 1949, po schůzi Informačního byra KS v listopadu 1949 a po schůzi sekretariátu tohoto byra rozpoutaly komunistické strany zemí sovětského bloku kampaň za zesílení ostražitosti a bdělosti proti nepřátelům. Na program schůze ÚV KSČ se tento úkol dostal 25.–26. února 1950. Referát, naplněný líčením možného ohrožení režimu a zejména výzvami k vystupňované ostražitosti a bdělosti, přednesl Ladislav Kopřiva.²⁶

25 *Tamtéž*, sv. 1, a.j. 1 (výpověď R. Bechyně), sv. 22, a.j. 451, sv. 49, a.j. 884.

26 *Tamtéž*, fond 100/24, sv. 59, a.j. 919, 138–139; fond 01, schůze 25.–26.2.1950.

V Československu se tato kampaň projevila např. zřízením ministerstva národní bezpečnosti 23. května 1950 v čele s L. Kopřivou, kam ještě v květnu přijela první skupina poradců. 18. srpna přijelo dalších sedm a 5. prosince 1950 Kopřiva Slánskému oznamoval, že kromě jednoho se už celá skupina ujala funkcí. Zároveň požadoval další čtyři odborníky. V září a v listopadu 1952, v březnu 1953 a v říjnu 1954 požádali resortní ministři o další poradce.²⁷ V roce 1956 tak v bezpečnosti a vojsku ministerstva vnitra působilo padesát sovětských poradců.²⁸

Skupina poradců v bezpečnosti, jak v rámci ministerstva bezpečnosti, tak od září 1953 v ministerstvu vnitra, tvořila ucelený a vnitřně organi-

27 *Tamtéž*, fond 100/24, sv. 59, a.j. 919, 137; fond 02/5, sv. 54, a.j. 141, schůze 25.2.1953; fond Politické procesy, a.j. 1480-449, 130. – A MV, a.j. 319-11-35. – A MZV, A 2/1, a.j. 401, 421, a.j. 458, a.j. 1088, a.j. 1654.

V srpnu 1950 přijeli K. I. Smirnov, Lichačov, Perneděv, Inečkin, Kuzmin, Galkin, Mizonova a v následujících měsících přijely jejich rodiny. – Z Kopřivova dopisu Slánskému 2.12.1950: „Jednotliví soudruzi poradci se již s našimi poměry dosti obeznámili, pilně se učí česky a jejich pomoc se již velmi dobře projevuje ve všech pracovních odvětvích, kde jsou zařazeni.“ Požadavek na další čtyři odborníky zněl: 1. do protivýzvědné služby v armádě; 2. pro veřejnou bezpečnost a Lidové milice; 3. pro boj proti špionáži, diverzím, sabotážím v průmyslu, dopravě a spojích; 4. pro zavedení a řízení evidenčních a registračních prací Státní bezpečnosti (ústřední kartotéky, závadové činnosti, kartotéky osob podezřelých, vyšetřovaných, odsouzených, agentů, spolupracovníků. – V únoru na ministrovu výzvu hlásili náměstkové nový požadavek na 18 poradců a avizovali další. V březnu 1953 předložil Bacílek komunistickému vedení návrh na „pouhých“ deset dalších poradců; jeho žádost předal V. Široký 26.3.1953 velvyslanci Bogomolovovi: tři pro krajská velitelství Státní bezpečnosti, po jednom pro vojenskou kontrarozvědku, pro politickou práci, pro vojenská učiliště pohraničních a vnitřních vojsk a pro věznice, tři pro brigádu pohraničních vojsk. – Ministr vnitra 8.9.1954 navrhol odvolat šest dosavadních poradců a požádat o stejný počet nových: pro hospodářskou kontrarozvědku, pro politickou kontrarozvědku, pro radioposlech, pro východní emigraci, pro Státní bezpečnost v Praze a v Brně. Široký 9.11.1954 sděloval Barákovvi souhlas vlády se čtyřmi novými poradci: pro východní emigraci, pro operativní školu ministerstva vnitra, pro krajské správy ministerstva vnitra a pro Veřejnou bezpečnost Praha.

28 *Tamtéž*, fond 02/2, sv. 130, a.j. 170, b. 9.

V ozbrojených složkách ministerstva vnitra byli v polovině padesátých let rozmístěni takto: vedoucí, hlavní poradce, jeho zástupci pro Státní bezpečnost, pro rozvědku, pro vojska ministerstva vnitra; na I. správě 4 poradci, na II. správě 2, na III. správě 2, na IV. správě 2, na V. správě 1, na VI. správě 5, na VII. správě 1, na správě vyšetřování 1, na zvláštní správě 1, na krajských správách 18, na správě pohraniční stráže 3, na správě vnitřní stráže 2, na správě veřejné bezpečnosti 3, na městské správě Praha 1.

zovaný útvar, který představoval samostatný článek řízení a ovládání bezpečnostních složek. Útvar měl svého vedoucího, jeho zástupce a všichni poradci v resortu, v centrále i v krajských správách podléhali hlavnímu, vedoucímu poradci u ministra. Hlavní poradce byl přímo podřízen moskevské centrále bezpečnosti. Prvním vedoucím skupiny byl Vladimír Bojarskij, kterého Stalin nechal v červenci odvolat. Na přání K. Gottwalda přijel jako nový vedoucí Alexej Besčasnov; zástupcem obou byl Boris Jesikov. V roce 1955 byl vedoucím poradcem P. N. Medveděv a jeho zástupci byli S. V. Prudko (pro Státní bezpečnost), F. G. Černov (pro rozvědku) a N. M. Mališev (pro vojska ministerstva vnitra).²⁹ Skupina poradců, zformovaná jako ucelený útvar, fakticky řídila v polovině padesátých let československou bezpečnost.

I když se postavení poradců v československé bezpečnosti v letech 1949–1956 měnilo, stále si zachovávali rozhodující roli v řízení a udržovali podřízenost zejména Státní bezpečnosti moskevské centrále. Nejvýraznější změna nastala v roce 1954 a souvisela se zrušením ministerstva národní bezpečnosti (14. září 1953) a převedení bezpečnosti do ministerstva vnitra, do jehož čela nastoupil Rudolf Barák. Poslání poradců v bezpečnosti bylo korigováno zejména v důsledku mezinárodních a vnitropolitických událostí. Těžiště jejich činnosti v letech 1949–1953 bylo „v boji proti nepřítelům“ režimu, tedy ve výrobě politických procesů. V roce 1954 období velkých monstrprocesů a veřejných soudních divadel skončilo; následovala výměna většiny poradců v bezpečnosti, včetně jejich vedoucího a zástupce.

Těžiště činnosti poradců se přesunulo do dvou oblastí: k plnému uplatnění metod sovětské bezpečnosti a k posílení dozoru Moskvy a k „spolupráci“ s ní. V předchozích letech 1949–1953 již k propojení se sovětskou bezpečností došlo, a protože Moskva „spolupracovala“ stejným způsobem se všemi státy svého bloku, utvořila se jakási „mezinárodní bezpečnost socialistického tábora“ podřízená sovětské centrále. Kromě systému poradců utvrdzovaly tuto skutečnost i dohody mezi státy bloku o spolupráci bezpečnosti, zejména její rozvědky a kontrarozvědky. Poradci stáli u zrodu této mezinárodní instituce a zajišťovali její dlouhodobé trvání. Když v letech 1949–1953 položili základy této „spolupráce“ podřízením československé bezpečnosti potřebám Moskvy, jejich zájem se přesunul na koordinaci aktivity hlavních složek bezpečnosti a zvláště na činnost rozvědky.

²⁹ A MV, fond 02/1, s.j. 1268. – Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*, Praha 1992, 137, 141.

Svědectví, která v letech 1955–1957 a 1962–1963 podali ministři a funkcionáři Státní bezpečnosti o počínání sovětských poradců v prvních pěti letech jejich působení, se v několika bodech zcela shodovala. Všichni úředníci Státní bezpečnosti si uvědomovali rozhodující roli poradců na ministerstvu, v centrále i v jiných útvech a také toto postavení uznávali a zcela se mu přizpůsobovali. Ministři Kopřiva a Bacílek doznali svou bezvýhradnou podřízenost hlavnímu poradci a vedoucí funkcionáři bezpečnosti dosvědčili podle vlastních zkušeností, že ministr ve svých pokynech, příkazech a rozkazech pouze zprostředkoval a tlumočil názory a návrhy poradce. Ministerstvo jim poradce často sděloval už dříve jako své náměty a stanoviska.³⁰ Autoritu hlavního poradce velice posiloval jeho přístup ke K. Gottwaldovi. Docházel k němu s ministrem, ale i bez něho, sám a z vlastní iniciativy. Poradci udržovali styky také s dalšími politiky a prezentovali se jako poradci vedení KSČ.³¹ Důkazem vysokého ocenění práce poradců ve Státní bezpečnosti byl i návrh na vyznamenání deseti

³⁰ SÚA, fond Komise 1955–57, sv. 2, a.j. 11. – *Reportér* 1968, č. 25, Příloha, str. III. Kopřiva: „Každý návrh na zatčení byl prohořen se sovětskými poradci.“ – „Bez jednání s ním (hlavním poradcem, K.K.) jsem nedělal žádné zásadní rozhodnutí.“ – „O všech případech jsme se s poradci radili...“ – B. Doubek: „I když on (Kopřiva, K.K.) byl prakticky rozhodujícím činitelem, nikdy samostatně nerozhodoval. Ani jedno jeho rozhodnutí, pokud se na ně pamatuji, nebylo učiněno z jeho iniciativy. Podléhal zcela radám poradce Vladimíra (Bojarského, K.K.) a jestliže mně dával pokyny k vyšetřování, bylo to jen opakování toho, co jsem již dříve od poradce Vladimíra věděl, že ministři navrhne. Já jsem také nikdy bez přítomnosti poradců s ministrem nejednal.“ – K. Košťál: „Podle mého názoru nebylo to však mínění soudruha Kopřivy samého, ale názory poradce Vladimíra, který měl na s. Kopřivu velký vliv.“

³¹ SÚA, fond Komise 1955–57, sv. 2, a.j. 11, sv. 5, a.j. 56, 86; fond 02/2, schůze 16.8.1954.

Kopřiva: „Vedoucí poradců byl zván k soudruhovi Gottwaldovi i bez mé přítomnosti. Někdy se dožadoval rozmluvy se soudruhem Gottwaldem i bez mého vědomí. Jen zřídka mne informoval o jejím obsahu.“ – J. Taussigová, tehdejší vedoucí funkcionářka Komise stranické kontroly ÚV KSČ, která s V. Bojarským několikrát jednala, popsala: Bojarskij ji ujišťoval, „že byl do Československa poslán jako stranický funkcionář a pracuje přímo s politbyrem (politickým sekretariátem, K.K.) KSČ. Na důkaz mi ukazoval tištěný seznam přímých linek na Gottwalda, Slánského a ostatní funkcionáře předsednictva ÚV KSČ.“ – Ministr vnitra R. Barák se ještě v srpnu 1954 dovolával autority sovětských poradců při obhajobě oprávněnosti některých politických procesů: „Nezapomínej, že za šetřením stojí stovky sovětských expertů.“ – B. Doubek: „I soudruh Gottwald, když jsem u něho se soudruhy poradci byl, mně říkal, abych se ve všem na soudruhy poradce obracel a řídil se tím, co mi řeknou.“

expertů vysokými řády za zásluhy na přípravě a „úspěšném výsledku“ procesu s tzv. protistátním centrem R. Slánský a spol., který předložil politickému sekretariátu ÚV KSČ v březnu 1953 K. Bacílek.³²

Naprostá podřízenost vedoucích funkcionářů i všech nižších důstojníků bezpečnosti sovětským poradcům byla chápána jako samozřejmost. V tomto vztahu se prolínaly různé motivy: úcta k sovětským odborníkům, přesvědčení o jejich zkušenostech a znalostech takových okolností, které nezná ani ministr, důvěra ve správnost jejich názorů a návrhů, ale také touha po kariéře, po služebním postupu nebo snaha upevnit své dosavadní postavení. Poměr k poradcům se stal měřítkem pozice funkcionářů a důstojníků v rámci bezpečnosti a také znakem jejich „společenské prestiže“. Zejména pracovníci Státní bezpečnosti se snažili získat přízeň poradců, protlačit se k nim, z vlastní iniciativy jim předávali informace, některé i tajně, bez vědomí svých nadřízených. Poradci tyto osoby využívali; nejenže od nich získávali informace, často zkonstruované nebo upravené podle jejich přání, ale také určovali, jak s těmito dosud tajnými informacemi dále zacházet, kterým funkcionářům ministerstva, politickým činitelům apod. je poskytnout.³³

Bohumil Doubek, tehdejší velitel správy vyšetřování komunistických funkcionářů a jeden z nejbližších spolupracovníků sovětských poradců, zachytil motivy i rozsah důvěry a oddanosti (nejen své) „sovětským přátelům“ ve výpovědi, napsané dobrovolně v roce 1955: „Přišel jsem do vyšetřování a ihned jsem byl ve styku se soudruhy poradci, kterých jsem si velmi vážil, od nichž jsem se učil a dělal všechno, co oni mně řekli. Prohlašuji, že kdyby mně některé věci řekl i někdo z našich odpovědných činitelů, že

32 A MZV, fond SSSR 1945–54, kr. 27, sl. 14, č.j. 115024/3. Bacílkův návrh: Řád budování socialistické vlasti (nejvyšší civilní vyznamenání) – A. D. Besčasnov; Řád republiky – B. S. Jesikov, S. N. Galkin, G. Sorokin, I. N. Černov; Řád práce – M. A. Janov, K. I. Smirnov, I. B. Logunkov, G. Morozov, V. M. Petuchov.

33 *Reportér* 1968, č. 25, Příloha, str. III. – SÚA, fond Komise rehabilitační 1962–63 (Rozhovor s L. Kopřivou 28. a 29.1.1963.

Kopřiva: „Ministerstvo se po jejich příchodu o ně plně opíralo. Všichni jim bezvýhradně věřili, informovali je o všem, radili se s nimi... Sovětské poradci byli považováni i vedoucími soudruhy, zvláště soudruhem Gottwaldem, za pracovníky s velkými znalostmi a zkušenostmi, kteří jsou pro nás značným přínosem... Na poradce se obraceli mnozí pracovníci ministerstva přímo, nezávisle na mně a velmi často, zvláště od doby, kdy jsem byl podezírán z toho, že podporuji spiklence. Zejména vyšetřující orgány byly s nimi ve spojení. U sovětského vedoucího (poradce, K.K.) se soustřeďovaly všechny zprávy. Obraceli se na ně i funkcionáři mimo bezpečnost.“

bych se možná bránil, ale když mně to řekli soudruzi poradci, dělal jsem je bez odmluv. O tom jsem přímo mluvil s Košťálem, Brůhou, Musilem, kteří to mohou potvrdit. Vycházel jsem vždy z toho, že soudruzi poradci vědí, co chtějí, že znají sovětský plán odpovídající mezinárodní situaci, jak to i sami naznačovali, který my neznáme. Měli styky s nejvyššími našimi představiteli, i se soudruhem Gottwaldem, kteří – jak vím – vždy bez jediné námítky dávali souhlas k opatřením, která navrhovali soudruzi poradci. I když jsem někdy pochyboval nebo byl přesvědčen o tom, že námi vyšetřovaný není vinen v tom, z čeho je obviňován, myslel jsem, že to slouží vyšším cílům a opakoval jsem si to, co mně kdysi řekl soudruh Vladimír (Bojarskij, K.K.): Když se kácí les, lítají třísky. A hlavním argumentem soudruhů poradců, když nám dávali injekce, bylo: Víš, jakou ránu tím dáme imperialistům? Také jsem byl polichocen tím, že mně soudruzi poradci svěřují některé věci, které nesvěřili ani ministři. Já jsem se k nim choval stejně.

Věřil jsem stále, že to, co se dělá, je v zájmu strany a v zájmu mezinárodního hnutí za udržení míru, jak mně soudruzi poradci říkali, když jsem někdy třeba jen nepatrně kolísal. Jim jsem slepě věřil a oni to také věděli. Byli to vlastně první sovětské lidi, se kterými jsem se (mimo v květnu 1945) sešel a udržoval s nimi několik let nepřetržitě denní styky.³⁴

Přes bezmeznou důvěru ministra a vedoucích funkcionářů bezpečnosti k poradcům a přes jejich privilegované postavení se objevovaly i názorové rozdíly. Týkaly se jak opatření obecnějšího charakteru, tak osob, které poradci navrhovali k zatčení nebo naopak prosazovali do funkcí. Nejčastěji se projevovaly při posuzování hodnoty a důvěryhodnosti dokumentů, výpovědí vězňených osob, různých udání apod. Poradci trvali na „důkazech“, které byly zjevně nevěrohodné, nepravdivé, vymyšlené, dokonce i iniciované samotnými vyšetřovateli. Uvítali každý údaj, obvinění, každou informaci,

34 SÚA, fond Komise 1955–57, sv. 5, a.j. 56, 10, 85; fond Komise III, sv. 22. Z Doubkova svědectví: „Pamatuji se na jeden rozhovor s příslušníkem Lidových milicí Brůhou, který mně krátce po svém nástupu do bezpečnosti řekl: 'Víš, kdyby tu nebyli poradci, tak bych tomu ničemu nevěřil a myslel, že je to lumpárna. Ale takhle je to jiné. Oni přece vědí, co mají dělat.' – Ještě svědectví tehdejšího pracovníka Státní bezpečnosti R. Šonky: „Já jsem se viděl v sovětských poradcích, protože to byli staří fotrové, staří tátové a když byla takhle chvíle a slyšel jsem od nich vyprávět, jak zakládali Čeku, co měli za potíže, co měli za těžkosti atd., já jsem se v nich viděl. Ani to nejmenší ponětí, že by tady mohlo být něco nesprávného, mne nenapadlo.“

kteří zapadaly do jejich koncepce politických procesů a trvali na tom, aby je vyšetřovatelé považovali za správné, řídili se jimi při vyšetřování a vynutili u vyšetřovaného jejich doznání. Českoslovenští funkcionáři, nejen v bezpečnosti, obvykle ustoupili, neboť poradci využívali jejich důvěry a argumentovali osvědčenými sovětskými zkušenostmi. Přijetím stanovisek od sovětských poradců pochyby některých československých funkcionářů v bezpečnosti nezmizely; pouze o nich přestali hovořit, mlčeli. Jiní, a těch byla většina, stanovisko poradců k neprověřeným a zřetelně nepravdivým údajům přijímali, osvojili si tuto praxi a zařadili ji do svých pracovních metod. Poradci vždycky našli v bezpečnosti funkcionáře a pracovníky, kteří z vlastní iniciativy jejich přání důsledně plnili.³⁵

Příchodem skupiny poradců v čele s V. Bojarským se změnila jejich účast na výrobě politických procesů. Jejich předchůdci Lichačov a Makarov se výsledků aktivně účastnili a také jednali s už zlomenými vězni, kteří projevovali ochotu vypovídat a svědčit podle jejich přání. Přímá účast poradců při výsleších byla později méně častá, ale jejich „tichá“ přítomnost zůstávala. Z pozadí nadále řídili vyšetřování. Zavedli tzv. plány vyšetřování a měli hlavní slovo při sestavování všech významnějších politických procesů. Plán vymezoval problém, událost, „trestný čin“, ke kterému se vyšetřování zaměřilo, obsahoval přesně formulované otázky a také odpovědi, které vyšetřovatel musel od vyšetřovaného docílit. Příslušný poradce dostával denní zprávy o postupu vyšetřování a povoloval úpravy ve formulacích odpovědí. Při výrobě významných monstrprocesů, hlavně s vysokými komu-

35 *Tamtéž*, fond Komise 1955–57, sv. 2, a.j. 11, 23–24, 26; rozhovor s L. Kopřivou 28.–29.1.1963; sv. 5, a.j. 44, 38–39, a.j. 56, 49, 57–59.

Kopřiva vypověděl, že často upozorňoval poradce, „že ne všechny informace pracovníků v bezpečnosti a zprávy zvenčí jsou věrohodné. Měl jsem i odlišný názor na některé pracovníky na ministerstvu, kteří se těšili jejich důvěře a podpoře... Poradci nezřídka vytvářeli kolem jednotlivých případů ovzduší, v němž musel každý vidět velké nebezpečí pro republiku a stranu... za těchto okolností pak docházelo z jejich iniciativy k opatřením, která jsme u nás neznali.“ – B. Doubek uváděl jeden z mnoha případů počínání poradců: „Tak tam bylo (ve zprávě Komise stranické kontroly, K.K.) mimo jiné o Švábovi i to, že o něčem hovořil na cestě letadlem do Paříže se Synkovou. Ovšem Šváb ani Synková nikdy v Paříži nebyli a s Vladimír (Bojarskij, K.K.) tehdy od nás žádal, abychom na to Švába vyslyšeli.“ Doubek rovněž potvrdil, že poradci, zvláště B. Jesikov „slepě věřili“ výpovědím J. Vondráčka o Slánském jako „agentu mezinárodního židovstva v dělnickém hnutí“. Vondráček ochotně vypovídal to, co si vyšetřovatelé a za nimi poradci přáli a snadno vytvářel nefantastičtější kombinace špionážních sítí. Vondráček už tehdy trpěl progresivní paralýzou.

nistickými funkcionáři, ale nejen s nimi, posílali poradci výsledkové plány a výsledky vyšetřování své moskevské centrále, od které často dostávali formulace dalších otázek.

Poradci rovněž zavedli porady na „nejvyšší úrovni“ o průběhu vyšetřování a o jeho dalším směru. Zúčastňovali se jich ministr, jeho náměstek, velitel Státní bezpečnosti, velitel vyšetřování, hlavní poradce, jeho zástupce a poradce, který měl vyšetřovaného „na starosti“. Poradci mnohdy prosazovali, aby se vedoucí funkcionáři bezpečnosti včetně ministra v určitý moment účastnili vyšetřování. Navrhovali rovněž stupně ostrosti výsledků i tresty pro „neposlušné“ (přerušovaný spánek, samovazbu, omezení stravy aj.). Sám B. Doubek o tom napsal: „Tak především to byli ss. poradci, kteří byli o vyšetřování a o všem, co se v něm děje a jak se vyšetřuje informováni nejlépe. Z nich opět nejlépe byl informován s. Galkin, který s námi v Ruzyni přímo pracoval několik let, poměry znal již dokonale a znal i lidi a všechny případy. Jemu jsme podávali všechny informace a přijímali od něho pokyny pro další práci. Bez něho jsme prakticky v Ruzyni nic nedělali. Informovali jsme ho o tom, i za jakých okolností došlo ke které výpovědi, i o tom, jak se který vyšetřovanec chová. S. Galkin nebyl konečně odkázán jen na informace ode mě nebo od Košťála, ale sám hovořil, když ne se všemi, tedy skoro se všemi vyšetřovacími orgány a byl informován přímo od nich. A vím, že někteří ho informovali velmi podrobně. Rovněž o metodách při vyšetřování používaných byl informován. Již dříve jsem psal, že dlouhodobé a navazující výsledky byly dělány na pokyn ss. poradců, jako v podstatě všechno, co se v Ruzyni dělo... On hlavně upravoval protokoly vyšetřovaných, které mu byly dávány k překladu a kontrole. Rovněž všechny konfrontace... mu byly ke kontrole dávány a jím osobně upravovány... Informovanost o metodách a způsobu vyšetřování u ss. poradců vyplývala konečně z toho, že oni vlastně byli tvůrci těchto metod a vyšetřování prakticky řídili. Velmi dobře byli mimo s. Galkina dále informováni s. Vladimír, s. Alexej a jejich zástupce s. Boris Jesikov, kteří se osobně o vyšetřování velmi intenzivně zajímali, řídili ho a žádali od nás vždy přesné informace.“³⁶

36 *Tamtéž*, sv. 2, a.j. 11, 2–3, 5, 8–9, 11, 14–15, 19, 21, 25–26, sv. 5, a.j. 56, 4–5, 9, 13, 20, 24, 39, 51, 60, 64, 98–100.

Výpověď J. Kobíka, pracovníka Státní bezpečnosti (5.9.1955): „Po vypracování protokolu šlo se s prokem k poradci, který radil, jak postavit další otázky. Referent si sám otázky předem navrhl. Poradce sledoval výsledky šetření a zajímal se, jak bylo odpovězeno na otázky. S. Kobík si myslí, že někdy záleželo na tom,

Obdobně si poradci počínali i v operativní činnosti, tzv. operativě. Řídili „obstarávání“ důkazů o trestné činnosti, vytvářeli kombinace obvinění, vyslovovali se k použití tzv. techniky (odposlech, sledování) apod. Již první dva poradci zavedli přípravu obžalovaného a svědků pro soudní přelíčení (vypracování scénáře, učení odpovědí, instruktáže prokurátorů a soudců aj.). Při výrobě všech politicky významnějších procesů hráli poradci velmi aktivní roli. Dostávali denně zprávy o průběhu přípravy, od začátku až do konce ji kontrolovali a iniciativně do ní zasahovali.

Vedoucí role sovětských poradců při výrobě významných politických procesů spočívala v určování koncepce procesů. V souvislosti s tím probíhalo i jejich ideologické působení, zaměřené na odhalování „nepřátel“ socialismu, Sovětského svazu, komunistické strany, dělnického hnutí a také na boj proti různým -ismům jako nástrojům světového imperialismu. Rozši-

jak se to poradci řekli.“ – M. Moučka, velitel skupiny vyšetřovatelů: „K tomu podotýkám, že však některé ze závadných metod, kupříkladu zákaz sezení obviněného na cele, povinnost stát u výslechu, svícení na cele, povinnost, aby obviněný měl ruce stále na dece a noční výslechy, byly zavedeny na doporučení poradců Makarova a Lichačova a zpočátku v jednotlivých případech s používáním těchto metod souhlasil i s. Galkin. K otázce sovětských poradců ještě dodávám, že mnohokrát dávali svoje rady na základě neúplných informací vyšetřovacích pracovníků nebo na základě překroucených informací vyšetřovacích pracovníků.“ – Z výpovědi B. Doubka, velitele vyšetřovací skupiny „nepřátel v KSC“, vlastnoručně a dobrovolně psané ve vazbě v srpnu 1955: „Pamatuji se např. na to, že když jsme nemohli docílit u vyšetřovaného Šmejkalova toho, aby přiznal některé věci proti Frankovi, že s. Galkin mně říkal, abych mu dal po mordě. Já jsem to neudělal, a Šmejkal dále nepřiznával. Když si na to s. Galkinovi vyšetřovací orgán stěžoval (na to, že Šmejkal nemluví), zavolal si mě s. Galkin a vytýkal mně, že jsem ho neposlechl a ptal se mě, kolikrát mně má říkat, abych mu po mordě dal... Ještě mně s. Galkin říkal, že uhodit je třeba vždycky tak, aby to nebylo vidět. Pokud možno se vyhnout obličeji. I o argumentech, kterých bylo při výslechu používáno, byl s. Galkin informován a některé z nich sám doporučoval. Prostě informovanost s. Galkina nemohu popsat jinak než tak, že věděl o všem, co se v Ruzyni děje, právě tak jako já nebo Košťál. Možná, že některé detaily přesně neznal, protože nebyl u výslechu, ale já jsem ho vždy a ostatní orgánové také přesně informovali, nehledě k tomu, že řada věcí byla dělána na jeho pokyn. Ale znal celý systém, který tehdy ve vyšetřování byl. Na s. Galkina jsme se vždy obraceli s plnou důvěrou, čekali od něho pomoc a neměli před ním tajností... Ještě k tomu, jak byli s. poradci informováni chci dodat, že zprávy, které šly k ministromi, byly dávány dříve přeložené jim ke schválení a teprve potom buď po jejich úpravách nebo někdy i bez nich byly posílány.

Dále chci dodat, že ss. poradci rovněž nesouhlasili se všemi špatnými metodami, kterých někteří orgánové při vyšetřování používali. Ale to bylo v těch případech, kde skutečně docházelo k přehánění a výstřelkům.“

řovali a posilovali v okruhu své působnosti nenávisť k titoismu, k trockismu, k buržoaznímu nacionalismu, k mezinárodnímu židovskému nacionalismu, k sionismu, k sociáldemokratismu atd.

Utváření politické koncepce bylo úzce spojeno s konstruováním velkých procesů. Pracovníci československé bezpečnosti a justice se už před příchodem poradců snažili zkonstruovat početně velké politické procesy, ovšem s malým úspěchem. Teprve poradci je zasvětili do jejich výrobní technologie.³⁷ Řídili se dvěma principy: Účelem velkého procesu bylo vyvolat otřes ve společnosti; to předpokládalo nejen vysoký počet „zločinců“, ale hlavně jejich organizaci, tj. ústředí a buňky či střediska v krajích nebo v ústředních úřadech. Z toho vyplynul i druhý princip – ústředí muselo být sestaveno tak, aby v něm byli zastoupeni představitelé těch směrů či institucí, proti kterým byla namířena politická koncepce procesu. Ústředí, které bylo koncipováno jako organizovaná vedoucí skupina rozsáhlé „zločinecké sítě“, sestavovali bez ohledu na politické i osobní vazby. Všechny velké politické procesy v Československu (proces s M. Horákovou a spol., s církevními hodnostáři, s Bílou legií, Světlanou, s komunistickými funkcionáři, se sociálními demokraty aj.) se uvedenými principy řídily a nesly stopu sovětských poradců: neznalost československých politických poměrů. Do jimi zorganizované ústřední skupiny zařadili lidi, kteří se navzájem neznali nebo nestýkali, a představitele názorových směrů, jejichž politická součinnost a spolupráce nebyla z různých důvodů vůbec možná.

„Ideologické zakalování“ prováděné sovětskými poradci znatelně poznamenalo politické myšlení pracovníků Státní bezpečnosti a politickou atmosféru na ministerstvu. Z mnohostranných důsledků ideologické aktivity poradců uveďme alespoň tři. 1. Téměř u všech poradců v bezpečnosti se projevoval více či méně silný antisemitismus a jejich zásluhou se značně rozšířil i ve Státní bezpečnosti. 2. Poradci vytýkali důstojníkům Státní bezpečnosti, že si neuvědomují své výsostné postavení jako hlavní a nejčistší politické a třídní záruky socialismu a ochránců režimu. Většina pracovníků Státní bezpečnosti tomu ráda uvěřila a cítila povinnost (vůči své straně) je naplňovat. V jejich vědomí sílilo přesvědčení o nadřazenosti a o privilegovaném postavení ve společnosti a hlavně v mocenském mechanismu.

37 *Tamtéž*, sv. 5, a.j. 56, 7, 22–25, 33–35, 38, 50–51, 55–56, sv. 2, a.j. 11, 8, 9, 25, 27–28.

K. Košťál, 4.11.1955: „Teorie o Šlingově nepřátelské činnosti byly vytvářeny na vyšších místech a na nás přenášeny zejména poradcem Vladimírem (Bojarským, K.K.). My jsme podle těchto teorií zaměřovali další vyšetřování...“

U vedoucích funkcionářů Státní bezpečnosti se k tomu navíc přidal pocit neomezené moci při rozhodování o osudech občanů, i oněch dosud politicky významných a vlivných. 3. Sověští poradci snadno přesvědčili československé důstojníky a funkcionáře bezpečnosti včetně ministra, že jejich „historické poslání a služba straně“ dovolují všechno, předem ospravedlňují každou zvlášť, nezákonnost i zločiny. Splnit ono historické poslání se stalo nejvyšší povinností, posvátným úkolem vybraných nejvěrnějších komunistů a bylo také měřítkem jejich oddanosti světové revoluci. Ideologické působení poradců se ve zvlášť velké míře podílelo na zafixování zvrácené hodnotové stupnice ve vědomí téměř všech pracovníků Státní bezpečnosti.³⁸

Součástí a možno říci i vyvrcholením úsilí o podřízení československé bezpečnosti moskevské centrále byla skutečnost, že poradci určovali nejen pracovní metody, politické koncepce a výrobní technologii procesů, ale i pracovní rytmus bezpečnosti a ministerstva. Výrazně ovlivnili poměry v těchto institucích a vzájemné vztahy mezi zaměstnanci. Zavedení pracovního režimu sovětské bezpečnosti vedlo k tomu, že noční práce se stala běžným jevem; pracovní doba se přizpůsobovala nočním a celonočním výsledkům. Poradci zpočátku určili pracovní dobu ve vyšetřování od 8 hod. ráno do půlnoci, v případě nutnosti i delší. Zavedli také každodenní setkání

38 *Tamtéž*, sv. 2, a.j. 11, 23–24, sv. 5, a.j. 56, 34–35, 45–57, 85. Z Doubkova svědectví v srpnu 1955: „Abych pravdivě vylíčil celkový obraz poměrů v Ruzyni, je též třeba zmínit se o antisemitismu, který se tam u některých orgánů dosti silně projevoval. Bylo to jednak v důsledku toho, že většina zatčených byli Židé a dále v důsledku toho, že sami poradci se s největším opovržením vyjadřovali o zatčených osobách židovské národnosti jako o „jevrejích“ atd. Tyto antisemitské projevy byly patrné ještě při sepisování žaloby na spiklenecké centrum, kde z doporučení poradců jsem u všech osob židovského původu vyznačil v generáliích slovo 'žid'... Ještě jsem si vzpomněl, že také zdůrazňoval (Bojarskij, K.K.), že my potřebujeme více tvrdosti a houževnatosti ve snaze dosáhnout žádoucích výsledků. Doslova říkal, že nám ještě vadí, že se stále cítíme příliš malými lidmi, a že se od toho musíme také oprostit, když pracujeme na velkém případě a nebýt malicherní. Ještě se pamatuji, že na mou námitku, že některá zatčení byla zbytečná, odpověděl podobným příslovím jako 'Když se kácí les, létají třísky'... Dále se pamatuji, že ještě hovořil o tom, že lidé, které vyšetřujeme, jsou zavilí nepřátelé a že se na ně nesmíme dívat jen tak, jak se nyní tváří ve vězení, což je jen přetvářka. Dokonce mluvil o tom, že chtějí připravovat válku a že by zabíjeli i moje děti atd. Nevím přesně, co bylo příčinou, že se mnou s. Vladimír takto hovořil. Ale domníval jsem se již tehdy, že mu snad s. Galkin, se kterým jsem v Ruzyni o některých svých pochybnostech podrobně mluvil, o tom referoval, a s. Vladimír mě chtěl tímto rozhovorem „upevnit“. Vím také, že podobným způsobem hovořil při jedné ze svých návštěv v Ruzyni s Košťálem.“

se „svým funkcionářem“; obvykle jednali o pracovních výsledcích uplynulého dne a o úkolech na příští den.³⁹

Poměry v ozbrojených složkách ministerstva vnitra, zejména ve Státní bezpečnosti po únoru 1948 byly neurovnané a přenesly se do ministerstva národní bezpečnosti. Napjaté vztahy byly mezi jednotlivými složkami bezpečnosti – rozvědkou, Státní bezpečností a Veřejnou bezpečností. Uvnitř samotné Státní bezpečnosti vznikaly navzájem nevráživé až nepřátelské skupiny. Příchod komunistů do vedoucích i nižších funkcí a přímé zásahy vedoucích pracovníků sekretariátu ÚV KSČ do činnosti Státní bezpečnosti tento stav ještě zhoršily. Počinání poradců a jejich úsilí o uspořádání ministerstva a jeho jednotlivých složek podle pokynů moskevské centrály a vlastních představ způsobily, že vztahy a rozpory mezi skupinami se vyhroutil v otevřenou a velice vážnou krizi. Ve vedoucích kruzích ministerstva a mezi pracovníky Státní bezpečnosti zavládly zákony džungle; vzájemné podezírání, obviňování, nepřátelství, kariérismus, nenávisť a závist, pomluvy, zákulisní intriky, časté kádrové změny ve vedoucích funkcích měly i tragické následky.

Poradci využívali důvěry, které se jim od pracovníků Státní bezpečnosti dostávalo a vytvářeli si kolem sebe kruh „nejvěrnějších“. Od důvěrníků získávali informace o jejich spolupracovnících a zejména zprávy, záměrně utajované před nadřízenými včetně ministra. Od některých velitelů požadovali, aby jim předávali úřední informace dřív než nadřízeným a ministrowi

39 *Tamtéž*, sv. 5, a.j. 56, 33, 60.

Poradci ve Státní bezpečnosti sídlili v budově ministerstva národní bezpečnosti a pokud se účastnili výroby politických procesů, dojížděli denně do Ruzyně (nebo do Mladé Boleslavi, Koloděj) za vyšetřovateli; někteří zde působili stále. Běžný byl i druhý způsob: vedoucí poradce, jeho zástupce nebo poradce u velitele vyšetřování si zvali vedoucí vyšetřovacích skupin nebo i vyšetřovatele k sobě na ministerstvo, vedoucí ojedinele i do svých bytů. Z Doubkova svědectví: „... mě v noci asi ve dvě hodiny volal telefonicky do bytu s. Vladimír, abych k němu ihned přijel do jeho bytu, že pro mě pošle auto. To jsem odmítl, protože jsem měl auto v domě, protože jsem právě před chvílí přijel z Ruzyně. Když jsem k s. Vladimírovi přijel (bydlel ve vile přímo u ministerstva ve Wintrově ulici), byl u něho náš poradce s. Galkin. Že jsem byl volán tak pozdě v noci mě nepřekvapilo, protože to se stávalo častěji. S. Boris (Jesikov, K. K.) stále velmi často jezdil do Ruzyně, nebo my jsme jezdili k němu na ministerstvo a on stále dával linii pro vyšetřování. S. Alexej (Besčasnov, K. K.) zpočátku do Ruzyně nejezdil, ani se neprojevovalo, že by se o vyšetřování případu zvlášť zajímal. Teprve později, asi v době, kdy Slánský byl odvoláván z funkce generálního tajemníka KSČ, již také přijížděl do Ruzyně nebo nás zval k sobě na ministerstvo. Vždy jednal s námi v přítomnosti s. Borise, který s ním chodil i k ministrowi.“

a aby je navštěvovali před i po rozhovoru s ministrem.⁴⁰ U vedoucího sovětských poradců se tak sbíhaly zprávy o předních funkcionářích a výpovědi vyšetřovaných, které tak měl k dispozici pouze on a jeho moskevská centrála. Poradci dostávali informace zprvu z vlastní iniciativy důvěrníků, ale později jim ukládali, aby informace o určitých osobách obstarávali za zády svých nadřízených. Mezi takové osoby patřil dokonce i ministr Kopřiva. Výběrem důvěrníků, získáváním zákulisních zpráv a tajnými pokyny a úkoly vytvářeli na ministerstvu národní bezpečnosti velmi nebezpečné poměry. Pracovníci ministerstva a hlavně Státní bezpečnosti pochopili, že poradci jsou jedinou či největší autoritou a stále víc se obraceli přímo a nejdřív na ně. Na ministerstvu se vytvořila taková atmosféra, že „tu nikdo nevěřil nikomu a každý podezíral každého“ (Kopřiva, 1963).⁴¹

Okruh těchto důvěrníků byl sice různorodý, mezi jednotlivci a skupinami existovaly spory i ostré konflikty, ale spojovaly je některé společné rysy: sociální pozice nebo kariéra těchto lidí závisela na poradcích, všichni poslušně plnili jejich pokyny a přání, ochotně přijímali sovětské metody

40 *Tamtéž*, 21.

Z Doubkova svědectví: „Pamatuji se dokonce, že mě udivilo, že mě jednou ministr zve sám, aniž bych předtím se s. Vladimírem mluvil. Proto jsem se ho telefonicky ptal, jestli také bude u ministra a jestli neví oč jde. Řekl mně, že neví, ale abych se u něho zastavil dříve než půjdu k ministroví. To jsem učinil a s. Vladimír mě žádal, abych u ministra nehovořil o případu dříve než on přijde a abych neřikal, že jsem s ním předtím hovořil. Pak jsem odešel k ministroví, který mně jen předával nějaký materiál, který dostal ke Šlingovi. Asi za pět minut mé návštěvy u ministra přišel skutečně s. Vladimír a normálně se se mnou uvítal, jako bychom se dříve neviděli. Já jsem prakticky převzal pouze materiál a odešel jsem. Před odchodem mně s. Vladimír (v přítomnosti ministra) řekl, abych na něho počkal na chodbě, že mně chce dát ještě nějaký pokyn. Za chvíli vyšel a v jeho kanceláři mně řekl, abych ho vždy informoval předem o tom, jestliže mě ministr bude k sobě volat. Zdůrazňoval, že to neznamena z jeho strany nějakou nedůvěru vůči němu, ale že ministr není tak přesně o všem informován jako on a že ani já neznám všechny souvislosti a proto že je třeba, aby on, který to vše zná, věděl, jaké informace jsou podávány a mohl je případně podle svých znalostí případu usměrnit. Tento způsob jsme ostatně praktikovali já i Karel Košťál vždycky, protože od ministra jsme stejně neočekávali žádné rozhodnutí bez s. poradců.“

41 *Tamtéž*, sv. 19, a.j. 380, sv. 41, a.j. 13, 41–43; fond Komise III, Informace č. 19, 31–33, č. 20, 4–5.

Z podnětu a pod vedením poradců sbírali pracovníci bezpečnosti od listopadu 1950 do ledna 1951 „důkazy“ o trestné politické činnosti velitelů jednotlivých bezpečnostních složek. Od jara 1951 dávali svým důvěrníkům pokyn k tajným výslechům ke Slánskému, záznamy o nich dostávali zpočátku pouze oni.

při přípravě politických procesů a nikomu nedůvěřovali, ani vysokým komunistickým funkcionářům. Mezi důvěrníky byly osoby s minulostí pošramocenou okupací (V. Kohoutek),⁴² dlouholetí pracovníci (J. Janoušek byl pro surové výslechy propuštěn z bezpečnosti a na příkaz poradců přijat zpět), spolupracovníci sovětské bezpečnosti a zpravodajské služby, známí antisemité (A. Keppert, V. Mudra – pro surové vyšetřovací metody předán z bezpečnosti do tábora nucené práce a na pokyn poradce přijat opět jako vyšetřovatel), bezcharakterní kariéristi, bezohlední komunističtí fanatikové (B. Doubek), výrobci fantastických obvinění ze špionáže a konstruktéři špionážních nepřátelských sítí, které sestavovali z objednaných výpovědí vězňených pracovníků nebo agentů nacistické zpravodajské služby (B. Smola, J. Holvek aj.). Poradci důvěrníky nejen využívali, ale snažili se své největší oblíbence prosadit do vedoucích funkcí a skrze ně si bezvýhradně podřídit ministerstvo a bezpečnostní složky.⁴³

42 *Tamtéž*, fond Komise 1955–57, sv. 5, a.j. 56, 44, 55, 114.

Nejostřejší rozpory, kterých poradci využívali, byly mezi velitelem správy vyšetřování B. Doubkem a velitelem jedné vyšetřovací skupiny B. Smolou. Doubek měl osobní rozpory také s velitelem druhé skupiny vyšetřovatelů M. Moučkou. – Mimořádné ochraně poradců se těšil V. Kohoutek, na jehož kádrové nedostatky – býval četníkem – poukazovali komunističtí funkcionáři. B. Doubek: „Poradci naproti tomu, i s. Vladimír i s. Galkin a později s. Jesikov a s. Alexej, si jeho práce velice vážili a vysoko ji cenili. To bylo také hlavní příčinou toho, že Kohoutek jako příslušník staré policie mohl pracovat na důležitých politických případech... O Kohoutkově odvolání z Ruzyně se také několikrát jednalo, ale s. poradci vždy jeho odvolání zabránili... Ale vím o tom, že byl s. poradci vysoko ceněn a že byl vlastně jimi ve vyšetřování držen, přesto, že ze strany některých orgánů (hlavně Brůha), byly námitky proti tomu, aby Kohoutek později pracoval na případu Slánského. Námitky se týkaly právě jeho minulosti, kterou ss. poradci znali, ale vždy zdůrazňovali držení Kohoutkovo ve vyšetřování tím, že je nejlepším orgánem a že má v práci nejlepší výsledky. Dokonce se pamatují, že po skončení procesu se Slánským byl Kohoutek právě tak jako ostatní vedle povýšení odměněn i peněžitou odměnou. V den jejího předávání byl však Kohoutek na dovolené, kterou trávil doma v Praze. S. Galkin říkal, že je třeba odměnu mu ihned předat a Kohoutkovi řádně poděkovat za práci, kterou na případu vykonal. Z jeho oddělení bylo z celkového počtu čtrnácti obviněných v hlavním procesu devět. A právě v Kohoutkově případě udělal s. Galkin to, co neudělal nikdy předtím a pokud se pamatují, ani potom u žádného jiného vyšetřovacího pracovníka. Žádal mě, abych spolu s ním zajel do Kohoutkova bytu, abychom mu mohli odměnu společně předat. To jsme provedli a spolu se s. Galkinem jsme se v Kohoutkově bytě zdrželi několik hodin.“

43 *Tamtéž*, sv. 2, a.j. 11, 13.

J. Janoušek – z protokolu sepsaného na ÚV KSČ 31.8.1955: „V době svého

V roce 1951 se v souvislosti s poradci odehrály tři události, které měly vliv na jejich činnost i na práci Státní bezpečnosti. Obsazení vedoucích funkcí v bezpečnosti důvěrníky poradců stál v cestě dosavadní velitelský sbor. Poradci, přicházející do Československa s nedůvěrou k příslušníkům internacionálních brigád ve španělské občanské válce a k účastníkům odboje na Západě i doma, z nichž mnozí zastávali vedoucí funkce v bezpečnosti, připravovali od podzimu 1950 jejich odstranění. Bojarskij nejdříve sbíral obvinění a stížnosti na velitele a vedoucí funkcionáře ministerstva a poté podporoval snahu Komise stranické kontroly ÚV KSČ, inspirovanou a prosazovanou J. Taussigovou, aby byla provedena stranická prověrka ve velení bezpečnosti. Komunistické vedení schválilo tuto víceméně tajnou prověrku koncem roku 1950 a pověřilo jejím provedením Bojarského, Kopřivu a Taussigovou. Bojarskij využil příležitosti a vyvinul mimořádnou aktivitu. Z jeho podnětu vznikla komise, vedená poradcem Smirnovem, která o vedoucích činitelích bezpečnosti zpracovávala materiály. Jejich podstatnou část tvořil archivní fond sovětské bezpečnosti a Komunistické internacionály o španělských interbrigadistech dovezený z Moskvy a výpovědi získané důvěrníky poradců. Začátkem února 1951 se Bojarskij, Smirnov a Kopřiva rozhodli „případ realizovat“. Asi dvacet vedoucích funkcionářů bezpečnosti bylo uvězněno, mezi nimi velitel Státní bezpečnosti a jeho zástupce, velitel rozvědky a dva náměstkové ministra bezpečnosti. Na většinu uvolněných míst nastoupili důvěrníci poradců, pouze do funkce velitele Státní bezpečnosti byl jmenován „člověk Komise stranické kontroly“, J. Hora. Za několik měsíců se však z podnětu poradců začal sbírat materiál proti Taussigové a také proti němu. Po zatčení Taussigové 24. listopadu 1951, o jehož přípravě a provedení Hora vůbec nevěděl, uvolnil místo Antonínu Prchalovi.⁴⁴

Zatčením vedoucích funkcionářů byla více než dva roky narůstající krize v bezpečnosti vyřešena způsobem, který nastolil úplnou nadvládu

propuštění z Bezpečnosti plnil některé úkoly pro sovětské orgány a měl být vyslán do Rakouska. Než tuto práci (opět v StB, K.K.) nastoupil, řekl mu některý pracovník sovětského velvyslanectví v Praze, aby se hlásil u sovětského poradce s. Bojarského. Bojarský mu pak dával pokyny spolu se s. Kopřivou a poradcem Smirnovem pro výše uvedený úkol. (Šlo o přípravu zatčení velitelů bezpečnostních složek, K.K.). Janouška k sobě zval poradce Bojarský, ptal se jej na některé lidi a chtěl vědět, jaké má na ně Janoušek poznatky. Později měl Bojarský spolu se Smirnovem vypracován celý seznam těchto osob... S. Janoušek si myslí, že seznam, který viděl u sovětských poradců, vznikl asi tím způsobem, že další sovětské poradci měli podobné poznatky, jako měl Bojarský a Smirnov od něho.“

44 Kaplan 1992, s. 116–117.

sovětských poradců v ministerstvu. Nejenže posunuli svoje důvěrníky do vedoucích funkcí, ale v celé bezpečnosti se po zatčení velitelského sboru vytvořila velice těžká atmosféra; podřízenost pracovníků bezpečnosti poradcům a jejich důvěrníkům ještě vzrostla, všichni, včetně ministra, se obávali, aby nebyli označeni za spolupracovníky nebo přátele zatčených velitelů. A naopak, autorita nových vedoucích se rychle upevnila, protože se opírala o důvěru poradců. Dvěře pro podezírání a hledání „nepřátel“ mezi nejvyššími komunistickými funkcionáři se otevřely dokořán.

Krátce po kádrových změnách na ministerstvu bezpečnosti, na jaře 1951, začali vyšetřovatelé s tajnými výsledky na Slánského. Materiály shromažďovali pouze poradci a od nich je dostávala moskevská centrála bezpečnosti, která v Československu připravovala velký monstrproces s generálním tajemníkem KSČ. V květnu 1951 poradci skončili tajné výsledky a snažili se získat od Gottwalda a Kopřivy povolení k „normálním výsledkům“. Koncem června podnítli vypracování zprávy, která by upozornila „patřičná místa“ na nebezpečí židovského buržoazního nacionalismu. Pod dohledem poradců ji vypracovali Doubek a jeho zástupce K. Košťál z dosavadních výsledků tajného vyšetřování. Po odeslání zprávy do Moskvy a ke Stalinovi již moskevská centrála bezpečnosti očekávala pokyn k zatčení Slánského. Stalo se však něco zcela jiného.

21. července 1951 dostal Gottwald dopis od Stalina, který oznamoval, že materiály proti Slánskému jsou nedostatečné a „není zde žádných důvodů k obvinění“, a končil: „Z toho je vidět ne dost vážný poměr k této práci, a proto jsme rozhodli Bojarského odvolat do Moskvy.“ V okamžité odpovědi Gottwald souhlasil se Stalinovým názorem, ale žádal, aby Bojarskij zůstal v Praze, neboť „poskytuje velmi cennou pomoc po linii ministerstva národní bezpečnosti... a jeho odvolání by nám na tomto úseku značně ztížilo práci“. Stalin pozval Gottwalda do Moskvy k podrobnému projednání věci. Gottwald se omluvil, že je nemocen a poslal za sebe svého zetě, člena předsednictva ÚV KSČ a ministra národní obrany Alexeje Čepičku.⁴⁵

Schůzka se konala 23. července 1951 v Kremlu. Ze sovětských politiků se jí zúčastnili Stalin a Molotov, vedoucí funkcionář bulharské komunistické strany Valko Červenkov a Čepička. Hlavním bodem pořadu byla práce sovětských poradců v bezpečnosti. Z pozdější Čepičkovy zprávy o průběhu jednání vyplývá, že Kreml byl nespokojený s poradcem v bulharské bezpečnosti. Nejdříve hovořil Červenkov o okolnostech zatčení ministra Canko-

45 Tamtéž, 136–137.

va a o podezření z protistátní činnosti některých vedoucích funkcionářů a Stalin se hlavně zajímal o práci Filatova, vedoucího sovětských poradců v bulharské bezpečnosti. Červenkov ho chválil, Stalin odporoval a ostře vytýkal bulharskému představiteli nedostatečnou kontrolu a dohled nad prací Filatova a všech sovětských poradců. Dokonce kritizoval to, že se proti ministrům a členům ústředního výboru postupuje bezpečnostními metodami.

Potom přišel na řadu Čepička, který referoval o Gottwaldově stanovisku ke zprávě o podezření vůči Slánskému. Hlavní slovo měl opět Stalin. Již podruhé zdůrazňoval nutnost opatrného přístupu k výpovědím „takových svědků-zločinců“, protože může jít o nepřátelskou provokaci. „Nemá-li se zvrhnout činnost vyšetřujících orgánů nakonec ve prospěch nepřítele,“ říkal Stalin, „je nutno jejich činnost stále kontrolovat a nedovolit, aby se rozšířila obecná nedůvěra v nejvyšších orgánech.“ Diskuse se změnila ve Stalinův monolog. Znovu podrobil kritice sovětské poradce a politické vedení v Sofii a v Praze. První za nezodpovědnou práci, druhé za nedostatečnou kontrolu.⁴⁶

Výsledky moskevského jednání, přesněji Stalinovy názory, obsahoval dopis, který Čepička přivezl Gottwaldovi. Potvrdil nedůvěryhodnost obvinění Slánského a opět se vracel k práci poradců a k jejich nutné kontrole politickými orgány: „Co se týče Vašeho kladného posudku o práci soudruha Bojarského a přání ponechat ho ve funkci poradce ministerstva národní bezpečnosti ČSR, my jsme, co se týče této věci, jiného mínění. Zkušenost z práce Bojarského v ČSR ukázala, že není dostatečně kvalifikovaný, aby mohl splnit odpovědně povinnost poradce. Proto jsme se rozhodli odvolat jej z Československa. Kdybyste skutečně potřebovali poradce ve věci Státní bezpečnosti (musíte rozhodnout sami), tu se vynasnažíme vyhledat Vám silnějšího a zkušenějšího pracovníka... nicméně myslíme, že náš poradce musí být ve své práci veden a pod přísnou kontrolou vedení ÚV KSČ a v žádném případě nesmí nahrazovat ministra bezpečnosti.“ Gottwald v odpovědi z 26. července souhlasil a naléhavě žádal, aby za Bojarského byl neprodleně vyslán jiný poradce.⁴⁷ Bojarského vystřídal A. Besčasnov.

46 *Tamtéž*, 138–140.

47 *Tamtéž*, 140–142. – *SÚA*, fond Komise 1955–57, sv. 5, a.j. 56, 47–48. O reakci V. Bojarského na jeho odvolání z Prahy napsal Doubek za čtyři roky: „Já jsem přirozeně o jeho odvolání a odjezdu z ČSR nic nevěděl, protože jsem byl tehdy více ve styku se s. Jesikovem, ale jednou mě zavolal s. Vladimír do své kanceláře na ministerstvo. Byl v kanceláři sám a byl oproti dřívějšímu, kdy byl velmi sebevědomý, skoro až agresivní, ve velmi skleslé náladě. Vypytával se mě, jak pokračuje vyšetřování, ale pokyny mně již žádné nedával. O objevujících

Třetí událostí, která ovlivnila postavení poradců v bezpečnosti, bylo zatčení Slánského a výroba a výsledek jeho politického procesu. Výsledky na Slánského pokračovaly přes Gottwaldův a Kopřivův zákaz inspirovaný Stalinovým stanoviskem. Poradci je podněcovali a jejich důvěrníci je tajně prováděli. Záznamy dostávali opět pouze poradci, kteří je postupovali moskevské centrále. Tajné výsledky přispěly k zatčení Slánského a figurovaly při výrobě procesu.

Procesem s „protistátním spikleneckým centrem“ – se Slánským a spol., činnost poradců ve Státní bezpečnosti vyvrcholila. Splnili úkol své centrály (k tomu přijeli tři zvláštní poradci pouze na tento proces – G. Gromov, G. Morozov a I. Černov) a navíc při přípravě procesu důsledně uplatnili všechny metody, se kterými začali už při výrobě největšího československého politického procesu – s M. Horákovou a spol. Za vykonané dílo se jim tehdy dostalo uznání a pochvaly v Praze i v Moskvě. Další velký politický proces, konstruovaný původně jako monstrproces, na jehož přípravě se poradci významně podíleli, přišel již v době, kdy komunistické vedení zájem o takové veřejné procesy nemělo. A tak procesy se sociálními demokraty v roce 1954 postrádaly onen „divadelní závěr“, neboť byly tajné; byly však organizovány podle sovětského vzoru s množstvím obžalovaných, rozdělených do ústředí a regionálních skupin a s vysokými tresty.

V roce 1949 přišli sověštití poradci do československé rozvědky, jejímž velitelem byl po únoru 1948 Oskar Valeš; žádal sice o poradce, ale „bylo [mu] řečeno, že to není možné“. V době příchodu prvních poradců se „rozvědka nacházela v budově ministerstva vnitra a skládala se všeho všudy z několika desítek lidí v centrále a v zahraničí“. Poradci kritizovali nedostatečný počet zaměstnanců a rozvědka se začala rozšiřovat. Vtiskli jí i nové úkoly a poslání. Podle sovětského vzoru se „měla soustředit hlavně na odhalování zákulisní činnosti vlády v té které zemi a za tím účelem se mají

se materiálech na Slánského a ostatní byl zřejmě informován od s. Jesikova. Potom mně řekl, že od nás odjíždí, abychom se ve všem, v čem jsme se dříve obraceli na něho, obraceli na s. Jesikova, který je o všem informován a který nás nyní bude usměrňovat. Také hovořil o s. Galkinovi, abychom mu všechno jako dříve o výsledcích sdělovali, že on nám vždy dobře poradí, protože má správnou linii a zná i jiné souvislosti, které my neznáme. Když jsem se s ním rozloučil a odcházel jsem, překvapil mě poznámkou, která mně přesně utkvěla v paměti a o které jsem ihned po svém příjezdu do Ruzyně mluvil s Košťálem a rozebírali jsme ji. S. Vladimír mně totiž řekl: 'Pozor Doubku, aby se neublížilo nevinnému člověku. To by byla nenapravitelná škoda.' Ani nečekal na mou odpověď a odešel z kanceláře jinými dveřmi, než u kterých jsem stál já.“

zastupitelské úřady skládat ze 70–80 % z pracovníků rozvědky a i další reprezentanti státu mají být rozvědčící“. (O. Valeš) S příchodem asi deseti poradců se také upevňovala její závislost na rozvědce sovětské, a to do takového stupně, že poradci projednávali záležitosti československých zahraničních agentů v moskevské centrále a fakticky rozhodovali o jejich využití.⁴⁸

Počínání poradců vyvolávalo i v rozvědce napjatou atmosféru a ovlivňovalo vztahy mezi jejími pracovníky. Všichni se snažili získat a udržet si jejich přízeň, některým se to však nedařilo. Obavy v tomto směru měl i sám velitel Valeš, jehož nejistotu posilovala přízeň, kterou poradci a zejména jejich vedoucí dávali najevo jeho zástupci. Zvláštní (nadřazené) postavení rozvědky v ministerstvu vnitra a později v ministerstvu národní bezpečnosti bylo hlavním důvodem privilegovaných pozic těchto poradců. Jejich vedoucí Filipov fakticky nepodléhal ani ministrové, ani Bojarskému a Besčasnovovi. Měl přímé spojení s moskevskou centrálou a v Praze jednával bez účasti ministra přímo s Gottwaldem, ke kterému se naopak velitel rozvědky vůbec nedostal. Výjimečnost postavení Filipova podtrhovala skutečnost, že zprostředkoval nejdůležitější a tajnou korespondenci mezi Stalinem a Gottwaldem.⁴⁹

Sovětské poradci jako organizovaný a mocenský útvar ovládli všechny úseky ministerstva a jednotlivé složky bezpečnosti. Zavedli tu sovětský způsob organizace i pracovní metody. Vytvořili takové poměry na ministerstvu i mezi funkcionáři a pracovníky bezpečnosti, které jim umožňovaly řídit instituce, útvary i jednotlivce jak prostřednictvím ministra a velitelů, tak v případě potřeby za jejich zády i proti nim. K tomu účelu zcela běžně uplatňovali dvě praktiky – zabraňovali upevnění autority ministra a velitelů a udržovali a podněcovali rozpory i nepřátelství mezi vedoucími funkcionáři ministerstva. Hlavně si však vytvořili skupinu důvěrníků, které mohli využít k nátlaku na „kolísavé i neposlušné“ vedení ministerstva a bezpečnosti. Důvěrníci měli rovněž fungovat jako agenturní síť moskevské centrály bezpečnosti v případě, že by poradci opustili Československo.

Poradci „obohatili“ práci bezpečnosti o mnoho nových prvků. Dva z nich byly zvláště významné:

1. Vyvolali atmosféru totální nedůvěry. Charakteristická byla nedůvěra vůči všem vedoucím politickým a hospodářským funkcionářům, včetně čle-

48 SÚA, fond Komise 1955–57, sv. 4, a.j. 43, 207–208, 213–214. – Svědectví tehdejšího velitele rozvědky Oskara Valeše (rukopis).

49 Tamtéž, sv. 31, a.j. 736, 16–17.

nů vedení KSČ. O těchto praktikách, používaných ve všech zemích sovětského bloku, hovořil N. S. Chruščov v roce 1955. „On (Berija, K.K.) a jeho pomahači, jak vychází nyní najevo, oslabovali revoluční síly cestou ničení kádrů naší strany i jiných komunistických stran... rozpracovávali jednotlivé vedoucí stranické funkcionáře podle zásady štvát jednoho proti druhému až do jejich zničení. Tak postupovaly naše orgány rozvědky nejen v Jugoslávii, ale ve všech lidových demokraciích... Mít agenturu v bratrských stranách, provádět rozvědku proti těmto stranám, a to hlavně rozvědku proti vedoucím těchto stran, to je nejtěžší narušení norem ve vztazích mezi bratrskými stranami a státy. Taková situace může přivodit konflikt.“⁵⁰

2. Uplatnili sovětskou výrobní technologii velkých politických procesů, a to včetně vytvoření mechanismu na jejich výrobu. Prosadili monopolní postavení bezpečnosti a vymezili i svou roli v tomto mechanismu.

Prostřednictvím uceleného útvaru poradců se v letech 1950–1953 československá bezpečnost dostala do naprosté podřízenosti Moskvě, přesněji moskevské centrále bezpečnosti, která touto cestou nebo i vlastní manipulací prosazovala své zájmy při obsazování funkcí v bezpečnosti, úřad ministra nevyjímaje. Všechny více i méně důležité agenturní zprávy, výslechové protokoly i informace o poměrech v bezpečnosti posílali poradci své centrále prostřednictvím sovětského velvyslanectví v Praze nebo vlastní cestou. Stejným způsobem dostávali z Moskvy směrnice, návrhy, rady a rozkazy. Doubek ve zmíněné výpovědi z roku 1955 napsal, že Besčasnov formuloval otázky, které měly být položeny obviněným, z papíru označeného razítkem sovětského ministerstva zahraničí.⁵¹ Československá bezpečnost se prostřednictvím poradců stala filiálkou moskevské centrály. Vedoucí komunističtí funkcionáři tuto praxi akceptovali z obavy, aby neupadli v podezření, že nechtějí důsledně vést boj „proti nepřítelům“. Tím se však strachu nezbavili, nevěděli totiž, kdo z nich bude zařazen mezi podezřelé a nepřátele.

50 SÚA – býv. A ÚV KSČ, zápis schůze ÚV KSSS 4.–12.7.1955, český text. Vedení KSČ vědělo o tom, že Státní bezpečnost shromažďuje poznatky o vedoucích funkcionářích a až v květnu 1953 schválilo pravidla o pracovním postupu se „závadovými poznatky“ o členech vlády, ÚV KSČ, poslanců a vedoucích funkcionářích slovenských národních orgánů. Pravidla vydal ministr národní bezpečnosti rozkazem 19.5.1953.

51 Tamtéž, fond Komise III, Informace č. 29, 16. Od příchodu poradců byl z řízení bezpečnosti vyřazen ministr vnitra V. Nosek, v lednu 1952 podnítili Kopřivův odchod z vedení Ministerstva národní bezpečnosti a prosadili na jeho místo „svého člověka“, K. Bacílka.

Stejnou funkci jako v Československu měli poradci ve všech státech sovětského bloku. Všude vytvářeli trvalou síť poslušných a sociálně závislých důvěrníků-spolupracovníků (a agentů), ochotných vykonávat pokyny moskevské centrály bezpečnosti, podle potřeby i tajně, za zády vlastních (domácích) nadřízených i nejvyšších funkcionářů, i proti jejich směrnicím. Poradci se významně podíleli na utváření „mezinárodní socialistické bezpečnosti“, která se stala důležitou mocenskopolitickou silou, řízenou moskevskou centrálou a schopnou fungovat jako samostatný mocenský činitel v sovětském bloku.

3. Sovětští poradci v hospodářství

Nejvíce sovětských poradců působilo v československém hospodářství. Přicházeli od poloviny roku 1950 do různých článků ekonomického řízení, jak do institucí, které určovaly cíle ekonomické politiky, tak do těch, které ji uskutečňovaly. Největší počet poradců byl v hospodářských ministerstvech u ministra a některých vysokých úředníků, na vybraných centrálních úřadech, na generálních ředitelstvích (později hlavních správách) ekonomicky důležitých sektorů, v podnicích a závodech klíčového významu. Většinou netvořili ucelený útvar, byli jaksí „rozdrobení“ v různých úsecích.

Také v ekonomice měli v okruhu své působnosti velkou autoritu a tím i pravomoc. Většina domácích funkcionářů přijímala jejich rady a směrnice, protože považovala poradce za vysoce kvalifikované specialisty. Ještě mnohem později, kdy už činnost poradců byla kritizována, obhajoval jeden z těch, kteří se s nimi pracovní stýkali, jejich pomoc, která byla podle něho „neocenitelná a nenahraditelná. Přinášeli nejenom teorii, ale vyzařovala z nich zkušenost, praxe, výsledky obrovského úsilí sovětského lidu, které se přenášely na nás všechny. Byly však problémy, které málokdo v té době chápal a kterými jsme se zabývali jenom díky objasnění sovětskými odborníky“.⁵² Jejich autoritu, privilegované a všemocné postavení v institucích, kde působili, upevňoval i poměr členů komunistického vedení k nim. Často totiž získávali souhlas se svými stanovisky snadněji u nich – např. u Zápotockého a Dolanského – než u svého resortního ministra.⁵³ A Gott-

52 *Tribuna*, č. 37, 14.9.1977, 11 (J. Kazimour).

53 *Archiv Státního úřadu plánovacího (A SÚP)*, fond VM SÚP, a.j. 197.

wald zcela běžně vyžadoval u každého významnějšího návrhu hospodářského rázu stanovisko poradců.⁵⁴

Časté byly případy, kdy poradci příliš překračovali svou už tak velkou pravomoc a k funkcionářům, u kterých působili, se chovali protektorsky. Chruščov ve zmíněném projevu v červenci 1955 tuto praxi velmi ostře odsoudil a jmenovitě hovořil o poradci u československého ministra financí.⁵⁵ Někteří poradci zacházeli tak daleko, že od vlády nebo od ministra požadovali zdůvodnění, proč nebyly přijaty nebo byly změněny jejich návrhy a chtěli vědět, jak byla jejich doporučení využita.⁵⁶

Například poradce pro úpravny železných rud a barevných kovů ing. Opalnjy na poradě 3.7.1951 u Dolanského kritizoval československé geology: „V programu prací (čsl. geologů, K.K.) se nemluví vůbec o kvalitě rud, třeba jen přibližně. Snaha vyplnit pouze objem prací může vést na falešnou stopu a je mnohdy těžko odlišit od zlého úmyslu... Nebudeme-li u chudých rud znáti jejich technologické vlastnosti, může se stát, že bude zbytečně vyplývána práce a peníze na zahájené investice.“

54 *SÚA – A ÚV KSČ*, fond 02/3, schůze 8.11.1951 a 12.1.1953; *A SÚP*, fond Dokumentace, a.j. 51734 a fond VM SÚP, a.j. 1212 a 2437/118.

Jeden příklad: Předsednictvo Hospodářské rady ÚV KSČ (HR) vyvodilo z exportních požadavků zemí sovětského bloku nutnost postavit nový hutní kombinát. 10. listopadu 1950 uložilo, aby byl vypracován projekt Hutního kombinátu na Slovensku (HUKO). Projektový úkol, doporučovaný též sovětským poradcem Byra RVHP, schválilo předsednictvo HR v dubnu 1951, a to s úkolem uvést první vysokou pec do provozu koncem roku 1953. Toto rozhodnutí potvrdil politický sekretariát ÚV KSČ. Krátce nato sovětská expertiza konstatovala: „Není zdaleka využito kapacity stávajícího zařízení našich hutních závodů a při jejím lepším využití možno odsunouti výstavbu HUKO cca o jeden rok.“ Na základě expertizy uložil (8.11.1951) politický sekretariát příslušným ministrům provést změny v plánu výstavby HUKO, aby „dosavadní lhůty uvedení do provozu jednotlivých výrobních zařízení byly posunuty asi o jeden rok“. Za rok (12.1.1953) projednával politický sekretariát ÚV KSČ návrh na úplné zastavení výstavby HUKO, protože nebyl zajištěn plánovaný rozsah domácí těžby železných rud. Během krátké diskuse k tomuto bodu se Gottwald čtyřikrát dovolával poradců. Ptal se, „zda byl návrh projednán s příslušnými sovětskými poradci na ministerstvu hutí a rudných dolů“, dále „upozornil na zbytečné zvyšování nákladů na sideritovou rudu, která se praží, ačkoliv podle názorů sovětských poradců je to úplně zbytečná operace“. Také „vznesl dotaz, zda zastavení výstavby třetí vysoké pece v Kunčicích bylo konzultováno se sovětskými poradci“, tlumočil odpor sovětských poradců proti plánovanému poklesu výroby oceli v roce 1954 a uložil resortním ministrům předložit návrh, „jak chtějí zajistit, aby nedošlo ke snížení výroby“.

55 *SÚA – A ÚV KSČ*, zápis schůze ÚV KSSS 4.–12.7.1955.

56 *A SÚP*, fond VM SÚP, a.j. 178 (šifry Húska 12. a 17.12.1951), fond dokumentace, č.k. 278 (dopis SÚP Húskovi 16.12.1950).

Zvláštní skupinu tvořili poradci či experti v československém uranovém průmyslu. Československo-sovětská dohoda z 23. listopadu 1945 o výzkumu a exploataci nalezišť uranových rud postupně vedla k vytvoření smíšeného československo-sovětského podniku uranového průmyslu. Byl obdobou smíšených průmyslových společností, které Sovětský svaz zřizoval ve státech svého bloku. Návrh Moskvy z července 1946 přeměnit sovětskou válečnou trofej v ČSR ve smíšenou společnost Gottwald odmítl.⁵⁷

Dohoda o uranu s dodatkem z listopadu 1945 vymezila, které vedoucí funkce v jáchymovských dolech příslušely sovětským odborníkům. Šlo o funkce umožňující faktické řízení podniku. K tomu přispívala i faktická sovětská převaha ve společné komisi pro těžbu uranu v ČSR, v níž měla každá strana dva zástupce. Přestože v řízení podniku měli převahu, byli sovětskými funkcionáři se „smíšeným vedením“ nespokojeni a snažili se převést správu podniku i formálně zcela do svých rukou. S tím však československá místa nesouhlasila, a sovětské úsilí se neprosadilo. Kromě vedoucích funkcí, vymezených dohodou o uranu, obsadili sovětskými poradci a odborníci i nižší místa. Začátkem roku 1947 jich do Československa přijelo 107. V témže roce zahájila práce sovětská geologická expedice (1194 osob), protože SSSR zajišťoval a také hradil geologický průzkum uranových ložisek. Celkový počet poradců v jáchymovských dolech není dosud přesně znám, vystřídalo se jich několik set. Ještě v roce 1955 jich zde bylo 724.⁵⁸

Sovětský poradci v Radě vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)

Sovětský poradci roztroušení v centrálních úřadech nebo v podnicích netvořili vždy takový útvar jako poradci v bezpečnosti a jejich schopnost podřídit

57 SÚA, fond 100/24, a.j. 1494 (schůze vlády 16.8.1946).

58 Kaplan, K.: *Československý uranový průmysl 1945–1960*. K vedoucím funkcím obsazovaným podle dohody sovětskými odborníky patřily: technický ředitel, hlavní inženýr, vedoucí technické kontroly, hlavní plánovač a další. V prvních třech funkcích působili Krivonosov, Vyšňakov, Rjažev, plánovač Afanasjev, vedoucí geologické expedice ing. Grib, vedoucí funkcionáři geologického průzkumu: L. V. Gromov, A. J. Gorškov, J. A. Kozlovskij, Z. A. Safonova, J. V. Smolovič, J. A. Odinec, V. N. Aleksej, V. N. Ovčinnikov, A. V. Ževlakov. V letech 1951–1955 pracovali A. P. Morozov, A. M. Mylnikov, D. N. Suchanov, A. V. Zolotov, S. J. Golovko, P. J. Krivčikov, V. I. Sabolis, Z. S. Lukijanov, A. I. Gorškov. Sovětskými experti zastávali funkce hlavního mechanika, hlavního geofyzika, náměstka ředitele pro výstavbu, vedoucí závodů aj.

československou ekonomiku jako celek sovětským zájmům byla o to menší. Tuto funkci do značné míry přejímaly jiné instituce, jako dlouhodobé obchodní a hospodářské dohody, Rada vzájemné hospodářské pomoci a její orgány. V první řadě šlo o výkonný orgán RVHP (Byru), jehož aparát sovětskými poradci zcela ovládli. Působil zde dvojí druh poradců.

Každý členský stát měl svůj aparát, řízený stálým zástupcem v RVHP a členem Byra (Československo v letech 1950–1953 zastupoval J. Húsek). U každé delegace fungovali dva poradci. Československo si ho vyžádalo jako poslední, až v roce 1952, po několikerém doporučení sekretáře RVHP. Húsek sděloval 12. prosince 1951 do Prahy: „Při rozhovoru se sekretářem RVHP se ukázalo, že kromě ČSR všichni představitelé členských států požádali o přidělení sovětského poradce. Vzhledem k tomu, že jsme dosud nevyslali náhradu za s. Štefku, položil mně sekretář otázku, zdali za této situace by nebylo také u nás možné uvažovat o sovětském soudruhovi. Ukázalo se, že tento způsob má řadu výhod.“⁵⁹ Poradce v úřadu stálého delegáta RVHP měl přehled o činnosti úřadu a znal obsah jeho korespondence s Prahou.

Hlavní role však příslušela čtrnácti poradcům v aparátu RVHP, tzv. poradcům Byra. Nastoupili krátce po založení RVHP a měli za úkol vypracovat návrhy na koordinaci některých výrob mezi členskými státy. Tehdy představitelé RVHP předpokládali, že koordinace výrob bude spolu se zahraničními obchodními styky tvořit hlavní náplň činnosti RVHP. V druhé polovině roku 1950 Moskva sice už koordinaci výrob z programu vypustila, ale poradci působili v Byru dál. Soustředili se na výrobní sektory, důležité pro branné hospodářství, a na všechny členské státy s výjimkou SSSR. V orgánech RVHP a u stálých delegací měli poradci velkou autoritu, ale také vedení stran a vlády zemí RVHP přijímaly jejich doporučení jako závazné pokyny, které plnily buď zcela, nebo se jim snažily maximálně přiblížit. Privilegovanou pozici poradců Byra upevňoval též A. Mikojan, člen sovětského vedení a vedoucí sovětské delegace na schůzích orgánů RVHP v letech 1950–1953; ztotožňoval se s jejich stanovisky a oni se zase dovolávali jeho projevu v Byru nebo ve schůzích RVHP.

V Československu působili poradci v těchto nejdůležitějších odvětvích: těžba rud, hutnictví železa a barevných kovů, těžba ropy a výroba zařízení pro těžbu, energetika, chemie, strojírenská výroba (těžkých a speciálních

59 A SÚP, fond VM SÚP, a.j. 178 (šifra Húska z 12.12.1951).

obráběcích strojů, kuličkových ložisek), výroba aut, traktorů, umělých vláken a textilních surovin.⁶⁰

V roce 1950 se poradci Byra RVHP věnovali hlavně koordinaci některých výrob. Při vypracování svých návrhů postupovali u všech států stejně. Od československých hospodářských institucí si vyžádali podrobné údaje o výrobě a technickém stavu sledovaného odvětví a o úkolech vymezených pětiletým plánem. Vypracovali vlastní návrhy, jejichž realizace vyžadovala další investice, protože značně překračovaly původně plánovaná čísla pětiletky. Často se též vyjadřovali k odborným otázkám.⁶¹ Jejich návrhy dostal pražský plánovací úřad. Se stanoviskem resortního ministra nebo generálního ředitelství je pak předložil Hospodářské radě ÚV KSČ, která usilovala o to, aby ministerstva přijala návrhy poradců Byra, nebo se jim alespoň co nejvíc přiblížila. V případě zvlášť velkých diferencí vrátila návrhy ministerstvům k přepracování a teprve potom své stanovisko poslala Byru RVHP. Jeho poradci námítky a odlišné návrhy vlády zpravidla vyvrátili, jen výjimečně je přijali. Pak vyhotovili konečný návrh opatření, jako např. opatření k rozvoji „těžby olovnatých a měďných rud a výrobě koncentrátů z nich v letech 1949–1953 v Československu a také výroby zařízení k těžbě a zpracování rud barevných kovů a výzkumných geologických prací“. Byro RVHP návrh potvrdilo a poslalo pražské vládě jako svoje doporučení.⁶²

Předsednictvo ÚV KSČ řadu doporučení schválilo 25. dubna 1950 a uložilo plánovacímu úřadu promítnout výrobní úkoly, investice a potřebu

60 Poradci v aparátu RVHP: pro obor hutnický, hornický, strojírenský, energetiky, lehkého průmyslu, dopravy, zemědělství, bilance nejdůležitějších druhů výroby, finanční, měnový, zahraničního obchodu, plánování, statistiky, právnícký. Poradci Byra RVHP: Pavlov – hutě a těžba rud, Klejmonov – nafta, Novikov – energetika, Maljavin – textilní průmysl, Požarskij – zahraniční obchod.

61 Na poradě pražského plánovacího úřadu 7.4.1950 o výrobě automobilů tlumočil Húsek názory sovětských poradců. Mimo jiné: „V SSSR mají zásadu, že nová automobilka musí být ve velkém městě... V Moskvě nedoporučují výrobu dvou typů v jednom závodě... názor sovětských odborníků na naši pětitunku (nákladní vůz, K.K.) – posuzují ji příznivě, až na několik detailů. Požadují větší robustnost a v něčem jednodušší konstrukci, ne tak komplikovanou... Podle sovětských odborníků má vzduchem chlazený motor (vyráběný v ČSR, K.K.) budoucnost, ale čtyřválcový je ekonomičtější, osmiválcový je drahý.“ *A SÚP*, fond SÚP-RVHP, a.j. 149/2627.

62 Obdobně vznikaly všechny další návrhy, např. na koordinaci výroby umělých vláken, těžby nafty, výroby automobilů a motocyklů, kuličkových ložisek, traktorů, textilních surovin, těžkých a speciálních obráběcích strojů.

pracovních sil do pětiletého plánu.⁶³ Za týden schválilo opatření k urychlené přestavbě průmyslu na těžký průmysl a 19. června projednalo směrná čísla výroby na léta 1953–1955 z hlediska potřeb urychlené výstavby a přestavby hospodářství. Směrná čísla se stala základem pro vypracování fakticky nové pětiletky na léta 1951–1955 s nereálným vzestupem průmyslové výroby, zejména těžkého průmyslu. V nové pětiletce se také promítly požadavky, které sovětská strana prosadila do obchodní smlouvy s ČSR na léta 1951–1955, a výsledky konzultací s poradci Byra.⁶⁴

Jakmile Moskva rozhodla, že RVHP se nebude zabývat koordinací výrobních programů, pracovní náplň poradců se změnila. Až do poloviny roku 1953 se vyjadřovali ke všem důležitým ekonomickým opatřením členských států, kromě SSSR: k dlouhodobým hospodářským plánům a investicím;⁶⁵ zasahovali do krátkodobých hospodářských

63 *A ÚV KSČ*, fond 02/1, schůze 25.4.1950. Některá srovnání: V roce 1953 měla výroba činit

	podle původního pětiletého plánu	podle návrhu poradců Byra
měďnaté rudy	–	240 000 tun
olovnato-zinkové rudy	146 000 tun	565 000 tun
nafta	50 000 tun	154 000 tun
osevní plocha lnu	30 000 ha	55 000 ha
konopí	5000 ha	10 000 ha
těžké obráběcí stroje	550 kusů	1149 kusů
nákladní auta 5 tun		10 000 kusů
7 tun		7000 kusů
umělé hedvábí	10 385 tun	15 900 tun
umělá stříž	18 074 tun	29 300 tun
kuličková ložiska	7 200 000 kusů	12 000 000 kusů

64 *Tamtéž*, schůze 2.5. a 19.6.1950. – *A SÚP*, fond VM SÚP-RVHP (dopis Húska Dolanskému 11.8.1950).

65 *A SÚP*, fond MV SÚP-RVHP, a.j. 136/2573, a.j. 155/2657, a.j. 1252, kr. 278, a.j. 1233, dopis Húska do Prahy 28.2.1951. Koncem června 1950 obdržel Húsek návrh směrných čísel na léta 1951–1955 s pokynem: „Se sovětskými zástupci projednej směrná čísla a žádej jejich posouzení, zejména pokud jde o 1. tempo růstu, 2. jeho zaměření, 3. vzájemné sladění, 4. hledisko celého bloku.“ Húsek postupoval podle pokynu a 20. srpna sděloval do Prahy: „Upozornil mne na to, že při kritice a posuzování cifer se bude jednat o mínění a hlavně otázky sovětských specialistů, které nám pomohou materiál doplnit a vyjasnit a našim plánovatelům připravit dokonalejší návrh pro rozhodování našeho ústředního výboru a vlády.“ 27.–30. listopadu 1950 projednával náměstek pražského ministra plánování s poradci Byra některé problémy připravované nové pětiletky a 16. prosince oznamoval Húskovi, jak byla jejich doporučení využita: „Materiál o rozhovorech...

plánů;⁶⁶ prováděli kritický rozbor obchodních smluv členských zemí RVHP (kromě SSSR)⁶⁷ a vymezovali úkoly a zabývali se technickými problémy některých výrobních odvětví.⁶⁸

byl použit tak, že je podkladem jednotlivým průmyslovým odborům při sestavování čísel operativního plánu – jak je vidět ze zprávy o zasedání RVHP – bude do 15.1.1951 vypracována zvláštní zpráva o rozšíření surovinové základny a používání náhradních hmot ap. Počítej s tím, že kolem svátků Ti pošleme I. návrh na zvýšení úkolů pětiletky a čísla na rok 1954–55. K některým jeho částem, zejména zemědělské výroby a dopravy, bychom rádi znali stanovisko sovětských odborníků v Byru.“ Na přelomu let 1950–1951 byla nová pětiletka vypracována a k jejímu celkovému návrhu se opět vyjadřovali poradci. Pavlov např. „jako principiální připomínku uvedl, že nepovažuje za správné, aby většina úkolů prudce rostla do roku 1953 a potom tempo rozvoje v letech 1954–1955 klesalo. To platí pro všechny suroviny a hlavně pro rudy a kovy. Opak má být pravdou“. Húsek v dopise Dolanskému vysoce oceňoval úlohu poradců Byra právě při přípravě nové pětiletky: „Způsob jejich vypracování (návrhů na koordinaci výrob, K.K.), který se opíral o systém pasportů rozborů a otázek, vypracovaných sovětskými odborníky, vedl přímo k odhalení rezerv našeho hospodářství, zejména v možnostech rozšíření těžby důležitých surovin a zvýšení výroby nejdůležitějších průmyslových odvětví... Konzultace, prováděná v rámci Byra sovětskými odborníky, je jedním z nejucínejších přínosů RVHP... Poradci v Byru připravili koncept směrnych čísel (čs. plánu) na léta 1954/55 v některých nejdůležitějších jmenovitých úkolech..., které se staly podkladem pro vypracování našich směrnych čísel... Tyto zvýšené cifry, především ve výrobě těžkých zařízení a strojů, se pak staly podkladem pro vypracování nových směrnych čísel zahraničního obchodu i pro naše nabídky dodávek SSSR.“

66 *Tamtéž*, Húskův dopis SÚP 29.1.1951 a 18.2.1951. Např. v diskusi o návrzích prováděcího plánu na rok 1951 kritizovali nedostatečný růst těžby a výroby černého uhlí, koksů, železné rudy, cínu, wolframu, chemie. Mikojan shrnul kritické výhrady poradců konstatováním, že návrhy „dávají dobrý obraz o prováděcím plánu na rok 1951, nad kterým je však nutno se důkladně zamyslet“. O měsíc později Pavlov kritizoval „nedostatečně (plánovaný) vysoký růst výroby legovaných ocelí... a malý růst dobývání a výroby wolframů“.

67 *Tamtéž*, Húskův dopis Púčikovi 15.6.1951, a.j. 178 (Kurýrní zpráva z 23.11.1951). V červnu 1951 Požarskij kritizoval Československo za příliš velký dovoz druhoradého zboží a za vývoz mnoha důležitých výrobků (ocel, stroje) do kapitalistických států. Podobná kritika zazněla i k plánu zahraničního obchodu na rok 1952.

68 *Tamtéž*, fond VM SÚO-RVHP (Poznámky k projednávání informace o výrobě a spotřebě oceli v ČSR, Polsku, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku a NDR 26.11.1951), a.j. 1218 (Húsek Štefkovi 28.12.1951).

Koncem roku 1951 se stala středem jejich pozornosti výroba a spotřeba oceli – klíčové suroviny zbrojního průmyslu. Na základě analýz výrobních dat a návštěvy československých hutí vypracovali „Informaci o výrobě a spotřebě oceli v ČSR, Polsku, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku a NDR“, kterou projednávalo Byro

Samostatná skupina poradců se věnovala vědeckotechnické spolupráci. Vypracovávala plány jejího rozvoje a kontrolovala jejich plnění. Plány obsahovaly konkrétní údaje o výměně patentů a licencí mezi jednotlivými členskými státy.

V letech 1950–1953 poradci Byra tedy spoluvytvářeli celkovou koncepci nové čs. pětiletky, předurčovali úkoly výrobních odvětví, která měla klíčový význam pro vývoj celého hospodářství a sledovali jejich plnění. V jejich návrzích se silně promítaly sovětské zájmy. Bez obtíží dosahovali toho, že jejich doporučení byla československými místy přijímána jako závazné směrnice. Když Húsek v roce 1952 bilancoval svou dvouletou činnost v RVHP, znovu vyzdvihoval velký přínos Byra a jeho poradců při řešení problémů československé ekonomiky. Zároveň konstatoval, že „celá řada takových cenných podnětů (od poradců, K.K.) zůstala neuskutečněna“, nebo se uskutečnila pozdě, protože se vedoucí soudruhy nepodařilo přesvědčit o jejich významu. Poukazoval na to, že nyní „máme možnost srovnávat a vidět, jaký význam pro druhé lidové demokratické státy má úzká hospodářská spolupráce se SSSR (hlavně přítomnost sovětských expertů pro plánování a různé hospodářské otázky již od roku 1945 ve všech ostatních lidových demokraciích s výjimkou ČSR). Nedovedli jsme doma přesvědčit o nutnosti stejné cesty“.⁶⁹

Sovětský model ekonomického řízení

V srpnu 1951 začala v Československu pracovat početná delegace sovětských expertů pro organizaci, plánování a řízení hospodářství. Výsledkem její činnosti byla „Sovětská expertiza 1951“. Příjezd delegace měl dosti složitou předehru.

Koncem srpna 1950 začala zdlouhavá československo-sovětská jednání o hospodářskou smlouvu na léta 1951–1955. Sovětský svaz požadoval především takové výrobky těžkého strojírenství, které československý průmysl dosud téměř nevyráběl a které byly materiálově velice náročné. Přijetí so-

RVHP 26. listopadu. Přijalo řadu doporučení, závazných pro členské státy, jejichž realizace ještě zvějšovala dosavadní velkou preferenci tohoto odvětví. V Informaci i v pozdějších diskusích o výrobě železa a oceli vystupovali poradci Byra rozhodně proti pokusům plánovacího úřadu snížit výrobní úkoly jimi vypočítané a prosazené do nové pětiletky.

69 *Tamtéž*, a.j. 177 (Húskův dopis Mouralové 28.1.1952).

většých požadavků mělo za následek další a hlubší strukturální přestavbu hospodářství. Českoslovenští vyjednavací se obávali zařadit je do smlouvy a bránili se tomu, ale pod tlakem ustupovali krok za krokem. Do smlouvy podepsané 3. listopadu 1950 Sověti nakonec tyto požadavky prosadili.⁷⁰

Byro RVHP projednávalo 25. října a 5. listopadu 1950 československou zprávu o plnění tzv. sofijských usnesení, která ukládala členským zemím RVHP rozšířit vzájemný obchod a omezit obchod s kapitalistickým světem. Členové Byra Československo velmi ostře kritizovali a jeho informaci kvalifikovali jako důkaz o neplnění sofijských usnesení. Nejzávažnější byla Mikojanova kritika. Československo se pokusilo o vysvětlení a obranu, ale neúspěšně. Na 25. listopadu byla nečekaně svolána třetí schůze Rady, vrcholného orgánu RVHP, s programem: realizace sofijských usnesení. Československá delegace kritiku přijala a ujistila Radu, že svoji výrobu podřídí požadavkům zemí RVHP.⁷¹

Na kritiku reagoval také československý velvyslanec v Moskvě depeší ze 4. ledna 1952: „Nevěřím, že takové vystoupení s. Mikojana mohlo být náhodné. Vidím v tom příznak toho, o čem jsem již v dřívější své zprávě psal: že naši hospodářští činitelé nemají dosti stálého kontaktu se sovětskými, poněvadž jej nehledají... že jiní ministři hospodářství sem jezdí často. Tu nestojí jenom otázka delegací od nás sem do SSSR, nýbrž také delegování zdejších odborníků jako poradců k nám.“ Doporučoval zvat sovětské techniky, dělníky, odborníky v zemědělství a v organizaci výroby, protože „naše výroba je organizována na kapitalistické základně“ a ne socialisticky. Uváděl obsah rozhovoru sekretáře RVHP s Húskem, který se dotazoval, „zda československá vláda může předat návrh na technickou pomoc“. Na to sekretář odpověděl, „že se již ptalo (byl dotazován, K.K.), zda takový návrh byl již předán. Kdyby se teď takový návrh podal, sovětská vláda by jej neodmítla“. A depeše končila: „Napsal jsem tuto zprávu proto, že se zde jedná nejenom o technickohospodářskou, nýbrž o politickou otázku. Čím širší bude technická spolupráce, tím širší a přátelštější budou také politické styky.“⁷²

Také českoslovenští funkcionáři doma i v RVHP prosazovali přijetí sovětského modelu řízení ekonomiky a pozvání expertů. Poradci v armádě

a Čepička prosazovali zavedení sovětského způsobu organizace a řízení průmyslu. Českoslovenští ekonomové kritizovali dosavadní organizaci průmyslu, zejména autonomní „postavení a činnost generálních ředitelství“.⁷³ Ve vedoucích politických a hospodářských kruzích se šířily názory připomínané Húskem, o potřebě sovětské pomoci při řešení problémů, které vyvolával přepracovaný pětiletý plán. Húsek 14. ledna 1951 sděloval do Prahy, že po schválení tzv. nové pětiletky „nastává vážná práce na propracování plánů jednotlivých úseků a odvětví... Velmi podstatnou pomocí by zde byla konzultace sovětských odborníků a možno říci, že bez jejich přispění a posudků se v mnoha případech jen těžko budeme moci obejít. Bylo by přeceňováním vlastních sil, kdybychom na rozdíl od všech ostatních lidových demokracií pokládali bezprostřední vyžádání pomoci za méně aktuální než jinde... Po rozhovorech, které jsme měli o vyslání komplexní brigády sovětských odborníků se soudruhem Mikojanem koncem listopadu, vláda Sovětského svazu s realizací této pomoci Československu počítá. Svědčí o tom nepřímá urgence soudruha Lošňakova“ (sekretář RVHP, K.K.).⁷⁴

Jak ze zpráv velvyslance, tak stálého delegáta v RVHP bylo zřejmé, že na vyslání expertů měla zájem i sovětská strana. O této věci se začalo jednat už v listopadu 1950. Dolanský hovořil o expertech s Mikojanem zřejmě na třetím zasedání RVHP. Rovněž poradci v Byru RVHP se angažovali a již v prosinci předal sekretář RVHP Klejmonov předsedovi Státního úřadu plánovacího koncept žádosti, kterou by československá vláda měla poslat do Moskvy. Autoři návrhu doporučovali vyžádat si nejdříve poradce pro výrobní odvětví, konkrétně uhlí, rudu, hutě, strojírenství, elektrotechnický průmysl, chemii, elektrárny, a v březnu až květnu 1951 skupinu poradců pro plánování, organizaci hospodářství a pro statistiku.⁷⁵ Sovětské poradci v Byru počítali se dvěma skupinami expertů, které by na sebe navazovaly. Předpokládali, že druhá skupina (pro plánování a řízení hospodářství) by nastoupila až po chystaném rozhodnutí ÚV KSČ o nové organizaci hospodářství.

70 Kaplan, K.: Das tschechoslowakisch-sowjetische Handelsabkommen für die Jahre 1951–1955, in: *Bohemia*, sv. 20, München 1979, s. 175–198.

71 SÚA, fond 100/24, a.j. 998. – Kaplan, K.: *RVHP a Československo 1949–1956* (rukopis).

72 A SÚP, fond VM SÚP, a.j. 30-1136 (Kreibich z Moskvy do Prahy 4.1.1951).

73 *Tamtéž*, a.j. 29-1047 (Goldmann Procházkoví, ÚV KSČ 9.11.1950). – SÚA, fond SÚP II, kr. 456, sl. 2102 (Mouralová Dolanskému 14.1.1951).

74 A SÚP, fond Dokumentace, a.j. 2090 – Sovětská expertiza (Húskův dopis 14.1.1951).

75 SÚP, fond SÚP II, kr. 456, sl. 2102 (Mouralová Dolanskému 14.1.1951) – A MZV, fond SSSR 1945–54, kr. 27, sl. 7, č. 200 080/B-a/51.

16. února 1951 předal V. Široký sovětskému velvyslanci M. A. Silinovi žádost o vyslání „komplexních brigád hospodářských odborníků a plánovatelů“. V návrhu textu se mimo jiné říkalo: „Tato pomoc by spočívala ve vyslání skupin odborníků do ČSR na tři měsíce, podle možností v první polovině roku 1951, za účelem konzultací československým organizacím v otázkách sestavení programu výroby, plánování a organizace výroby..., a to v následujících odvětvích průmyslové výroby: těžba uhlí, těžba a úprava rud, hutnictví, strojírenství a elektrotechnický průmysl, energetika a chemie.“⁷⁶ Za týden na to poslal Široký Silinovi jakési připomenutí a ten po čtyřech dnech odpověděl, že „žádost o vyslání sovětských odborníků byla formulována příliš široce a abstraktně“ a požádal o konkrétní požadavky. Vedení plánovacího úřadu vyhovělo a již 2. března poslalo Širokému seznam otázek pro sovětské poradce, který pak dostal Silin. Také Húsek sděloval do Prahy připomínky poradců Byra RVHP, podle kterých „se někde jedná o zbytečné zúžení pomoci“ na technické otázky, a sám jako příklad připomínal účast poradců při vypracování celého polského šestiletého plánu.⁷⁷

Mezitím ústřední výbor KSČ ve dnech 21.–24. února 1951 rozhodl o zahájení příprav k reorganizaci hospodářských ministerstev a generálních ředitelství. Když o tom ministr zahraničí Široký informoval sovětského velvyslance, zdůrazňoval, že „vzorem má být organizace podobných orgánů v Sovětském svazu s přihlédnutím ke zkušenostem některých lidových demokracií“ a že rostoucí potíže si „vynucují, aby organizace byla provedena co nejrychleji“ a s pomocí sovětských expertů.⁷⁸

Československým požadavkem se začátkem dubna zabývalo Byro RVHP a doporučilo, aby si Dolanský „vyžádal v záležitosti komplexních brigád do Československa rozhovor se soudruhem Mikojanem“. K rozhovoru došlo 10. a 11. dubna 1951. Podkladem byl obsah důvěrného stra-

76 *A SÚP*, fond Dokumentace, a.j. 2090 – Sovětská expertiza.

77 *A MZV*, fond SSSR 1945–54, kr. 27, sl. 7, č. 112 70/51-A/I, č. 200 080/B-a/51. – *SÚA*, fond SÚP II, kr. 456, sl. komplexní brigády (zpráva 27.2.1951). – *A SÚP*, fond VM SÚP, a.j. 2814-76716 (Húskův dopis SÚP 14.3.1951). Soupis otázek pro sovětské experty odevzdaný Silinovi 8.3.1951: 1. uhelný průmysl – 4 otázky (mj. výstavba 3 nových dolů v OKR); 2. rudný průmysl – 5 otázek (zaměření geologického průzkumu); 3. energetika – 6 otázek; 4. hutní průmysl – 7 otázek (o projektu HUKO – hutního kombinátu, hutě na nikl, supertěžká kovárna); 5. strojírenství – 8 otázek; 6. chemie – 4 otázky (umělá vlákna, kaučukárna); 7. organizace plánování – 6 otázek a 7 podotázek.

78 *A SÚP*, fond Dokumentace, a.j. 2090 – Sovětská expertiza (Informace pro Širokého, bez data). – *SÚA*, fond SÚP II, kr. 456, sl. 2102.

nického „Memoranda ve věci konzultace se sovětskou delegací o některých otázkách československého hospodářství“. Na předním místě v něm šlo o organizaci a řízení průmyslu, technické záležitosti ustupovaly do pozadí: „Otázka reorganizace řízení průmyslu... stala se však v mezidobí ústředním problémem, takže žádáme o přednostní projednání. Jde v prvé řadě o rozdělení ministerstva těžkého průmyslu na pět až šest ministerstev a o změnu dosavadních generálních ředitelství v hlavní správy, převedení do dotyčných ministerstev, dále o zřízení Státní hospodářské rady a o odpovídající reorganizaci Státního úřadu plánovacího a Státního úřadu statistického.“⁷⁹

Usnesení ústředního výboru KSČ z 26. a 27. června 1951 posunulo reorganizaci řízení a plánování hospodářství do popředí. Vedoucí funkcionáři už naléhali na rychlou změnu, od které si hodně slibovali. A ti, kteří novou organizaci připravovali, počítali se sovětskými experty, neboť ve skutečnosti šlo o zavedení sovětského modelu řízení a organizace. Již od března v plánovacím úřadě probíhaly přípravy na příjezd (zájezd, jak uváděli) sovětských expertů. V březnu se konaly porady odborníků o vymezení zatím ne zcela konkrétních otázek pro konzultaci se sovětskými poradci, v dubnu se několikrát „zájezdem sovětských expertů“ zabývalo kolegium předsedy plánovacího úřadu. Od května začala příprava podkladových materiálů pro experty, vypracovávaly se přehledy, statistiky apod.⁸⁰ 16. srpna

79 *A SÚP*, fond Dokumentace, a.j. 2090 – sovětská expertiza (Informace Húška pro ministra 6.4.1951). – *SÚA*, fond 100/24, a.j. 984.

V Memorandu ve věci konzultace se sovětskou delegací o některých otázkách československého hospodářství se mimo jiné pravilo: „Československé hospodářství prochází nyní značnými obtížemi. Neplní se plán v některých rozhodujících odvětvích těžkého průmyslu... Hlavní příčiny tohoto stavu jsou podle našeho názoru tyto: 1. Nepozvedli jsme politicko-organizační práci v našem hospodářství z úrovně obnovy ve dvouletém plánu na úroveň nutnou pro zajištění urychlené výstavby a přestavby našeho hospodářství... 2. Zostřená mezinárodní situace a zostření třídního boje doma staví nás před nové úkoly, jako zesílení obrany státu, nutnost účinnějšího boje proti diskriminaci, důslednější potírání nejruznějších forem sabotáže a záškodnictví, které ještě nedovedeme dostatečně zvládnout... Podle našeho názoru je východisko pro překonání těchto obtíží zejména: 1. v lepší organizační práci v hospodářství a v reorganizaci jeho řízení, 2. v lepším využití kapacity našeho výrobního zařízení, zejména v dolech, hutích a energetice, 3. v revizi plánování investiční výstavby... 4. ve zlepšování metodiky a techniky plánování a jeho organizace, jež dosud byly vyvíjeny bez přímé sovětské pomoci...“ (Memorandum nemá datum.)

80 *SÚA*, fond SÚP II, kr. 456, sl. 2102, sl. komplexní brigády, sl. 2740-159, kr. 472, a.j. 1164.

Kolegium ministra-předsedy SÚP projednávalo 19.4.1951 zprávu o zajištění pří-

dostali Široký a Dolanský osobní šifru, ve které československé velvyslanectví v Moskvě sdělovalo, že vydalo delegaci sovětských expertů vstupní víza. Sestava a rozsah delegace svědčily o velkém významu, který jí nejvyšší sovětská místa přisuzovala. V čele byli náměstkové předsedy plánovacího úřadu SSSR N. A. Pautin a P. N. Nikitin a dalších pětadvacet expertů. Politickou závažnost tomu dodávala skutečnost, že delegaci do Prahy „přivezl“ a uvedl A. Mikojan, člen úzkého sovětského vedení.⁸¹

Již v dubnu 1951 vedení plánovacího úřadu rozhodlo o zřízení dočasné kanceláře pro sovětské experty. Měla za úkol koordinovat práci jednotlivých skupin, zařizovat technické záležitosti spojené s činností expertů včetně překladů do ruštiny, zájezdů do závodů aj. Bezprostředně po jejich příjezdu kancelář vydala pokyny pro předsedy a sekretáře pracovních komisí o vypracování a předávání denních zpráv o závěrech komisí.⁸²

Experti byli vedoucími pracovních komisí, kterých bylo patnáct, funkci sekretářů zastávali obvykle pracovníci plánovacího úřadu.⁸³ Práce expertů

prav na příjezd sovětských expertů, totéž téma mělo na programu 28.4.1951; za dva dny žádal Húsek, aby Dolanský schválil koncept rozhovoru, který si připravil pro Mikojana, mj. o vyslání expertů; 24. dubna schválilo vedení SÚP organizační zajištění průběhu expertízy; 9.6.1951 se konala porada u náměstka předsedy SÚP J. Goldmanna o přípravě materiálu pro sovětské experty; 2.7.1951 kolegium vzalo na vědomí, že pro experty byla připravena první část podkladů, celkem 600 stran textu a 930 stran tabulek.

81 A SÚP, fond Dokumentace, a.j. 2090 – Sovětská expertiza (osobní šifra z Moskvy 16.8.1951).

82 SÚA, fond SÚP II, kr. 456, sl. 2102, kr. 472, a.j. 1164. V kanceláři pracovali: Koloněj (vedoucí), Merhaut, Zoulová, Fedorová, Štros, Nyklová. – Pokyny pro pracovní komise ukládaly sekretářům komisí, aby předávali zprávy denně do 15.30 hod. ústřední kanceláři. Zprávy musely mimo jiné obsahovat stručné shrnutí pro ministra.

83 Tamtéž, č.k. 472, a.j. 1164, č.k. 456, a.j. 1144–1146, kr. 457, a.j. 1147, sv. 458, a.j. 1148–1173. Komise č. 1 pro reorganizaci řízení čs. hospodářství, členové: P. V. Nikitin, N. A. Pautin, J. Dolanský, L. Frejka, G. Viliment.

Komise	obor	vedoucí	pracovala od	počet schůzí
1	uhelné doly	Krasnikovskij	21.8.	
2	elektrárny	S. A. Spirin	30.8.	24*
4 a 5	hutě a rudné doly	A. F. Myrcymov	21.8.	6
6	strojírenství	P. V. Nikitin	21.8.	12 a 3 porady
7	chemie	V. V. Oficerov	22.8.	6
8	hmotné zásobování	P. V. Kokurkin	22.8.	17
9	statistika	P. M. Moskvín	22.8.	69

se v prvních dnech zaměřovala na organizaci průmyslu. Šlo o vytvoření hospodářských ministerstev, která přímo řídila podniky spadající do jejich resortu, o zrušení generálních ředitelství a zavedení hlavních správ pro jednotlivá výrobní odvětví na ministerstvech. Tyto zásady nebyly sporné, v jejich uplatnění českoslovenští politikové i ekonomové spatřovali důležitý lék na rostoucí hospodářské obtíže. Názorové diference vznikaly při určování počtu ministerstev a hlavních správ. V těchto případech českoslovenští funkcionáři od svých návrhů ustupovali. Československý návrh např. předpokládal tři strojírenská ministerstva, sovětský expert doporučil pouze dvě; československý návrh počítal s pěti hlavními správami ve strojírenských ministerstvech, experti se sedmi; českoslovenští zástupci doporučovali zavádění nové organizace po etapách, experti naopak jednorázově. Struktura ministerstev financí ČSR a SSSR se natolik lišila, že i pro experty bylo zavedení sovětského vzoru otázkou. Nakonec se pro sovětský systém rozhodli.⁸⁴

Konečné návrhy na reorganizaci řízení hospodářství vznikaly v pracovních komisích tak, že klíčové postavení v komisi měl expert, českoslovenští členové byli fakticky v postavení jeho pomocníků. Obstarávali mu údaje, poskytovali informace o dosavadní struktuře ministerstev a o podnicích. Expert pak po prostudování podkladů navrhl strukturu ministerstva, členové komise s návrhem souhlasili, případně jej doplnili, eventuálně upozornili na dílčí problémy. Poté návrh zpracovali do konečné podoby,

10	ceny, finance	N. A. Pautin	1.9.	32
	mzdy	N. A. Pautin	24.8.	12
	vlastní náklady	N. A. Pautin	29.8.	11
11	zahraniční obchod	N. A. Pautin	27.8.	8
12	maketa operativního a perspektivního plánu	N. A. Pautin	26.9.	19
13	organizace stavebně montážních podniků a pro plánování výstavby	P. V. Nikitin		
		N. A. Pautin	21.8.	4
14	vnitřní obchod a výkupu	A. N. Kučerenko	22.8.	34
15	lehký průmysl	G. A. Maljavín	22.8.	

* Údaje o počtu schůzí uváděny na základě odevzdaných zápisů. Seznam expertů: Alpatov, Badjagin, Bogomolov, Borisov, Dolgal, Fanějev, Gruzínov, Jarmanov, Kokurkin, Krasnikovskij, Kučerenko, Maljavín, Moskvín, Myrcymov, Nikitin, Oficerov, Opalnjy, Pautin, Petrov, Prokopenko, Paric, Samarin, Spirin, Šagin, Železnov.

84 A SÚP, fond Dokumentace, a.j. 2090 – Sovětská expertiza (hlášení pro ministra 2.10.1951).

projednali s hlavním poradcem a poslali příslušným stranickým a vládním místům.⁸⁵

Ústřední výbor KSČ schválil nová hospodářská ministerstva a systém hlavních správ 6. září 1951.

V „druhé fázi“ své činnosti zpracovávali experti hlavní problémy plánování a řízení a organizační a technické záležitosti tehdy klíčových výrobních odvětví. Dolanský požadoval, aby byl pobyt většiny expertů prodloužen na původně předpokládané tři měsíce. Vysoce hodnotil dosavadní přínos jejich působení a problémy, kterými se měli ještě zabývat, rozčlenil do čtyř okruhů: 1. vnitřní organizace ministerstev a podniků (některé konkrétní úkoly – vypracování statutu jednotlivých hospodářských ministerstev a centrálních úřadů i struktury jejich orgánů, statutu průmyslových podniků a vypracování schémat organizace závodů různé velikosti); 2. problémy výrobní a technologické (opatření v těžbě uhlí, rud, v hutní výrobě, v těžkém strojírenství); 3. problémy plánování (zaměření hospodářského plánu a investiční výstavby, určení tempa ekonomického růstu, vypracování soustavy jmenovitých úkolů a technickohospodářských ukazatelů plánu); 4. styl práce ministerstev, zejména plánovacího úřadu.⁸⁶

Výsledkem „sovětské expertizy 1951“ bylo 46 dokumentů, analýz a doporučení,⁸⁷ jež československá místa přijímala jako závazné směrnice. Ně-

85 *Tamtéž*, a.j. 208. – *SÚA*, fond 01, schůze 6.9.1951.

Např. ve strojírenské komisi byl poradce Nikitin. Na první schůzi 21.8.1951 byl projednán její program a na Nikitinovu žádost zařazena reorganizace těžkého průmyslu a jmenovité úkoly a otázky technicko-ekonomických ukazatelů. Na druhé schůzi (22.8.) diskutovali účastníci o reorganizaci strojírenského průmyslu a o názvu nových strojírenských ministerstev. Na mimořádné (páté) schůzi si Nikitin vyžádal podrobné podklady (23 tabulek) o strojírenské výrobě. Na schůzi 30.8. komise projednávala vnitřní organizaci strojírenských ministerstev. Na 8. schůzi (3.9.) diskutovala o otázkách plánování kooperace, 9. schůze (4.9.) se zabývala situací ve výrobě přístrojů. 12. schůze (12.10.) jednala o spolupráci ministerstev s plánovacím úřadem.

86 *SÚA*, fond 100/24, a.j. 895, fond SÚP II, kr. 456, sl. 2092, (Dolanský 22.10.1951 Gottwaldovi).

87 *SÚA*, fond SÚP II, kr.č. 456, sl. seznam materiálů ze sovětské expertizy 1951 k 12.11.1951, a.j. 1147–1172.

Počty dokumentů: organizace národního hospodářství 2, průmysl 14, hmotné zásobování 6, vnitřní obchod a výkup 6, metodologické otázky plánování 9, finance 1, statistika 8. Některé dokumenty a předložené návrhy: reorganizace řízení čs. hospodářství, reorganizace Státního úřadu plánovacího, expertiza o rozvoji národního hospodářství ČSR, zpráva o stavu elektráren a rozvodných zařízení, zpráva o lo-

teré expertizy k organizačním a technicko-ekonomickým problémům výrobních odvětví se staly základem řady usnesení strany a vlády v letech 1951–1952. Většinu jich vypracovali sami experti za formální a bezvýznamné spoluúčasti funkcionářů pražského plánovacího úřadu. Pracovní postup se nelišil od přípravy návrhů na organizaci hospodářství: expert požadoval údaje, navštěvoval podniky, prováděl propočty a zpracoval návrh usnesení. Obdrželo jej vedení plánovacího úřadu, národohospodářský odbor předsednictva vlády a po jejich souhlasu putovaly do předsednictva ÚV KSČ a hned do vlády.⁸⁸ Všechna usnesení strany a vlády se vyznačovala jednotnou koncepcí: vypočítávala nedostatky sledovaného odvětví a jejich příčiny a ukládala jednotlivým ministrům konkrétní a závazné úkoly. Splnění potřeb některých hospodářských odvětví, které vyjmenovávala, bylo nereálné. Zaměřovala se na odvětví těžkého průmyslu, která tvořila předpoklad zbrojní výroby a dodávek do SSSR. Komunistické vedení, přesvědčené

železných a měďných rud v ČSR, expertiza o umělých vláknech, fotochemii, výzkumné chemické ústavy, posudek k výrobě kyseliny sírové, doporučení k rozvoji lnářského a konopářského průmyslu, závěrečná zpráva expertizy pro lehký průmysl, pro chemii, pro organizaci stavebněmontážních podniků, pro zahraniční obchod, pro vnitřní obchod. Z expertizy o stavu těžby a zpracování železných rud: „Při celkovém pohledu na železorný průmysl ČSR... nutno konstatovat, že toto odvětví průmyslu se nalézá v neudržitelném postavení“ a dá moc práce, aby se úroveň zvedla; jednou z příčin tohoto stavu bylo zanedbání geologickoprůzkumných prací. – V energetice bylo hlavní příčinou špatné práce elektráren to, že bývalé generální ředitelství od doby znárodnění neřídilo práci elektráren, nýbrž jen administrativně a staticky sledovalo jejich práci...

88 Zpráva o materiálech ze sovětské expertizy roku 1951 např. uváděla:

název expertizy	vypracoval	čs. účast	opatření z ní
usnesení strany a vlády o uhlí	Krasnikovskij	Brůžek	15.10. projednalo předsednictvo ÚV KSČ 16.10. vláda
o reorganizaci ostravsko-karvinských dolů	Krasnikovskij	Suk	2.10. schválil politický sekretariát ÚV KSČ
o těžbě uhlí v Severočeském hnědouhelném revíru	Krasnikovskij	Brůžek	vyhlášeno 15.12.1951
o zlepšení práce elektráren	Spirin	Bečvář	připravuje se usnesení vlády
o hutní výrobě	Myrcymov	Štefka	projednalo předsednictvo ÚV KSČ, připravuje se do vlády
o chemickém průmyslu	Oficerov	Pelc	připravuje se do vlády

o naprosté správnosti těchto usnesení, vynucovalo, aby byla plněna. Konečný výsledek byl zcela opačný, než se předpokládalo. Snaha splnit ne-reálné úkoly ještě zvětšovala existující hospodářské těžkosti.

Zpočátku nebyli někteří sovětsí experti, zejména jejich vedoucí, s výsledky své práce spokojeni. Stěžovali si, že jsou málo využíváni a někteří funkcionáři komunistické organizace v plánovacím úřadě dokonce spatřovali „v nevyužití expertů a expertiz“ politický záměr. Nespokojenost expertů s malým využíváním jejich znalostí se promítla i do jejich vztahu k některým vedoucím funkcionářům plánovacího úřadu, především k předsedovi J. Dolanskému.

21. září Dolanského na tuto skutečnost upozorňoval pracovník jeho sekretariátu: „1. Z věřejšího jednání u Tebe, s. ministře, soudím, že s. Pautin dělal některé náznaky, že mu věnuješ málo pozornosti z hlediska pracovního. K tomuto vývodu jsem přišel na základě jeho obratu: Vy nás málo využíváte, s. Dolanský, mohl byste nás využívat o mnoho více. Měl jsem dojem, že s. Pautin se cítí tím poněkud dotčený. 2. S. Pautin v legrační formě při večeři opět opakoval své rčení z besedy u Tebe, že sovětsí soudruzi jsou již měsíc tady a nic závažného nedělali... 3. Při večeři zmínil se s. Pautin o tom, že dnes máš referovat na schůzi. Přitom použil s. Pautin asi takového obratu: Kdybych tam byl, tak bych asi jeho referátu stejně nerozuměl, vidíte, s. Koloněji.“⁸⁹

V následujících týdnech nespokojenost expertů s nedostatečným využitím zmizela, neboť zpracovávali řadu návrhů, analýz a doporučení, které se vzápětí uskutečňovaly. Často znamenaly hluboké zásahy do dosavadní československé praxe.⁹⁰ Závěrečná bilance vyzněla jednoznačně: československá i sovětská místa vysoce oceňovala přínos expertizy pro řešení problémů a pro další vývoj československého hospodářství. Už českoslovenští spolupracovníci expertů v závěrečných zprávách o expertize kladně hodnotili všechna navržená a provedená opatření. „Jednání v komisi a prohlídky závodů (strojírenských, K.K.) odhalily značné rezervy v kapacitě strojřen, sléváren a kováren. Pomocí ukazatelů s. Nikitin zjistil, že výkony v ČSR

89 A SÚP, fond Dokumentace, a.j. 2090 – sovětská expertiza (hlášení pro ministra 21.9.1951).

90 Tamtéž, fond VM SÚP, a.j. 2747-161.

Tak např.: „Po přednášce s. Pautina o způsobu sestavování plánu v SSSR byl proveden interní pokus se stejným způsobem práce na SÚP. Nyní bylo již rozhodnuto, že s určitými obměnami proti praxi v SSSR bude již takto sestaven plán na rok 1952.“

jsou asi zhruba poloviční než v SSSR... Na podkladě expertizy byla především provedena revize plánu výstavby strojírenství a vyřazeny z plánu nové projektované haly.“ K podobným závěrům dospěla i expertiza o hutích, textilu, dolech, zemědělství.⁹¹

Československá vedoucí místa hodnotila celkové výsledky expertizy velice kladně. Někteří funkcionáři hovořili dokonce o ekonomicky příznivém zlomu. Autoři československé zprávy pro Byro RVHP ze 16. června 1952 uváděli, jak významnou pomocí byla práce expertů: „Během několikaměsíčního pobytu skupiny sovětských expertů byla s jejich pomocí provedena rozsáhlá reorganizace hospodářských ministerstev a podniků i SÚP. Tím byly odstraněny poslední zbytky řídicího hospodářského aparátu z kapitalismu a uvedeny v život nové orgány, založené na socialistických principech.“ O dva roky později vychvaloval Široký na X. sjezdu KSČ převzetí sovětských metod plánování a řízení hospodářství.⁹² Výsledky expertizy se staly obsahem řady seminářů a školení, které probíhaly hlavně v plánovacím úřadě, a nejenom tam. Práci svých expertů v ČSR vysoce oceňoval i sovětský plánovací úřad. Výsledky jejich činnosti shrnul v šestidílné publikaci, v jejímž úvodu zdůraznil, že vyslal do ČSR „skupinu vynikajících expertů k otázkám plánování, řízení a technologie“.⁹³

Skutečnost však byla jiná a výsledek tolik vychvalované expertizy byl právě opačný. Již koncem roku 1951 musel tajemník ÚV KSČ Josef Frank konstatovat: „Dosavadní zkušenosti z práce hospodářských orgánů, zejména ministerstev, ukazují, že reorganizace hospodářského aparátu nepřinesla dosud očekávané zlepšení v jejich práci..., že duch nových ministerstev se ani po reorganizaci podstatně nezměnil.“⁹⁴ V dalších letech se situace nelepšila, spíše naopak, a kritika řízení ekonomiky sílila na všech stranách. Mechanickou aplikací sovětské praxe dosáhla centralizace a byrokratizace plánování a řízení československé ekonomiky nejvyššího bodu.

Také druhý vysoce hodnocený přínos sovětské expertizy měl ve skutečnosti negativní důsledek. Šlo o tzv. odhalení rezerv, které umožnilo

91 Tamtéž, fond VM SÚP, a.j. 2087 a 419-10.

92 Tamtéž, a.j. 93-1985 (Československá zpráva o vědeckotechnické spolupráci z 16.6.1952). – X. sjezd KSČ, Praha 1954, 282.

Široký na X. sjezdu KSČ: „Od Sovětského svazu jsme mohli převzít a převzali jsme nejpokrokovější formy a metody plánování a řízení národního hospodářství, organizaci jednotlivých odvětví národního hospodářství.“

93 SÚA, fond 100/35, sv. 48, a.j. 1109.

94 A ÚV KSČ, fond Frank (porada J. Franka s vedoucími oddělení a odborů 16.12.1951).

zvyšovat výrobu bez dalších investic. Poradci vlastně jen důsledně uplatnili sovětskou zásadu maximálních plánů. Tvůrci první československé pětiletky se snažili uchovat určité rezervy pro případné hospodářské obtíže, sovětský způsob naopak počítal s úplným vyčerpáním všech rezerv. To vedlo k rozrušení ekonomických vazeb, což nepřetržitě ohrožovalo plynulý chod výroby a vyvolávalo krizové situace v podnicích i ve výrobních sektorech. Maximální plány měly i politický dosah – vyžadovaly od podniků bezpodmínečné plnění úkolů, především kooperačních závazků. Nebylo náhodné, že experti vytýkali hospodářským činitelům málo disciplíny a odpovědnosti v jejich plnění a zdůrazňovali, že „plán je kázeň“. Vedení KSČ tento názor přejímalo a za hlavní příčinu hospodářských těžkostí pokládalo nedostatek státní a pracovní disciplíny. Gottwald volal po dodržování státní disciplíny a po vyvazování důsledků vůči ministrům a ředitelům podniků, které neplní výrobní úkoly. Později vyhrožoval a žádal jejich potrestání.⁹⁵

Koncem listopadu 1951 většina expertů opustila Československo. Vedení plánovacího úřadu ocenilo jejich práci hodnotnými dary, které ještě zvyšovaly už tak dost vysoké náklady, spojené s jejich pobytem.⁹⁶

Oficiální rozloučení se uskutečnilo na večíрку v bytě předsedy vlády A. Zápotockého 23. listopadu. Večíрку se zúčastnil také Rudolf Slánský, tehdy ve funkci místopředsedy vlády (po odvolání z funkce generálního tajemníka KSČ) odpovědného za ekonomiku. Po návratu z večíрку byl zatčen.

Neuplynula dlouhá doba a skutečná bilance působení expertů se projevila. Významně přispěli k chaosu v ekonomice, ke stavu, který vyústil

95 A SÚP, fond Dokumentace, a.j. 208. – *Celostátní konference KSČ*, Praha 1953, 35.

96 SÚA, fond SÚP II, c.k. 456, sl. 2740-159.

Hodnota darů pro sovětské experty: Nikitin – 27 000 Kčs, puška za 32 000 Kčs a trofeje za 7000 Kčs; paní Nikitinová – 27 000 Kčs; Spirin – 23 000 Kčs; Maljavin – 26 000 Kčs; Myrcymov – 21 000 Kčs; Kokurkin – 23 000 Kčs; Alpatov 20 000 Kčs; Pautin – 26 000 Kčs; Kučerenko – 21 000 Kčs, kuchyňský robot; Oficerov – 20 000 Kčs; Moskvín – 20 000 Kčs; Krasnikovskij – 29 000 Kčs. – Náklady spojené s pobytem expertů nelze dosud přesně vyčíslit. Zvláštní vlaky, kterými 18. a 20. přijeli, stály z Čierné n.T. do Prahy a zpět 820 260 Kčs, stravování a ubytování delegace od 18. srpna do konce září činilo 858 951 Kčs, úhrada za experty v bufetu SÚP dosáhla 228 345 Kčs a další výdaje, účtované ministerstvem zahraničí, 573 176 Kčs, celkem tedy 1 660 472 Kčs. Tyto výdaje se týkaly pouze měsíců srpna a září a nebyly zřejmě úplné; za další dva měsíce – říjen a listopad – se pohybovaly ve stejné výši. S dary a s cestovním pokračovaly částku 5 milionů Kčs.

v otevřenou krizi už v polovině roku 1953. Ve stejném čase se začaly hroutit jimi prosazované ekonomické koncepce. Po třech čtyřech letech se již připravovala přestavba ekonomického řízení zavedeného experty, protože jejich model se ukázal jako neúčinný. Sovětská expertiza nesplnila očekávání, které do ní vkládali vedoucí funkcionáři KSČ, nepomohla k odstranění ekonomických obtíží a disproporcí. Naopak uplatňovala a rozvíjela takovou ekonomickou koncepci, která dovedla československé hospodářství ke krizovému až katastrofálnímu stavu.

Stálí poradci

Průběh, výsledky a přijetí sovětské expertizy vytvořily v Moskvě i v Praze příznivou půdu pro pozvání sovětských poradců k dlouhodobému působení. Kladný postoj československých funkcionářů i odborníků k zavádění sovětských zkušeností a k sovětské vědě a technice motivoval příslušná sovětská místa k tomu, aby začala pracovat na vysílání svých ekonomických poradců do ČSR. Sekretář RVHP nepřímo sdělil Húskovi v prosinci 1951 sovětský názor: „... zdůraznil v rozhovoru se mnou,“ psal Húsek Dolanskému, „že je osobně přesvědčen, že sovětská vláda právě v nynější době vyhoví každé naší žádosti o pomoc experty, dokumentací apod. Vyslovil také názor, že nyní po expertize bude pravděpodobně mezi vedoucími soudruhy užší kontakt. Co tím chtěl říci, vyplývá myslím z rozhovoru s poradcem s. Novikovem, který se přímo tázal, zdali v nejbližší době s. Dolanský nepřijede do Moskvy.“⁹⁷

Také československá strana viděla vhodné podmínky pro rozšíření sovětské „pomoci“ prostřednictvím poradců. Ve zmíněné zprávě Byru RVHP z 16. června 1952, podle níž „v roce 1951 nastal přelom v pochopení významu a důležitosti vědeckotechnické spolupráce“, se jako hlavní příčina dřívějšího stavu uvádělo „v prvé řadě nedostatečné politické chápání významu vědeckotechnických zkušeností, nepochopení vedoucí úlohy SSSR ve vývoji vědy a techniky hlavně v řadách naší technické inteligence...“⁹⁸

Vedoucí funkcionáři pražského plánovacího úřadu už v době příprav na příjezd delegace expertů doporučovali pozvat stálé (přesněji k dlouhodobému pobytu) poradce pro některá výrobní odvětví nebo pro řešení

97 A SÚP, fond VM SÚP – RVHP, a.j. 178 (dopis Húska 12.12.1951).

98 *Tamtéž*, a.j. 93-1985 (zpráva 16.6.1952).

konkrétních problémů.⁹⁹ Také politický sekretariát ÚV KSČ, když 12. září 1951 projednával zprávu o sovětských expertech, rozšířil jejich činnost o „problémy týkající se vedení a řízení administrativy v úřadech a v hospodářství“ a uložil Slánskému a Dolanskému, aby „připravili návrh na vyžádání stálých technických poradců pro naše nejdůležitější hospodářská ministerstva“. V navrženém dopise, který Slánský za týden předložil, argumentoval velikým přínosem současných poradců v čele s Nikitinem, kteří však měli zůstat jen dva měsíce. Návrh požadoval dvanáct poradců, kromě hlavního experta přímo u vlády, nejméně na jeden rok a dále dva poradce pro mzdovou politiku na tři až čtyři měsíce. Politický sekretariát ÚV KSČ rozhodl „s vysláním dopisu počkat do doby, kdy se bude končit práce přítomné sovětské komplexní brigády“. Zároveň se rozhodl požádat vedoucího delegace, aby přítomní odborníci pro doly a hutě částečně působili i jako poradci nových ministrů. Za měsíc, 22. října, žádal Dolanský v dopise Gottwaldovi o prodloužení pobytu expertů, opakoval žádost o vyslání stálých poradců a sděloval, že záležitost projednal s R. Slánským.¹⁰⁰

V roce 1952 se sovětským poradcům otevřely dveře dokořán. Žádosti resortů, a to nejen ekonomických, se do politického sekretariátu ÚV KSČ a do vlády hrnuly. Ve srovnání s předcházejícím obdobím lze hovořit přímo o invazi. Jedním z hlavních motivů této změny byla již zmíněná obava funkcionářů, která vzrostla po zatčení Slánského, aby na ně nepadlo podezření ze špatného poměru k sovětským zkušenostem, a také snaha krýt se rozhodnutími poradců. Vedoucí funkcionáři KSČ se navíc obávali, aby je Moskva nepodezírala z „jugoslávské úchytky“, neboť poměr k sovětským

99 SÚA, fond SÚP II, kr. 456, sl. 2092 (Goldmann 10.7.1951 Dolanskému), kr. 461 (porada u Dolanského 3.7.1951).

Goldmann posílal Dolanskému 10.7.1951 návrh na vyžádání experta zejména pro řízení těžkého průmyslu. Ve zdůvodnění uváděl, že poradci působí ve všech lidových demokraciích a „specialista by měl být vyžádán na delší dobu, když ne natrvalo, jako konzultant SÚP...“ Tehdy už působila dlouhodobá skupina sovětských expertů pro úpravny železných rud a barevných kovů a geologů pro průzkum nalezišť těchto rud. Experti: M. I. Dolgal, V. T. Opelnyj, Kokourov, Melnikov, Kucharenko, Krasotkin, Posutin, Otrezov.

100 Tamtéž, kr. 456, sl. 2092 (Dolanský 22.10.1951 Gottwaldovi); SÚA, fond 100/24, sv. 89, a.j. 346; fond 02/5, sv. 7, a.j. 59.

Slánský navrhoval stálé poradce u ministrů, pro SÚP, těžké strojírenství, zbrojní průmysl, slaboproudou elektrotechniku, těžbu uhlí, hutě, rudné doly, chemii, stavebnictví, železnice, pro státní kontrolu a pracovní rezervy.

poradcům hrál v jugoslávském konfliktu důležitou roli. Zřejmě také z tohoto důvodu Gottwald v lednu 1953 vyhlásil přibližování se k sovětskému modelu a využívání sovětských zkušeností za zákon výstavby socialismu.

Podle záznamů ministerstva zahraničních věcí, které žádosti o poradce (s výjimkou poradců pro armádu a bezpečnost) předávalo sovětskému velvyslanectví, centrální úřady od 1. února 1952 do 19. prosince 1953 požadovaly: ministerstvo financí 17 poradců, Státní úřad plánovací 9, ministerstvo všeobecného strojírenství (zbrojní výroba) 70, zdravotnictví 6, vnitřní 4, zahraničního obchodu 4, zemědělství 23, potravinářského průmyslu 2, stavebního průmyslu a hmot 2, chemického průmyslu 1, školství 3, spojů 3, státní kontroly 1, těžkého strojírenství 7, energetiky a dolů 9, vnitřního obchodu 2, železnic 1, spravedlnosti 1, Úřad předsednictva vlády 1, odbory 3, Ústřední rada družstev 2, Státní úřad statistický 2, Státní výbor tělesné výchovy 1, Vítkovické železářny 5, naftovod 1; celkem se shromáždily požadavky na 180 poradců. Ve stejném období žádaly centrální úřady o prodloužení pobytu pro 54 osob. Uvedené údaje nejsou úplné; resorty podávaly žádosti už koncem roku 1951 a ještě v roce 1954, ministerstvo zahraničních věcí nezaznamenalo všechny žádosti, některé procházely jinou cestou, jako např. žádost o vyslání expertů na udržování Gottwaldovy mrtvolky v mauzoleu, o skupinu poradců pro ostravsko-karvinské doly, o poradce pro měnovou reformu. Ve výčtu také chybí početná skupina univerzitních profesorů. Někteří poradci pracovali samostatně jako hlavní poradci, tam, kde jich působilo více, vznikla skupina vnitřně organizovaná. Hlavní poradce byl vedoucím expertů, kteří mu byli podřízeni. Tak tomu bylo v ministerstvu všeobecného strojírenství (zbrojní výroba), v plánovacím úřadě, v ostravsko-karvinských dolech apod.¹⁰¹

101 A MZV, fond SSSR 1945-54, kr. 27, sl. 8, 10, 11, 12, 14; kr. 6, sl. Sovětští odborníci pro ČSR, č. 420 867/54, č. 170 634/54, č. 173 316/54; A SÚA, fond 02/5, sv. 51, a.j. 136, sv. 13, a.j. 139, sv. 74, a.j. 195, sv. 87, a.j. 289, sv. 16, a.j. 82, sv. 87, a.j. 135.

Tajemnice ÚV KSČ A. Baramová sdělovala 14.1.1954 ministru zahraničních věcí V. Davidovi, že v ČSR jsou dva sovětské specialisté balzamovači, kteří „udrží tělesnou schránku K. Gottwalda“. Žádala o prodloužení jejich pobytu s odvoláním na A. Čepičku, kterého politický sekretariát ÚV KSČ pověřil starostí o tuto záležitost. David odpověděl 22.1.1954: I. S. Kuzněcovovi, který přijel 2.1.1954, se pobyt poskytoval na jeden rok, J. A. Romakovovi (od 15.3.1953) na šest měsíců. – Ministr strojírenství psal 2.8.1954 ministru zahraničních věcí, že sovětské poradci mu doporučili podat žádost o dalších devět poradců pro technické záležitosti ve výrobě turbín a kotlů. – Vláda 26.3.1954 schválila prodloužení pobytu osmi poradců v resortu ministerstva strojírenství.

Invaze poradců a odborníků v letech 1952–1953 vedla k tomu, že působili ve všech důležitých centrálních institucích, které řídily ekonomiku země. Zatímco sovětská expertiza z roku 1951 se zaměřila hlavně na reorganizaci, plánování a vymezení dlouhodobých úkolů, tyto poradci se již v první řadě věnovali dokončení změn, které z ní vyplynuly, a jejímu praktickému uskutečňování. Vedle toho se zabývali se i běžnými úkoly ministerstev. Kromě centrálních úřadů působila početná skupina expertů v hlavních správách hospodářských ministerstev a ve velkých podnicích. I když prvořadou pracovní náplní poradců byly záležitosti technické a technologické, jejich vliv tyto hranice překračoval. Svými doporučeními a návrhy zasahovali do chodu a řízení podniků. To se zvláště projevovalo tam, kde vystupovali jako skupina v čele s vedoucím. Nejpočetnější a nejvlivnější skupina expertů působila v ministerstvu všeobecného strojírenství v oblasti zbrojní výroby, menší skupiny byly v ostravsko-karvinských dolech, v loděnicích v Komárně, v ministerstvu hutí a rudných dolů. Experti v podnicích a hlavních správách vypracovávali analýzy současného stavu a navrhovali směr dalšího vývoje odvětví či podniku, nebo se podíleli na řízení závodů a kontrolovali dodržování technologických postupů zejména ve zbrojní výrobě. Výsledky analýz, prognóz a perspektiv předurčovaly nejen vývoj odvětví, ale ovlivňovaly celé hospodářství, protože šlo o obory a podniky klíčového významu.¹⁰²

102 SÚA, fond SÚP, sv. 456, a.j. 1178, 1167–1168, kr. 461, kr. 477, č. 144009, č. 1372/52, č. 50229, č. 30074, č. 24179, č. 21481.

Analýzy a návrhy sovětských odborníků: Předběžná sovětská expertiza ke generelu výstavby na Ostravsku; Sovětské expertizy k místnímu hospodářství (1954); Expertiza perspektivního plánu výstavby nových a rekonstrukcí [starých] koksochemických závodů ostravsko-karvinského revíru (1952); Sovětská expertiza k návrhu generálního plánu rozvoje čsl. energetiky do r. 1960 (1954); Doporučení sovětských expertů v otázce válcovacích tratí v ČSR (1954); Konzultace sovětského experta J. Vorobjeva o úvodním projektu továrny ve vagonce Tatra ve Studénce (1953); Zpráva sovětských expertů pro výstavbu ostravských dolů o situaci ve výstavbě OKR (1952); Závěry sovětských expertů o výstavbě závodů na kyselinu sírovou; Projektový úkol – Kapronové vlákno 1952 v Humenném. – Ze zprávy Morozova, vedoucího skupiny sovětských expertů pro výstavbu ostravských dolů: „Výstavba dolů OKR byla započata již za války na základě německých projektů. Po válce byla tato koncepce vedením podniku OKD převzata, pozměněna a výstavba se dle této koncepce provádí, aniž by byla nějakým státním orgánem schválena... Jelikož přírůstek kapacity (dolů, K.K.) byl příliš nízký ve srovnání s vysokými náklady spojenými s výstavbou, byla z iniciativy SÚP bývalým generálním ředitelstvem vyžádána expertiza generálního projektu výstavby dolů na Ostravsku. Skupina sovětských expertů za vedení s. Morozova, která přijela do Československa v únoru t.r., nemohla provést expertizu generálního projektu, jelikož tento projekt

Poradci v centrálních úřadech, zejména hlavní poradce, zasahovali do všech významnějších otázek v úřadu. Byli velice aktivní, téměř denně měli porady s vedoucími pracovníky. Vyjadřovali se ke všem návrhům a materiálům, které úřad předkládal vládě a projednávali změny v nařízeních, v činnosti úřadu. Dostávali podklady, informace, zprávy, které úřad obdržel od jiných institucí i od vlády. V důsledku toho byli nejlépe informováni o práci a životě nejen „svého ministerstva“, dokonce lépe než ministr a jeho náměstci. Hlavním poradcem u ministra na Státním plánovacím úřadě byl od února 1952 do února 1953 N. N. Korobkov, kterého vystřídal do srpna 1953 A. P. Kovaljov. Záznamy o poradách Korobkova potvrzují jeho každodenní setkání s vedoucími funkcionáři úřadu, s náměstkou ministra a vedoucími odborů. S ministrem se setkával běžně a velmi často i mimo oficiální porady. Jeho nástupce Kovaljov pokračoval v už zaběhnuté praxi a také jeho sekretariát dostával spoustu zpráv a materiálů. Od 23. ledna do 11. srpna 1953 obdržel 386 písemností různého druhu. Byly mezi nimi zápisy ze schůzí kolegia ministra-předsedy SÚP, zprávy o záležitostech plánovacího úřadu, návrhy vládních usnesení, jednací řád předsednictva vlády z února 1953, výpisy ze schůzí předsednictva vlády, zápis ze schůze sekretariátu ÚV KSC, všechny příkazy ministra-předsedy SÚP, všechny návrhy hospodářských plánů a přehledy o plnění plánu, návrhy systemizace a platového zařazení nejen SÚP apod.¹⁰³

Hlavním poradcem ministra financí v letech 1952–1953 byl J. I. Golev, v následujícím roce G. A. Kutuzov. Pro potřeby prvních poradců na tomto ministerstvu zřídili v rámci sekretariátu ministra zvláštní interní oddělení – tzv. sekretariát K, jehož existence a charakter měly zůstat „vzhledem k [jeho] poslání utajeny“. Pro tento útvar byl vypracován řád, který vymezoval jeho úkoly: zprostředkovat styk poradců s aparátem ministerstva, evidovat a provádět přání a příkazy poradců a zajišťovat potřebné překlady. V sekretariátě K vedle vedoucího pracovali dva překladatelé, dvě písařky a též tajemník poradce. Sekretariát K měl v knize došlé pošty od 21. května 1952 do 6. října 1953 zaznamenáno 5626 položek. Pracovní náplň a poslání poradce spočívaly v poskytování konzultací. Uskutečňovaly se buď při setkáních přímo s ministrem a jeho náměstkou nebo za účasti celé konzultační

neexistuje. Posoudila však koncepci výstavby OKD a vypracovala materiál, který bude podkladem pro vypracování projektů.“ Morozovova skupina navrhovala vybudovat nové kapacity postavením nových dolů ve známých místech.

103 SÚA, fond SÚP, kr. 456, a.j. 1164-01288, a.k. 457, a.j. 1147 (příloha č. 14).

komise, zřízené pro projednávání zásadních otázek s poradcem.¹⁰⁴ Vedení ministerstva financí sestavilo pro konzultaci s poradci 22 základních otázek a sekretariát K pak výsledky konzultací evidoval. Vydával o nich zprávy, celkem jich bylo 66, které poskytují obraz o širokém rejstříku projednávaných témat. Obdobnou organizaci mělo i působení poradců ve státní bance (poradce Ivanov) a v Investiční bance (poradce Petrov).¹⁰⁵

Konzultace s J. I. Golevem se týkaly převážně problémů obecnějšího rázu, u jeho nástupce G. A. Kutuzova naopak převažovala detailnější dílčí témata a resortní stanoviska k nim nebo jejich řešení. Např.: organizační forma Čs. státního filmu a divadel, úvěrování dodávek dřeva, generální opravy v najatých místnostech, zjednodušení účetních výkazů, soutěžení finančních referátů národních výborů, zapojení nemocnic a léčebných ústavů na státní rozpočet, směrnice k malé mechanizaci aj.¹⁰⁶

4. Sovětští poradci v armádě

Na vojenských školách

Postavení sovětských poradců v československé armádě bylo poněkud složitější. Poradci totiž nebyli jedinou cestou, kterou do země přicházely sovětské zkušenosti ani jedinou formou podřízenosti československé armády sovětským zájmům. Bylo to dáno též mimořádným významem armády ve velmocenských vojenských plánech Sovětského svazu. Kromě poradců se sovětské zájmy prosazovaly prostřednictvím porad a dohod československého armádního velení se sovětským generálním štábem, diplomatickou cestou vojenských přidělců a od roku 1955 také prostřednictvím orgánů Varšavské smlouvy.

104 *Tamtéž*, fond Ministerstvo financí, kr. 148.

Řád sekretariátu K dále určoval, že úkoly na něj přenáší od poradců tajemník hlavního poradce, a to přes vedoucího sekretariátu ministra, který za sekretariát K zodpovídal. Sekretariát K nevystupoval přímo, ale prostřednictvím náměstků ministra. – Konzultační komisi, které předsedal ministr financí nebo jeho zástupce (B. Špaček), tvořili podle potřeby náměstkové ministra a vedoucí odborů ministerstva, dále zástupce Úřadu předsednictva vlády (Langr), plánovacího úřadu (Krejza) a ÚV KSČ (Mamula). – Řád sekretariátu K dostaly státní a Investiční banka s pokynem, aby vypracovaly obdobný řád pro vlastní potřebu.

105 *Tamtéž*, kr. č. 478, a.j. 1173.

106 Viz příloha č. 15.

Už v červnu 1945 se na ministerstvu národní obrany rodily návrhy na pozvání sovětských instruktorů do vojenských škol. 10. června příslušné oddělení Hlavního štábu doporučilo vyžádat od pražské mise Rudé armády devět důstojníků pro vojenské školy. Žádost se stala v Hlavním štábu předmětem diskuse o účelnosti a zřejmě i o politickém dosahu přítomnosti takového počtu sovětských důstojníků v československé armádě. Diskuse dospěla k doporučení snížit jejich počet na tři až čtyři. Nezávisle na požadavcích a diskusi v odděleních Hlavního štábu však ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda předložil vládě návrh „na vyslání sovětských důstojníků jako poradců pro některá vojenská učiliště a školy“. Jednalo se celkem asi o sto důstojníků. Vláda vyslovila 13. června 1945 s návrhem zásadní souhlas. Záležitost sovětských poradců se pak dostala na program vojenské rady u prezidenta E. Beneše 19. července 1945. Prezident přijal vysoký počet poradců nepříznivě a prosadil, aby jejich přítomnost byla dočasná a omezená pouze na školy.¹⁰⁷

Zpočátku působilo na vojenských školách 86 sovětských učitelů. Během roku se jejich počet snížil na 34 a 7. října 1947 požádal ministr Svoboda náčelníka generálního štábu Rudé armády A. M. Vasilevského, aby odjelo dalších 27 instruktorů. Místo původně předpokládaných sedmi jich zůstalo v roce 1948 devět.¹⁰⁸ Platové a stravovací podmínky instruktorů určovala

107 *SÚA*, fond 100/24, a.j. 1494, schůze vlády 13.6.1945, fond Komise 1955–57, sv. 32, a.j. 793. *Vojenský historický archiv, Praha (VHA)*, fond MNO 1945–50, a.j. MNO, HŠ, 1.odd. – Špičák M., *V armádě po únoru*, Praha 1968, s. 127. – *Historie a vojenství*, 1967, č. 6, 928 (Z. Malý).

Původní požadavek 1. oddělení Hlavního štábu: jednoho důstojníka pro službu v týlu na Vysokou válečnou školu, po jednom instruktorovi-důstojníkovi pro všeobecnou taktiku, pro pěchotu, pro tankové jednotky, pro dělostřelectvo, pro ženijní vojsko, pro spojovací vojsko a dva pro ruský jazyk na Vojenskou akademii. Zredukovaný návrh doporučoval důstojníka generálního štábu pro všeobecnou taktiku, eventuálně jednoho jako instruktora pěchoty a dva pro ruský jazyk. – Generál J. Bernas o působení poradců ve Vojenské akademii 30.10.1956 uvedl: „Ve vojenské akademii byli již od samého počátku (1945, K.K.) sovětští poradci v hodnosti nadporučíků až majorů. Část jich přišla již před zahájením učebního roku, zbývající brzy po jeho zahájení. Poradců bylo celkem pět nebo šest a byli přiděleni k jednotlivým velitelům zbraní. Tenkrát byla akademie vševojsková, tj. byly tam všechny druhy vojsk. Nedostatek byl, že chyběl poradce přímo u velitele, tak jak je tomu nyní. Poměr poradců byl velmi přátelský, sovětští poradci spolupůsobili při plánování výcviku, které prováděli s veliteli jednotlivých zbraní. Zúčastnili se pak i praktického provádění výcviku.“

108 *VHA*, fond MNO 1945–50, Hl.št. 1945/3.odd., č. 15403; 1949 *A MNO*, Hl.št./3.odd., č. 11031. – *SÚA*, fond 100/24, sv. 57, a.j. 910, 52–62. Viz příloha č. 1.

mezistátní dohoda. Na rozdíl od československých kolegů se poradcům bezplatně poskytoval byt, otop i úklid, jejich příjmy nepodléhaly zdanění a nekrátily se o příspěvky na nemocenské pojištění. Celkové mzdové náklady v roce 1947, tedy pro 34 instruktorů, převyšovaly pět milionů ročně bez výdajů za ubytování.¹⁰⁹

Sovětsí poradci nebyli se svým postavením spokojeni. Stěžovali si na nedobry vztah učitelů i velení škol k nim, na nedostatečné využití jejich znalostí a zkušeností jak v učilištích, tak v armádě. Zvlášť jim vadilo, že „na špatném poměru Hlavního štábu se ani po únoru (1948, K.K.) nic nezměnilo“. Velení armády nevyhovělo naléhání sovětského vojenského atašé plk. Iljinského, aby se pravidelně a často konaly schůzky poradců. V pravidelných poradách se totiž skrývalo nebezpečí, že se vytvoří organizovaný útvar se značným politickým vlivem, schopný zasahovat do poměrů v armádě. Sovětské stížnosti na neochotu vedení škol ke spolupráci a na nevyužívání poradců přiměly 3. března 1949 Hlavní štáb k vydání pokynu všem velitelům učilišť, který kritizoval ne vždy účelné používání a zaměstnávání poradců a špatnou spolupráci československých důstojníků s nimi, vyvolávající dojem, že jde o neochotu uplatňovat sovětské zkušenosti v armádě. Velitelům se ukládalo, aby provedli nápravu.¹¹⁰

V roce 1948 byli v ČSR instruktoři A. D. Moroškin, K. F. Sedakov, T. G. Jefimov, S. P. Sorokin, N. J. Dobrynin, S. Senikov, N. K. Krivjakov, v příštím roce Vorobjev, Klemenko, Cypljakov, Pisaževskij, Vasiljev, Zacharov, Krivjakov, Sorokin, Vevert. – V roce 1947 působilo 34 poradců ve škole v Praze, Milovicích, Hranicích, Olomouci, Novém Městě nad Váhom, Litoměřicích, Plzni.

109 VHA, fond MNO 1945–50, č. 7112 Dův., III odb. 1947, 16.10.1947 (Instruktoři sovětské armády přidělení čs. armádě – náležitosti).

Z pokynů 16.10.1947 a dodatku ze 4.5.1948: „Vojenští příslušníci SSSR přidělení u čs. vojenských útvarů jako instruktoři mají nárok na bezplatnou léčebnou péči vojenské správy. Ošetřovací poplatky tyto osoby neplatí. – Podle smlouvy mezi ČSR a SSSR mají důstojníci sovětské armády, jsoucí ve službách čs. armády jako instruktoři, nárok na ubytování na účet čs. vojenské správy. – Kromě toho náleží instruktorům sovětské armády bezplatný úklid, koupele a praní prádla s dodáním příslušných lůžkových součástek...“

110 SÚA, fond 100/24, sv. 57, a.j. 907, 52. – VHA, fond MNO, Hl.št./3.odd./1949, č. 11031.

Z pokynu 3.3.1949: „Posláním těchto důstojníků je, aby nám pomáhali při výcviku a školení naší armády... a předávali nám své bohaté vědomosti a zkušenosti sovětské vojenské vědy a poznatky Velké vlastenecké války. – Jestliže velitel učiliště nebo velitel zbraně nechává přidělené sovětské důstojníky bez povšimnutí, nedává jim úkoly, nic od nich nechce a spolupráci vlastních důstojníků s nimi řádně neorganizuje, vzniká nutně dojem, že buď nabízenou pomoc a spolupráci so-

Neochotu, kterou Hlavní štáb projevoval k pravidelným setkáním s poradci, protrhli dva členové vedení ministerstva národní obrany, náměstek ministra pro kádrovou práci a obranné zpravodajství Bedřich Reicin a vedoucí armádního vedení stranické práce Jaroslav Procházka. Oba patřili k nejostřejším kritikům poměrů v armádě po státním převratu v únoru 1948 a varovně poukazovali na odpor řady důstojníků proti uplatnění sovětských zkušeností, předpisů a řádů. Sami svolali na 28. prosince 1949 se sovětskými poradci poradku a hned po Novém roce o jejich výsledcích informovali užší poradní sbor (UPS) ministra národní obrany.¹¹¹ Užší poradní sbor pak rozhodl o pravidelných měsíčních poradách náměstků ministra a představitelů hlavních složek ministerstva a Hlavního štábu s poradci, náměstkům ministra uložil, aby se zabývali jejich kritickými připomínkami a návrhy a některá opatření, k nimž měli pravomoc, provedli okamžitě. Velitelům zbraní nařídil povinnost poskytovat poradcům znění rozkazů, radit se s nimi před vydáním předpisů a učebních programů a s poradci pořádat nejméně jednou za měsíc poradku za účasti náčelníka výcvikové skupiny. J. Procházkovi a B. Reicinovi se tak podařilo požadavky sovětských poradců ve vedení ministerstva národní obrany a tím i ve vedení armády prosadit. Tvořili již jakousi instituci s pravidelnými poradami a programem, se závěry, stanovisky a návrhy, které se prostřednictvím užšího poradního sboru ministra stávaly závaznými. Přijatá opatření neobyčejně zvýšila aktivitu a moc sovětských poradců v československé armádě.¹¹²

větských důstojníků přehlídí, a nebo že nestojí o získání cenných a pro rozvoj naší armády tak potřebných poznatků a vědomostí.“ – O poměru některých důstojníků k sovětským poradcům ve vojenských učilištích gen. Papoušek uvedl v roce 1952: „Brzy po mém nastoupení funkce mi byl přidělen sovětský poradce, plukovník tankista. S tímto jsem dobře spolupracoval a bylo to mou zásluhou, že sovětský poradce tam přišel, proto ještě jako velitel TMV, resp. pověřený budováním TMV jsem žádal, aby pro tankové vojsko byli přiděleni sovětsí poradci – tankisté. Tehdejší velitel VVÚ gen. Liška před příchodem sovětského poradce mi řekl: 'K ničemu ho nepouštějte, za rok se ho stejně zbavíme.' Pracoval jsem se sovětským poradcem velmi dobře a dokonce jsem ho požádal, aby přednášel rusky, já překládal jeho přednesy. Tím ovšem jsem se dostal do konfliktu s gen. Liškou a cítil jsem, jak se většina tehdejších učitelů postavila proti mně.“

111 SÚA, fond 100/24, sv. 56, a.j. 901, 6–8, a.j. 903, 92–98, sv. 57, a.j. 910, 52–62.

112 Tamtéž, sv. 56, a.j. 901, 6–8.

J. Procházka jmenoval O. Hromádka důstojníkem pro styk s poradci. Druhá poradka poradců a vedení ministerstva se měla konat koncem ledna 1950 s programem: názory poradců na systém školení vojáků, učební programy a metody výcviku na učilištích.

Předpokládané porady náměstků ministra národní obrany s poradci se jako instituce či orgán sice neujaly, příliš se neosvědčily, nicméně postavení poradců stoupl. UPS ukládal funkcionářům Hlavního štábu, aby s nimi konzultovali. Únorová porada náměstků ministra se sovětskými experty se nekonala a užší poradní sbor, na němž informoval J. Procházka o rozmluvě s plk. Iljinským, rozhodl až 22. března ji uspořádat, a to s programem, rozšířeným o plánování a řízení výcviku a organizaci týlových orgánů. Tehdy však už vedoucí komunističtí funkcionáři jednali o změnách v ministerstvu národní obrany a 22. dubna vystřídal Ludvíka Svobodu ve funkci ministra Alexej Čepička.¹¹³

Od počátku roku 1950 se v každé schůzi užšího poradního sboru pozvání dalších sovětských poradců připomínalo. Velení československé armády žádalo představitele Rudé armády o poradce přinejmenším už v listopadu 1948. V následujícím roce požadavek opakovalo, nebo urgovalo sovětskou odpověď. UPS pověřil 2. ledna 1950 J. Procházku projednat s generálním tajemníkem KSČ Rudolfem Slánským „otázku rozšíření sboru sovětských poradců, jak o to bylo již žádáno“. Příští měsíc gen. V. Drnec informoval, že nelze žádat o další sovětské poradce. A 22. března 1950 užší poradní sbor pověřil gen. Š. Drgače vyřídít plk. Iljinskému před jeho odletem do Moskvy, že velení československé armády mimo jiné velice záleží na brzkém „odeslání dalších žádaných sovětských poradců a sovětských služebních předpisů“. Československé velení očekávalo další poradce, o něž požádalo při zájezdu do Moskvy v listopadu 1948, už na počátku a potom na podzim

113 *Tamtéž*, 21-41 a sv. 57, a.j. 910, 64.

2.1.1950 UPS souhlasil s vytvořením komise s účastí sovětských poradců pro zkoumání příčin leteckých katastrof. – 23.2.1950 UPS jednal o organizaci plukovního týlu podle sovětských předpisů. Podrobnosti měli vyjasnit sověští poradci. – UPS 27.2.1950 uložil gen. Š. Drgačovi požádat sovětského vojenského přidělence, aby poradci „vyslovili své názory a svou kritiku zcela otevřeně“. – 22.3.1950 UPS uložil Hlavnímu štábu připravit se sovětskými poradci celoroční plán výcviku na rok 1950/51. – V polovině ledna 1950 organizoval J. Procházka na pokyn R. Slánského porady se sovětskými poradci o vojenských školách. 22.2.1950 oznámil Slánskému závěry, které 31.1.1950 projednalo armádní vedení stranické práce: 1. výcvik a výchova na vojenských školách je v rozporu se sovětskými zkušenostmi a vědou; 2. někteří důstojníci přijímají sovětskou vědu s nechtutí, jejich postoj hraničí až se sabotáží; 3. stejný poměr k sovětským zkušenostem je i v řídicích orgánech ministerstva národní obrany, což brzdí zavádění sovětské vojenské vědy. Procházkův dopis končil: „Poněvadž jde o nedostatky ohrožující budování armády, usneslo se armádní vedení stranické práce oznámit věc předsednictvu ÚV KSČ a požádat o jeho radu a pomoc k dosažení nápravy.“

příštího roku.¹¹⁴ Proto v březnu 1950 naléhalo opět na odpověď prostřednictvím plk. Iljinského. Počátkem dubna odpověď přišla – zamítavá. Sovětský vojenský atašé v Praze to zdůvodňoval nedostatečným zpracováním žádosti. Skutečný důvod se K. Gottwald dověděl 8. dubna 1950 z telegramu vedení sovětské komunistické strany, který mu doručil sovětský zpravodajský důstojník v ČSR Filipov: „Naši vojenští pracovníci považují gen. Svobodu za nezasluhujícího důvěry a nebude možno se s ním dělit otevřeně o vojenská tajemství SSSR.“¹¹⁵

Ve velení československé armády probíhal spor o uplatňování sovětských zkušeností a předpisů už od roku 1945. Šlo přitom o realizaci Košického vládního programu, podle kterého „budou organizace, výzbroj a výcvik nové čs. branné moci stejné jako organizace, výzbroj a výcvik Rudé armády“. V letech 1945–1948 se to týkalo unifikace výzbroje a studia a použití sovětských předpisů. Proti jednostrannému přebírání sovětského vzoru vystupovali někteří generálové, kteří během války působili na Západě nebo v domácím odboji.¹¹⁶ Jejich odpor byl jednou z příčin, že přizpůsobování se Rudé armádě probíhalo pomalu a naráželo na překážky. Po státním převratu v únoru 1948, kdy dosavadní politické překážky a odpůrci byli z armády odstraněni, se záležitost dostala na pořad dne. Do Moskvy odjela početná delegace československého armádního velení na konferenci s nejvyššími vojenskými představiteli Sovětského svazu v čele s ministrem Bulganinem. Konference se konala od 20. listopadu 1948 a na programu

114 *Tamtéž*, sv. 56, a.j. 901, 6–8, 16, 40–41; fond Komise 1955–57, kr. 32, a.j. 793, 120.

Výpověď V. Drnce 24.9.1956: „Zároveň jsme žádali (v Moskvě, listopad 1948, K.K.) o vyslání poradců. Až do té doby byli u nás sověští důstojníci jen na jednotlivých učilištích. Poradci přišli až v r. 1950 za ministra Čepičky. Jinak byli avizováni již začátkem r. 1949, pak na podzim 1949, byly pro ně připraveny byty, přišli však až v květnu 1950.“

115 *Tamtéž*, fond Komise 1955–57, sv. 34, a.j. 862. *Potlačená zpráva*, Vídeň 1970, 10.

116 *SÚA*, fond Komise 1955–57, sv. 32, a.j. 793, 350.

Ze svědectví generála J. Slabého z 27.11.1956: „V srpnu 1945 došlo u generálního štábu k poradě o organizační struktuře naší armády, kde jsem byl přítomen i já. Na této poradě byla ostrá diskuse, střetly se zde dva směry, sovětský a západní, který zastával hlavně gen. Liška. Poradě byl přítomen i tehdejší náčelník sovětské mise v ČSR gen. Molotov a styčný důstojník plk. Roganov. Tuto poradu uzavřel ministr Svoboda v tom smyslu, že naše armáda bude organizována podle armády sovětské, že nás k tomu zavazuje spojenecká smlouva, i ta skutečnost, že sovětská armáda nám přinesla osvobození.“

byly hlavně unifikace výzbroje, organizace a výcvik armády a jejího velení. Českoslovenští účastníci žádali vyslání sovětských poradců.¹¹⁷

Listopadová konference armádních představitelů v Moskvě nepřinesla žádné konkrétní výsledky. Ministr Bulganin ukončil jednání poukazem na závažnost československých požadavků, které musejí sovětsští odborníci prostudovat, a slíbil, že do měsíce sdělí odpověď vojenský atašé v Praze Sizov. Ta ve slíbeném termínu nepřišla, na některé požadavky, mj. i na vyslání poradců, nedošla ani během roku 1949.¹¹⁸ Probíhala však jednání o unifikaci a prvním významnějším krokem byl sovětský souhlas 28. dubna 1949 s výrobou sovětského proudového letounu v Československu. Součástí dohody bylo i vyslání sovětských poradců pro jeho výrobu.¹¹⁹

117 *Tamtéž*, a.j. 793.

Delegaci čs. armády na konferenci v listopadu r. 1948 v Moskvě tvořili: ministr L. Svoboda, jeho náměstci Š. Drgač, V. Drnec, J. Procházka, B. Reicin, plk. Šmol-das, gen. Pícek, gen. Škvařil, gen. Trejbal. – Sovětská delegace: ministr obrany maršál Bulganin, maršál Vasilevskij, gen. Moskalenko, gen. Štemenko, gen. Slavin aj. Ze svědectví pplk. K. Krále: „Někdy v roce 1946 a 1947 bylo pro plk. Osolkina, sovětského atašé, vypracováno memorandum, v němž byl uveden přehled předpokládané výzbroje zbraní všech typů v ČSR a zároveň přehled požadavků pro unifikaci se SSSR. Šlo o to, aby náš vývoj se ubíral směrem předpokládaného vývoje v SSSR. Obdobné memorandum bylo vypracováno později, v roce 1948, pro delegaci našich nejvyšších armádních činitelů, která odjízďela do SSSR...“
Generál Drgač 13.9.1956: „Nyní šlo o to odstranit tuto pestrost ve výzbroji a bylo to možno jedině unifikací s výzbrojí sovětskou. Podal jsem návrh z jara 1948, abychom s celou věcí šli do Moskvy. Ministr národní obrany tento návrh uskutečnil tím, že zařídil cestou prezidenta republiky naše přijetí u ministerstva ozbrojených sil v Moskvě. Naše elaboráty k této otázce jsme předali předem sovětskému vojenskému atašé v Praze. Naše návštěva se uskutečnila koncem listopadu 1948. Celou věc jsme nejdříve zásadně projednali s ministrem maršálem Bulganinem za přítomnosti jeho náměstka Vasilevského a šéfa hlavního štábu Štemenka. Po zásadním projednání s ministrem se probíraly jednotlivé věci v komisích podle druhů zbraní.“

118 *Tamtéž*, 121.

Generál V. Drnec o urgencích odpovědi sdělil 24.9.1956: „Nic z toho, co nám bylo v Moskvě slíbeno, ani přes urgence nedocházelo. Urgence byly nejdříve činěny ústně u vojenského atašé v Praze a když to nepomáhalo, bylo rozhodnuto na Nejvyšší radě obrany státu, že ministr Svoboda napíše osobní dopis ministru ozbrojených sil SSSR, kterým byl v r. 1949 Vasilevskij, případně že sám prezident republiky to vyřídí stranickou cestou. Já sám jsem navrhoval, abychom do Moskvy jeli znovu, proti tomu se stavěl zejména Reicin, ministr Svoboda se schválením Nejvyšší rady obrany státu celou věc vyřídil už zmíněným dopisem.“

119 *Tamtéž*, 407.

Druhým výsledkem byla „Dohoda o dodání výzbroje a vojenskotechnického materiálu vládou SSSR vládě ČSR na úvěr“, podepsaná 7. července 1949. Dohoda obsahovala ustanovení o výrobě sovětských vzorů výzbroje na základě sovětských licencí a o poskytnutí technické pomoci včetně poradců. Před hromadným příchodem sovětských vojenských poradců se uskutečnilo ještě několik jednání na vysoké úrovni o unifikaci a při každé příležitosti československá strana naléhala na vyslání poradců a předání vojenských předpisů.¹²⁰

Další cestou, kterou se československá armáda přizpůsobovala sovětskému vzoru, byly časté styky vedoucích funkcionářů Hlavního štábu se sovětskými vojenskými přidělenci v Praze. Na prvním místě stál plk. Sizov, se kterým projednávali zástupci Hlavního štábu už před státním pře-

Tehdejší vojenský atašé v Moskvě gen. M. Šmol-das o poskytnutí sovětské licence na výrobu letounu 31.10.1956 uvedl: „Stejně tak byla uskutečněna v Moskvě jednání o předání licencí na výrobu stíhacích proudových letadel sovětského vzoru v ČSR. Za tím účelem přijeli do Moskvy velitel leteckva gen. Hanuš a ing. Horák za výrobu, jednání jsem se zúčastnil i já. Z naší strany byla nabízena Sovětům sportovní letadla, nabídka však přijata nebyla. Licence na výrobu proudových letadel nám byla přenechána a já jsem pak jako atašé uzavíral smlouvu s ministerstvem zahraničního obchodu SSSR. Zároveň byla dojednána účast sovětských poradců při výrobě těchto letadel u nás. K těmto jednáním v Moskvě došlo někdy v dubnu–květnu 1949.“

120 *Tamtéž*, 84, 121, 351–352, fond 100/24, sv. 56, a.j. 903, 99–108. J. Procházka a B. Reicin ve zprávě K. Gottwaldovi z 19.4.1950 o situaci v armádě si mj. stěžovali na nevydávání sovětských předpisů. Uváděli, že na jejich výtky ministr Svoboda, gen. Drnec a Drgač odpovídali, že „je nemáme“. Avšak 24.3.1950 gen. Drgač přiznal, že „máme 1011 sovětských řádů a přeloženo je 38“, dalších 813 se válí nepoužitých. – Generál J. Slabý o získávání sovětských vojenských předpisů 27.11.1956 naopak uvedl: „K tomu musím podotknout, že v té době (r. 1945, K.K.) vůbec jsme naráželi na nedostatek sovětských předpisů. Abychom tento nedostatek odstranili, jel jsem již v r. 1945 někdy v srpnu s ministrem Svobodou a náčelníkem generálního štábu Bočkem do Moskvy. Ministr s Bočkem tam projednávali otázku dodání chybějící výzbroje pro 10 divízi, kterou nám SSSR měl dodat podle dohody z března 1945, a dále otázku unifikace výzbroje.... Já jsem měl tenkrát konkrétně za úkol, abych opatřil sovětské předpisy od hlavního týlu RA. Byl mi předložen jejich seznam, potřebné jsem si vybral. Avšak na zářek gen. Kutuzova z NKVD nebylo dovoleno mi tyto předpisy vydat a byl jsem odkázán na diplomatickou cestu. Tyto předpisy však nepřišly, ačkoliv jsem již tenkrát na ně předložil písemnou žádanku, kterou podepsal ministr Svoboda. A tak, když jsem se vrátil z Vorošilovovy akademie v květnu 1947, byly zde pokud jde o otázky týlu jenom dva předpisy, které jsem přeložil již v r. 1945 a které byly vydány ve formě služební pomůcky.“

vratem 1948 a hlavně po něm všechny více i méně důležité záležitosti výstavby a výzbroje armády.¹²¹

Poradci v armádě

Sovětské odmítnutí československé žádosti o vyslání poradců a nedůvěru projevenou L. Svobodovi zkušený K. Gottwald snadno pochopil jako pokyn k výměně ministra národní obrany. V této funkci, jejíž důležitost s přípravou na válečný konflikt rychle rostla, nemohla být osoba, která nepožívala bezvýhradné důvěry politických a vojenských míst v Moskvě. Již 25. dubna 1950, po poměrně krátkém rozhodování, Svobodu vystřídal Gottwaldův zef Alexej Čepička. Krátce po svém nástupu jednal nový ministr se zástupcem sovětského vojenského atašé v Praze o vyslání poradců. Dohodli se, že „je třeba urychleně předat sovětské vládě přesný seznam poradců“, tj. seznam funkcí v armádě, u kterých měli působit. Na schůzi užšího poradního sboru ministra národní obrany 2. května 1950 Čepička uložil, aby byl sestaven seznam všech požadavků armády vůči Sovětskému svazu. Požadavky tlumočil K. Gottwald 7. května sovětské vládní delegaci. Podle ministrova pokynu v žádosti o vyslání sovětských poradců se zdůrazňovalo, že nejde o instryktory, ale o důstojníky, kteří budou působit přímo ve výkonu.¹²²

První skupina sovětských vojenských poradců přišla do Československa už v květnu 1950. Další pak přicházeli v následujících měsících a letech. Politický sekretariát ÚV KSČ schválil v letech 1950–1953 několik desítek žádostí o vyslání poradců do armády nebo o prodloužení jejich pobytu. V některých případech šlo o početné skupiny. 8. listopadu 1951 požadoval náměstek ministra národní obrany B. Laštovička sedm poradců pro svůj úsek; za dva měsíce přijal politický sekretariát ÚV KSČ Čepičkův návrh na vyslání 19 poradců, 19. března 1952 na dalších 68 odborníků, 3. června 1953 žádost

o šest poradců, za šest týdnů ministr národní obrany předložil požadavek na rozšíření počtu poradců tak, aby byli u pluků a brigád a u dalších útvarů ministerstva. Žádosti o početnější skupiny vojenských poradců odesílal Gottwald přímo Stalinovi, později se vyřizovaly v korespondenci jejich nástupců, A. Zápotockého G. Malenkovovi.¹²³

Přesný počet sovětských poradců v československé armádě nelze určit. Jejich seznamy pocházejí ze září a listopadu 1951 a obsahují 80, resp. 108 jmen. V následujících letech se jejich počet zvyšoval. Číslo uvedené ve zprávě A. Novotnému z roku 1955 – 264 poradců – se vztahovalo k funkcím, u kterých poradci působili. Počet sovětských důstojníků v Československu v letech 1950–1956 byl mnohem vyšší, protože poradci se měnili. Pravděpodobný odhad se pohybuje kolem dvojnásobku. V roce 1951 bylo na ministerstvu národní obrany třicet poradců, z toho u ministra dva a dva pomocníci, na generálním štábu sedm. Na velitelství vojenských okruhů, armádních sborů a divizí působil 33, ostatní byli ve vojenských učilištích. Z iniciativy Moskvy začali v roce 1955 postupně odcházet a vedení KSČ rázně snížení jejich počtu v armádě nepřijalo s uspokojením. Dokonce se usneslo o protestu, ale do Moskvy jej neposlalo. Z původních 264 vojenských poradců v roce 1954 jich zůstávalo ke konci roku 256 a k 1. květnu 1955 se chystalo snížení na 124 poradců, a to jejich odchodem od pluků a ze škol.¹²⁴

121 *Tamtéž* a fond Komise 1955–57, sv. 34, a.j. 862. Generál V. Drnec ve zprávě pro nového ministra obrany A. Čepičku psal: „V 1946–1949 byl o reorganizaci československé armády informován sovětský atašé Sizov, řada sovětských předpisů byla přeložena a používána při výcviku.“ – ve zprávě pro K. Gottwalda z 19.4.1950 J. Procházka a B. Reicin poukazovali, že armádní velení nesplnilo doporučení Sizova z února 1949, aby postavilo „4–5 plnokrevných divizí“ jako pohotovostní organizaci.

122 *Tamtéž*, fond Komise 1955–57, sv. 34, a.j. 862. – *VHA*, zvl. fondy in Lichnovský, M.: Zbrojní program čs. armády v letech první pětiletky a jejich základní vojenské a společenské souvislosti, (rukopis), Praha 1968, s. 126.

123 *Tamtéž*, fond 02/5, sv. 61, a.j. 165, b. 15, sv. 58, a.j. 157, b. 14, sv. 18, a.j. 86, b. 1, sv. 12, a.j. 73, b. 1. – *VHA*, fond GŠ, sig. 1, 2/1951.

Ministr Čepička zdůvodňoval potřebu 19 poradců: „Na doporučení generálního štábu sovětské armády byly v uplynulém roce provedeny některé reorganizační změny v československé armádě tím, že byly zřízeny nové vojenské školy a byly zřízeny i některé nové jednotky. Všechny tyto změny byly prováděny se souhlasem a schválením politického sekretariátu ÚV KSČ. Pro další rozvoj vojenských škol a armády vůbec jeví se nutná pomoc vcelku 19 sovětských poradců.“ – Žádost o šest poradců, kterou schválilo komunistické vedení 3.6.1953 a se kterou se na tehdejšího předsedu sovětské vlády G. Malenkova obrátil prezident A. Zápotocký, se týkala skupiny odborníků pro protivzdušnou obranu státu. – Požadavek na rozšíření sítě poradců až do pluků a brigád Čepička zdůvodňoval hlavně pomalým zlepšováním stavu československé armády.

124 *VHA*, fond N 95, sig. 1/2 1951. – *SÚA*, fond AN, kr. SSSR, (neuspořádané), sl. Výzbroj 1955.

V roce 1951 byli poradci v armádě rozmístěni takto: u ministra čtyři, velitelství letectva, zpravodajská správa, organizační a mobilizační správa, 82. a 83. protiletectká divize – po dvou; velitelství tankových a motorizovaných vojsk, velitelství letectva, velitelství 1. a 2. okruhu po třech; po jednom poradci: velitelství ženijních vojsk, velitelství spojovacích vojsk, velitelství chemických vojsk, velitelství PL,

Další pokles jejich počtu (na 38) již byl dán vznikem Varšavské smlouvy v květnu 1955. Varšavská smlouva představovala novou nebo jinou formu a mechanismus podřízení armád členských států vojenským a velmočenským zájmům Sovětského svazu. Roli dosavadních poradců přejímaly jiné instituce a sovětská důstojníci v jiném postavení, dohody o sovětských expertech byly uzavírány v rámci Varšavské smlouvy. Varšavská smlouva neodstranila nadvládu sovětského generálního štábu, pouze změnila způsob a možnosti její realizace. 24. září 1958 zaslal A. Novotný tehdejšímu ministru národní obrany gen. B. Lomskému dopis vedení sovětské KS požadující další snížení počtu poradců. Za šest dní ministr souhlasil „s likvidací sovětských vojenských poradců“ a zároveň zdůvodňoval nutnost zachovat skupinu čtyř sovětských generálů při velení československé armády. 4. října pak oznamoval A. Novotnému, že v armádě dosud působí 14 poradců, kromě jednoho generálů.¹²⁵

„Pobytové a stravovací náležitosti“ sovětských poradců v armádě měly odlišný režim od oblastí civilních. Péči o jejich hmotné záležitosti převzal Ústřední dům armády č. 1. Do 1. srpna 1950 byly finanční příjmy poradců určovány podle těchto směrnic: bez ohledu na vojenskou hodnost a vykonávanou funkci měli všichni stejný základní příjem 1300 rublů měsíčně, k němuž se připočítával příplatek ve výši 10 až 30 % základního platu podle odsloužených let v armádě a celkové měsíční platy se pohybovaly mezi 1430 až 1690 rublů. Při tehdejšímu kurzu rublu (12,50 Kčs) tedy 17 800 až 21 100 Kčs. Většinou dostávali kolem 18 000 Kčs měsíčně, příjem některých dosáhl 23 000 Kčs. Československo-sovětská dohoda o podmínkách

hlavní kádrová správa, správa vojenského školství, náčelník generálního štábu, operační správa GŠ, správa vojenské dopravy, náměstek ministra pro věci materiální, vojenský technický ústav, náčelník hlavního týlu, autotraktorová správa, armádní sbor 1.–4., pěší divize 1.–12., mechanizovaná divize 5., 8., 13., 14., tanková divize 3., 4., dělostřelecká divize, 71. divize LP, 72. divize LP, letecká divize proudová 3., 5., 34., 46. bombardovací divize, vojenská akademie, vojenská technická akademie, pěchotní učiliště, VŠD pěchotní, dělostřelecké učiliště, tankové učiliště, letecké učiliště, VŠD letecká, letecké technické učiliště, PL dělostřelecké učiliště, ženijní učiliště, spojovací učiliště, zbrojní učiliště, intendantní učiliště, automobilní učiliště, VUVO.

- 125 SÚA, fond AN, kr. SSSR (neuspořádané, dopisy A. Novotný 24.9.1958 B. Lomskému, 30.9. a 4.10.1958 B. Lomský A. Novotnému); fond 02/5, sv. 128, a.j. 165, b. 15. – Madry 1967, s. 71.
Lomského návrh z 30.9.1958 na sovětské generály, kteří měli zůstat v československé armádě: A. M. Kušev (vedoucí), V. V. Štěpičov (u letců), M. I. Šeremet a N. V. Šeršnov (oba u generálního štábu).

pobytu sovětských poradců z června 1950 se uplatnila v armádě tak, že každý poradce obdržel plat jako příslušník československé branné moci, u něhož působil. Měsíční příjem se skládal z platu podle hodnosti poradce, z platu podle funkce československého důstojníka a z příplatku na děti, byly-li v ČSR. Platy se vypočítávaly v československých korunách. Poradci, kteří přicházeli po 1. srpnu 1950, dostávali platy nižší, kolem 10 000 Kčs měsíčně. Avšak v září už opět vzrostly na 18 500–19 500 Kčs. Nový způsob odměňování snížil celkové platy poradců (dáno jejich počtem v srpnu 1950) ze 14,4 na 11,5 milionu Kčs ročně. V následujících letech, zejména po měnové reformě v červnu 1953, se platy poradců zvyšovaly. Oddělení pro poradce v Ústředním domě armády uvažovalo v letech 1953–1954 o změnách směrnic k jejich materiálnímu zabezpečení, ale jeho poslední návrhy z prosince 1953 hlavní poradce v armádě zamítl. Obdobný osud měl i návrh pokynů pro materiální zabezpečení poradců z 30. června 1954. Přesnější údaje o platových změnách nejsou dosud k dispozici (zůstávají předmětem státního tajemství).¹²⁶

K nákladům na pobyt sovětských poradců je ovšem třeba počítat i výdaje další, zdánlivě vedlejší. V první řadě za ubytování. Výdaje za úpravu bytů, hrazené z rozpočtu ministerstva národní obrany, tj. ze státního rozpočtu, dosahovaly několikamilionových částek.¹²⁷ Podle pokynů pro mate-

126 VHA, fond MNO, odbor II, odd. 2, kr. 215; fond Sekretariát ministra, r. 1950, č. 83992 dův – X/BK – 1950; kr. 618, NM/HSVS/č.j. 0053751, sig. 13/1, 1951, č. inv. 11, kr. 291, ATS/44/1/86, 8.6.1954, kr. 426, r. 1954, let/tyl 39/1/5/2 (28.4.54). – Příloha č. 1/platy – VHA, str. 6a a 7a.

Hlášení velitele leteckého týlu gen. J. Blahníka Ministerstvu národní obrany z 28.4.1954 o nákladech na sovětské poradce z jeho útvaru uvádělo: platy za rok 1953 činily 1107 224 Kčs a v prvním čtvrtletí 1954 už 514 396 Kčs v nové měně. – Příslušný odbor Ministerstva obrany ČR dosud udržuje jako státní tajemství údaje jak o počtu a jmenném seznamu poradců v letech 1953–1956, tak o jejich platech a nákladech na jejich pobyt. Z přehledu o stále utajovaných záležitostech jsou zřejmé platové změny v roce 1956 a též pokles počtu poradců.

127 VHA, fond MNO 1950, VSO, sov. poradci.

Vojenské útvary, které připravovaly byty pro své poradce, podávaly hlášení Ministerstvu národní obrany. Údaje jsou neúplné a týkají se pouze období květen–srpen 1950, kdy počet poradců byl ještě nízký:

Poradce	Město	náklady na úpravu bytu v tisících Kčs
I. K. Trapeznikov	Plzeň	600
F. M. Goloborodenko	Litoměřice	150 a nábytek 145
N. Š. Kasin	Karlovy Vary	500
nenastoupil dosud	Hradec Králové	500

riální zabezpečení měli poradci nárok na bezplatný byt s nábytkem, otopem, osvětlením, plynem, vodou a telefonem. V roce 1953 se měsíční platby za nájem a další poplatky včetně domovníka pohyboval u 85 poradců kolem 52 000 Kčs v nové měně (250 000 ve staré). Přitom poradci ještě své nároky na vybavení bytů zvyšovali. Pokyny z června 1954 proto přesně vymezovaly jeho rozsah.¹²⁸

1. ledna 1952 se rozhodnutím sekretariátu ministra národní obrany změnilo také směrnice pro zásobování vojenských poradců. Na rozdíl od dosavadního stavu, kdy poradci a jejich rodiny dostávali civilní potravinové lístky, od 1. ledna 1952 obdrželi vojenské. Zvýhodnění se týkalo přidělu masa a tuků. Kromě toho mohli některé potraviny nakupovat ze zásob vojenské správy. Měsíční příplatek na stravování činil u jednoho poradce 3650 Kčs. Pro nákup textilního zboží dostával pro sebe a rodinné příslušníky bodové poukázky jako československý důstojník a kromě toho poukazy v roční výši 20 000 Kčs na nákup ve zvláštní prodejně.¹²⁹ Někteří velitelé

F. T. Umanskij	Plzeň	700
M. M. Danielov	Brno	650
N. S. Lazebnikov	Brno	820
A. P. Bucharov	Brno	
nebyl ještě určen	Nový Jičín	250
N. Orlov	Olomouc	256 a nábytek 175
P. P. Tezikov	Olomouc	260
A. P. Petrocenko	Olomouc	450
dosud není	Kroměříž	412
N. Artamanov	České Budějovice	530
N. S. Vasiljev	Hranice	400
V. Sorokin	Vyškov	329
R. Kabbačuk	Vyškov	210
F. K. Klímenko	Lipník n. Bečvou	10

P. Dobroněvskij (Písek), S. M. Bulygin (Praha), T. K. Kotyrka (Kolín), A. G. Korolov (Písek), S. I. Iljinskij (Praha), A. M. Anikin (Praha), I. Aleksejevič (Kolín), V. F. Anosov (Prostějov) – příslušné útvary v září 1950 ještě neznaly výši nákladů na úpravu bytů.

128 *Tamtéž*, kr. 603, 1953 NM/HSVS/44/2/88 a kr. 618, 1954, NM/HSVS/č.j. 0053751 z 30.6.1954. Příloha č. 7.

Návrh pokynů pro materiální zabezpečení sovětských poradců z 30.6.1954: „Rozloha bytu je nejméně dva pokoje, kuchyň, a nejvíce pět pokojů, kuchyň a příslušenství“, nelze dodávat pračky, ždímačky, píana, akumulární kamna aj. Údržba bytů hradila vojenská správa.

129 *Tamtéž*, sign. 13/1, 1951, č. inv. 11, kr. 215; fond MNO, odbor III, odd. 2, č.j. 0021242-HT/INTS, 24.1.1952; fond HT, kr. 450, HSS 21/1/20.

Od 1.1.1952 obdrželi poradci a jejich rodiny místo 3 a 4 civilních potravinových

poskytovali svým poradcům další výhody a služby a při různých příležitostech je obdarovávali. Nařízení ministra z 11. dubna 1951 sice tyto značně rozšířené praktiky zakazovalo, ale zcela je neodstranilo. Za půldruhého roku, 4. listopadu 1952, následovalo už výhrůžné ministrově připomenutí (velitelé, porušující nařízení z dubna 1951, měli být voláni k odpovědnosti). Teprve potom nastala náprava a poskytování darů se ztelně omezilo.¹³⁰

Největší položku v nákladech za pobyt poradců činily odvody Sovětskému svazu, náhrady za jejich „propůjčení“. Celková suma není dosud k dispozici (její zjištění závisí na odtajnění těchto údajů orgány ministerstva obrany), nicméně i dílčí údaje poskytují dostatečný obraz. Za druhé pololetí roku 1950 proplatila Živnostenská banka za vojenské poradce 1 307 749 rublů, tj. 16 371 410 Kčs. Roční odvod činil tedy přes 2,5 milionu rublů, tedy kolem 32 milionu Kčs. Jiný údaj se týká průměrného odvodu na jednoho poradce za jeden den. Ten se v roce 1951 a 1952 pohyboval kolem 116 rublů (1450 Kčs), ročně 42 340 rublů (529 250 Kčs ve staré měně). Průměrné měsíční náklady na jednoho sovětského vojenského poradce dosahovaly částky kolem 63 100 Kčs, tedy 757 200 Kčs za rok. K tomu přistupovaly náklady na cestovné (příjezd do ČSR a odjezd), za dovolenou, příplatky

lístků vojenský přiděl H-30 a místo dvou civilních lístků tři vojenské H-5 a jeden lístek L-5. Měsíční přiděl od 1.1.1952 zůstal u vojenských a civilních lístků stejný: u chleba (poradce 15,75 kg, rodinní příslušníci 10,5 kg), mouky (17,7 kg a 11,8 kg), cukru (4,5 kg a 3 kg), mléka (11 a 5/8 l a 7,75 l), vajec (12 ks a 8 ks), brambor (15 kg a 10 kg). Rozdíly proti roku 1951 byly u masa (6 kg místo 4,5 kg a 7,92 kg místo 3 kg) a tuků (2,95 kg místo 2,61 kg a 1,97 kg místo 1,74 kg). Uvedené údaje zaznamenávají rozdíly mezi vojenskými a civilními přiděly v roce 1952. Zřejmě rázný pokles civilních přidělů 1.1.1952 byl důvodem k přechodu na vojenské potravinové lístky. Přesto se přiděly masa a tuků značně snižovaly, neboť do 31.12.1951 přiděly pro poradce (velká norma) a pro příslušníky jejich rodin (malá norma) byly: chléb 10 kg a 8 kg, mouka 16 kg a 8 kg, maso 10 kg a 5 kg, tuky 6,7 a 3,7 kg, cukr 5 kg a 2,5 kg, mléko 0 l a 30 l, vejce 15 ks a 3 ks, brambory 15 kg a 7 kg. – Rozhodnutí ministra o prodeji některých potravin poradcům ze zásob vojenské správy a proti hotovému placení se týkalo rýže – 2 kg pro poradce a 1 kg pro rodinné příslušníky za 40 Kčs za 1 kg, kávy – 0,45 kg a 0,45 kg za 135,5 Kčs za 1 kg, čaje – 0,12 kg a 0,10 kg za 200 Kčs za 1 kg, a luštěnin – 2 kg a 2 kg za 13 Kčs za 1 kg.

130 *Tamtéž*, fond Sekret. ministra, sig. 14/2, 1951, inv.č. 12.

Z nařízení ministra 11.4.1950: „Vojenští sovětské poradci nemohou přijímat dary bez svolení svých příslušných orgánů.“ Proto se dostávají do špatné situace jak dárci tak poradci, když musí dary odmítnout. Z toho důvodu není dovoleno dary poskytovat.

na rodinné příslušníky a další výhody ve stravování, v bezplatné lékařské pomoci, lázeňském léčení a rekreaci, jejich příjmy nepodléhaly zdanění aj. Celkově dosahovaly roční náklady na jednoho vojenského poradce kolem milionu korun.¹³¹

Sovětské poradcí v armádě tvořili od počátku vnitřně organizovaný útvar, který se během tří čtyř let postupně rozrůstal. V jeho čele stál vedoucí nebo hlavní poradce u ministra národní obrany. Hlavnímu poradci, který měl své zástupce, byli podřízeni ostatní poradcí, mezi nimiž se uplatňovala běžná vojenská hierarchická podřízenost. V letech 1950–1954 byl hlavním vojenským poradcem generálplukovník N. I. Gusev, vystřídaný generálem A. P. Běloborodovem, v roce 1956 generál A. M. Kuščev. Výměnu gen. Guseva a skupiny jeho spolupracovníků v červenci 1954 spojoval A. Čepička s nemilostí, do níž tehdy upadl u N. S. Chruščova a která za dva roky hrála nemalou roli v jeho odvolání ze všech vysokých státních a stranických funkcí. Příčina výměny byla zřejmě jiná. Dosavadní vedoucí skupina poradců byla spojena se sovětskou vojenskou doktrínou, reprezentovala vojenské plány Stalinovy éry a prosazovala program rychlé výstavby velké armády. Od roku 1953 se postupně, i když pomalu, plány Moskvy a její vojenská politika měnily a s nimi i vedoucí garnitura poradců. K výměně přispěl i vztah Guseva a jeho nejbližších spolupracovníků-poradců k ministrowi. Šlo o motiv politický, což dotvrzuje skutečnost, že Gusev a s ním odcházející skupina neobdrželi československá vyznamenání, jak bylo v obdobných případech zvykem a jak Čepička navrhoval.¹³²

131 *Tamtéž*, fond AHS, sig. 446, 1951, fond FS, 1952, a.j. 44/9.

Uvedené údaje byly vypočítány takto: odvody za poradce do SSSR za 1822 dní v roce 1951 a 1952 činily 211 098 rublů, tj. 115,86 rublů za jeden den. Měsíční výdaje se skládaly: z platu (19 000 Kčs do 1.8.1950, potom o 20 % nižší plat, zvýšený o 3650 Kčs, příspěvek na stravování), nákladů na ubytování (600 Kčs) a odvody do SSSR (43 500 Kčs, tj. 116 rublů denně násobeno 30 dny a 12,5 kurzem rublu).

132 *SÚA*, fond Rehabilitační komise ÚV KSČ 1968–9, sl. A. Čepička (odpověď na otázku 15.10.1968, 14 a 20).

Z odpovědi A. Čepičky 15.10.1968: „V červenci 1954 byl odeslán hlavní poradce s. Gusev se skupinou, která přibyla do Československa v roce 1950 a dodnes nevím, proč nebyl k ocenění jeho zásluh schválen návrh na jeho vyznamenání... V této době (podzim 1953, K.K.) ještě nebylo patrné, že by na původní koncepci (vojenské politiky, K.K.) se něco měnilo. Začátkem roku 1954, aniž by o změnách koncepce se jednalo, bylo zřejmé, že posláni armády se bude měnit (krácení počtů, ovšem při zachování struktury, změny v plánu atd.).“

Pro postavení a činnost poradců měl nemalý význam přátelský vztah mezi ministrem Čepičkou a hlavním poradcem Gusevem. Ministr je později líčil: „Spolupráce s nimi (poradci, K.K.), zejména s generálplukovníkem Gusevem, se rozvíjela v neobyčejně příznivých podmínkách na základě vzájemné plné důvěry. Osobně pro mne rozpracovali výuku tak, abych si během tří let mohl osvojit vojenské vzdělání v rozsahu Vorošilovovy akademie. Trvali na tom, že ministr podle jejich pojetí nemůže být pouhým administrátorem, ale velitelem, který je schopen samostatně řešit jakékoliv vojenské otázky.“ Po Gusevově odchodu se situace změnila. Přátelství a porozumění mezi Čepičkou a Gusevem vyrůstalo z politické a možno říci i charakterové příbuznosti. Čepička věřil ve správnost a úspěšnost vojenských plánů Moskvy na obsazení Evropy, jak je v lednu 1951 prezentoval na poradě v Kremlu Stalin a splnění úkolů, které pro československou armádu z plánu či koncepce (podle Čepičky) vyplývaly, považoval za svou povinnost. Rychlá výstavba velké armády byla úkolem klíčovým a v tom se s Gusevem a dalšími poradci plně ztotožňoval. Druhý pramen jejich souzvuku měl jinou povahu: Gusev posiloval Čepičkovu autoritu, radil mu, jak si má počínat, aby vynikla jeho osobnost a jeho mocenská pozice. Vztah Čepičky a jeho poradce byl jiný než např. mezi L. Kopřivou, K. Bacílkem a jejich poradci. Čepička se řídil radami poradců, plnil jejich doporučení, ale prezentoval je jako svá rozhodnutí, čímž zůstal prvním mužem na ministerstvu a v armádě. Respekt, který k němu chovali i poradci, jeho pozici ještě upevňoval. Intriky na ministerstvu národní bezpečnosti, kde většina funkcionářů za hlavní autoritu považovala poradce a také se na ně přímo obracela i za zády ministra, v armádě a v ministerstvu národní obrany neexistovaly.¹³³

133 *Tamtéž* a fond Komise 1955–57, sv. 32, a.j. 794, 192, 154–156.

Ze svědectví pracovníků sekretariátu ministra národní obrany A. Čepičky. Mareš: „Velmi vřelý vztah byl mezi Čepičkou a Gusevem. Gusev často podněcoval Čepičku, jak má jako ministr se starat, aby byl všestranně materiálně zabezpečen, jak má vystupovat jako osobnost, a dával po této stránce rady Strašilovi a Stehlíkovi (pracovník ministerstva sekretariátu, K.K.).“ L. Máčková: „Atmosféru a práci (na Ministerstvu národní obrany, K.K.) charakterizovalo to, že se počítalo s nevyhnutelností války. Čepička sám při jedné příležitosti hovořil o tom, že se předpokládá, že nejpozději do roku 1958 dojde k nové válce. Celou řadu opatření, která prováděl, odůvodňoval sovětským vzorem a sovětskými zkušenostmi, což dotvrzoval úzkým stykem se sovětskými vojenskými poradci, zejména generálplukovníkem Gusevem.“

Invaze sovětských poradců do československé armády proběhla v letech 1950–1953, v době vyhocené studené války a byla s mezinárodními poměry do značné míry spojena. Podnětem hromadného přílivu vojenských poradců byly plány sovětské velmocenské politiky v Evropě, příprava k brzkému válečnému střetnutí. Bezprostředně to znamenalo rychlou výstavbu velkých armád států sovětského bloku, zcela podřízených sovětskému generálnímu štábu. Pro situaci v Československu byla významná též skutečnost, že s výjimkou několika důstojníků ve vojenských školách do poloviny roku 1950 poradci v armádě jako v jediné zemi sovětského bloku nebyli. Navíc neměly vedoucí vojenské kruhy SSSR důvěru k části tehdejšího armádního velení, a to včetně ministra Svobody. Z hlediska potřeb Moskvy proto vazby sovětského generálního štábu s československým velením nebyly takové, aby umožnily jeho přímé podřízení, a vylučovaly rychlou výstavbu velké armády v ČSR podle plánů sovětského politického vedení a generality. Čepičkův nástup do čela ministerstva národní obrany v dubnu 1950 otevřel dveře přílivu poradců. Nový ministr vycházel z toho, že vybudovat velkou armádu podle sovětského vzoru během tří čtyř let lze pouze s účastí značného množství sovětských poradců. Od té doby tvořili v československé armádě jakousi síť, byli rozestaveni na všechny důležité body armádní struktury.

Postavení armády ve společnosti, které stoupalo v důsledku studené války, přítomnost sovětských poradců ještě umocnila. V první polovině padesátých let mocenská pozice armády znatelně překročila mez dosud běžnou pro československou společnost. Vedoucí vojenské kruhy, v první řadě armádní velení, se konstituovaly jako důležitá mocenskopolitická síla, které se obávali nejen ministři, ale i přední funkcionáři a instituce komunistické strany. K výjimečné a mimořádné mocenské pozici vedoucích armádních kruhů významně napomohla jejich vazba se sovětským generálním štábem, a to jak přímá, tak prostřednictvím poradců. Tato vazba znamenala ovšem i zapojení československé armády do velmocenských plánů a vojenských záměrů SSSR a její fakticky úplnou podřízenost sovětské generalitě.

Okruh problémů, o jejichž řešení poradci rozhodovali nebo do něho zasahovali, byl velice široký. Lze říci, že ve všech více či méně důležitých záležitostech a opatřeních v československé armádě měli hlavní nebo rozhodující slovo. Iniciovali změny v armádě, vypracovávali plány, návrhy opatření, zúčastňovali se porad a schůzí vojenských institucí, přičemž jejich názory přítomní chápali jako závazný pokyn. Zvláštní postavení měl hlavní poradce.

Zúčastňoval se schůzí kolegia a Vojenské rady ministra, Rady obrany státu, branné komise ÚV KSČ, občas doprovázel ministra k prezidentovi, výjimečně byl přítomen i schůzi komunistického vedení.¹³⁴

Program rychlé výstavby velké československé armády v polovině padesátých let vznikl z podnětu sovětského generálního štábu a uskutečňoval se pod vedením a tlakem sovětských poradců. Z hlediska jejich zaměření pracovaly v Československu dvě kategorie poradců. Jedni působili dlouhodobě u druhů vojsk, na ministerstvu a generálním štábu a na učilištích. Podíleli se na tvorbě organizace a na výcviku armády, na zavádění sovětských vojenských předpisů a řádů. Zejména jejich prostřednictvím prosazoval sovětský generální štáb své záměry – přestavbu dosavadní či výstavbu nové československé armády podle sovětského vzoru. Druzí byli vyžádáni k řešení některých, většinou technických problémů při zavádění novinek do československé armády a působili zde krátkodobě, několik měsíců.

K nejdůležitějším změnám, které vyplynuly z činnosti poradců první kategorie, patřily dvě. Jejich příchodem fakticky skončily dosavadní úvahy a diskuse o československé vojenské doktríně. Armáda sovětskou doktrínu přijala či přesněji podřídila se sovětské doktríně a rychle zaváděla sovětské předpisy a řády. Druhou změnou byla urychlená výstavba československé armády podle představ sovětského generálního štábu. Její podrobně rozpracovaný návrh předložili Čepička a Gusev již 17. září 1950, několik měsíců po nástupu poradců, Nejvyšší radě obrany státu. Přítomní vedoucí politikové (K. Gottwald, R. Slánský, A. Zápotocký, J. Dolanský) jej schválili téměř bez diskuse. Plán zvyšoval mírový stav armády ze 166 000 na 214 500 vojáků a obsahoval rozsáhlý program vyzbrojování armády, postavený na zásadě sovětského generálního štábu, že Československo si má armádu vyzbrojit z vlastních zdrojů, nedovážet jako dosud větší část vojenského materiálu ze SSSR, ale vyrábět jej v sovětských licencích. Tato zásada, plně uplatněná v plánu zbrojní výroby na léta 1951–1955, předpokládala výstavbu nových závodů zbrojního průmyslu. Kromě toho A. Čepička žádal schválit některá mimořádná opatření. Příští schůze Nejvyšší rady obrany státu 22. září už

134 Účast hlavního poradce Guseva na schůzích vedení KSČ byla výjimečná proto, že do roku 1954 se důležité vojenské záležitosti neprojednávaly ve vedoucích orgánech KSČ. Ty pouze schvalovaly materiální zabezpečení armády. – Rovněž ke Gottwaldovi se Gusev dostával mnohem méně než poradci v bezpečnosti. Čepičkův příbuzenský vztah (byl Gottwaldův zeť) umožňoval řešit problémy armády „v rodinném kruhu“.

zásady schválené před pěti dny konkretizovala. Jednala zejména o získání sovětských licencí a vojenského materiálu.¹³⁵

Poradci druhé skupiny, kteří do Československa přijížděli na krátkodobý pobyt, se zabývali řadou konkrétních problémů. K závažnějším lze počítat vývoj, výrobu a uskladnění dělostřeleckého materiálu, ochranu vojsk proti zbraním hromadného ničení, výrobu letounu L-60, výstavbu státně důležitých chráněných pracovišť, výrobu prachu. Kromě toho přinášeli pokyny a návrhy sovětského generálního štábu, předávané Gusevem, k různým opatřením, např. k výstavbě letiště, ke krytí letounů aj. Od roku 1953 se pak zcela ujala praxe konzultací se sovětskými vojenskými experty v Československu nebo československých v Moskvě.¹³⁶

135 *SÚA*, fond Rehabilitační komise ÚV KSČ 1968–69, Informace č. 26 (M. Lichnovský), 7. – Lichnovský 1968, 121–126.

Ze zprávy pro Nejvyšší radu obrany státu: „Aby byla zvýšena bojová pohotovost armády a zesílena vojska, dislokovaná na západ od Prahy ve směru okupačního pásma v Německu, a aby byla zlepšena operační a bojová příprava vojsk a vojáků...“ V rámci mimořádných opatření Čepička požadoval příkaz pro předsedu Státního úřadu plánovacího, aby urychleně zajistil pro armádu dodávku 2000 nákladních aut a uvolnil vojáků z plnění pracovních úkolů v dolech a na stavbách. Diskusi k návrhům a požadavkům zápis o schůzi zaznamenal takto: „S. generálplukovník Gusev: Nejdůležitějším úkolem je zorganizovat a vybudovat 1. vojenský okruh... Nutno uskutečnit motorizaci čtyř pohraničních divízi... Navrhovaný počet vyšších jednotek bude nutno zdvojnásobit. To znamená postavit 28–32 divízi. S. Dolanský: Jde o věc vážnou a spěšnou. Nemá podstatné námítky, nutno jen prozkoumat a propočítat dosah návrhů.“

S. Zápotocký: Proti schématu celkové organizace není námitek, avšak nutno zjistit důsledky vyplývající z nové organizace, zejména pak finanční náklady a požadavky na výrobu.

S. Slánský se vyslovuje vcelku pro návrh organizace. Učinné návrhy je nutno specifikovat a zvláště jednat o etapách provedení.

S. arm. gen. Čepička: Návrhy mimořádných opatření jsou střízlivě uváženy a odpovídají našim možnostem.

S. Gottwald se vyslovuje vcelku pro návrh. Zdůrazňuje nutnost vybudovat nejdříve 1. vojenský okruh. Návrhy mimořádných opatření nutno projednat se SÚP a stranou. Návrh nutno doplnit plánem výstavby armády po stránce materiální a finanční. – Schůze 22. září schválila písemnou žádost čs. vlády Stalinovi o pomoc při unifikaci vojenské techniky a výzbroje armády. Šlo o další výrobní licence, o objednávku letadel, těžkých tanků, o stanoviska k připravované výrobě nových vlastních zbraní a o pomoc při výstavbě provozu prachu.

136 *VHA*, kr. 764, fond GŠ ITS/25/2 (7.3., 2.7.1955), sig. 25/2/1, 25/2/1-51 (17.5., 2.11.1955); kr. 126, fond VD/SD2/89/2/1/20, 21 (13.12.1954), kr. 153, fond LL, sig./27/3/5 (16.3., 11.3., 12.3.1953); kr. 97, fond VD/SD7, sig./7/3/101, sig. 39/1/4; kr. 660, fond TS/v, G, sig. 73/5/1/124; kr. 23, fond sekr. min. NO (1.3.1955,

Sovětsští poradci byli v armádě respektováni, jejich stanoviska, doporučení i pokyny plněny. Tento respekt a snadné podřizování se vyplývaly u mnohých československých činitelů z jejich přesvědčení o výjimečnosti sovětské armády, o zkušenostech a znalostech poradců. U jiných důstojníků byl vyvolán obavami o kariéru či existenční postavení. Někteří, a nebylo jich málo, nesouhlasili s názory i s počínáním poradců, nebo k nim měli výhrady, ale báli se je otevřeně vyslovit. Přes téměř všeobecně projevovaný respekt vůči poradcům se objevovaly i rozpory, i když v záležitostech menšího či podružného významu. O některých se zmiňoval A. Čepička: „Jak ani být nemůže, ovšem i v našich vztazích docházelo ke střetnutí názorů, zejména pokud jde o přenašení sovětských zkušeností do našich podmínek. Šlo o otázky zásadní povahy i dílčí. Tak hned zpočátku dlouho nemohli pochopit, proč chceme vedle vojenské tradice z poslední války, kdy bojoval náš sbor po boku sovětské armády, také připomínat vojenské tradice revolučních vojsk Žižkových. Značně dlouho trvalo, než byli přesvědčeni, že je správné zdůrazňovat všechny naše národní tradice, které mohou posilovat

28.11.1955); kr. 249, fond VT HV (27.9.1955); kr. 662, fond NM/HVS, sig. 30/1/1/45 a 46; kr. 473, fond GŠ/VSV, sig. 22/1/14 (18.4.1956); kr. 231, fond ATS, sig. 2/1/3-3 (15.2.1956); kr. 369, fond HT, sig. 38/4/20 (9.2.1956), kr. 773, fond GŠ/ITS, sig. 68/4 (22.11.1955); sig. 68/4/17; kr. 761, fond GŠ/ITS, sig. 713/19 (5.7.1955), kr. 762, fond GŠ/ITS, sig. 753/44. – *SÚA*, fond 100/24, sv. 58, a.j. 915/2, 64, 74 a 915/3, 66.

Potřeba poradců pro chemickou výrobu pro armádu byla odůvodňována nároky na produkci výbušnin a častými výbuchy v chemických továrnách. V roce 1951 působila skupina poradců v čele s Omelčenkem, který byl v r. 1952 vystřídán Kalinkinem a později plk. Jakuninem a mjr. Nagorným. – Zpráva K. Gottwaldovi z 22.4.1952 o výbuchu v závodě Zbrojovka Vsetín uváděla 4 mrtvé, podle zprávy z 3.4.1952 o neštěstí v Dubnici uhořeli 3 lidé a 29 lidí bylo těžce popáleno. Ministr národní bezpečnosti K. Bacílek informoval 19.1.1953 o situaci v sektoru výbušnin chemického průmyslu. Během jednoho roku (1952) došlo k sedmi velkým výbuchům, z nichž šest se událo v Syntesii Semtín (19.1., 8.2., 15.3., 3.6., 2.7., 30.10.1952) a jeden v bratislavské chemičce (6.12.1952). – V roce 1954 předložili poradci Jakunin a Nagornij zprávu o výrobě střelného prachu a uskutečnily se porady o výrobě granátů, o municí. V roce 1956 obdrželo Ministerstvo národní obrany zprávy poradců o budování ochranných objektů podzemních a podklady pro vývoj nové techniky (šlo o automobily). – 8.–26.9.1956 proběhly konzultace zástupců čs. armády se sovětskými experty (vedl A. S. Michajlovskij) o organizaci a technických otázkách výstavby letišť. – V listopadu 1956 se konala konzultace se sovětskými odborníky o typizaci vojenských účelových staveb. – V březnu 1953 obdrželo pražské Ministerstvo národní obrany dopisy Guseva, které obsahovaly doporučení sovětského generálního štábu na vybudování krytů pro letadla, na stavbu letiště v Ostravě, která měla začít v roce 1953 a skončit za dva roky.

vlastenecké cítění mládeže. Jak jsem se již zmínil, nepochopení se týkalo i dílčích otázek, např. organizování volného času vojáka nebo i takové otázky, jako je střihání vlasů vojákům, kteří nastoupili vojenskou základní službu. Výměna názorů byla prováděna v soudružském prostředí a taktně.“ Odchodem Guseva a jeho skupiny skončily i dosavadní přátelské vztahy. Čepička o tom: „Noví poradci, kteří je vystřídali (Guseva a spol., K.K.), se chovali vůči mně již značně rezervovaně a vytvořili zcela odlišnou atmosféru ve vzájemných vztazích.“¹³⁷

Vůči Čepičkovi, zejména jeho politické moci a suverénnímu postavení v armádě, ale existoval, byl skrytě, kritický postoj některých sovětských poradců již předtím. Poradce na Hlavní politické správě gen. Bělik, který pomáhal zavádět sovětský systém politické práce v armádě, pracovníky politické správy několikrát kritizoval, že „se příliš bojí ministra a neobhajují důsledně svá stanoviska. Nabádal je, aby se nebáli, že jsou stranický orgán“. V roce 1953 si někteří poradci stěžovali, že jsou československými veliteli, u kterých působili, nedostatečně informováni. Československá vláda pak 17. listopadu 1953 přijala zásady o zajištění řádné informovanosti sovětských poradců. V roce 1956, když činnost sovětských poradců kritizovali v Moskvě, rozhodli se k podobnému kroku i někteří důstojníci – členové KSČ. Ponejvíce za to, že poradci nerespektovali národní zvláštnosti, že vnucovali velitelům svou vůli a že sovětské zkušenosti někdy uplatňovali násilím.¹³⁸

Poradci ve zbrojním průmyslu

Rychlá výstavba velké armády v polovině padesátých let znamenala nejen zvýšený početní stav vojska, přechod na sovětskou organizaci a řády, příliv sovětských poradců a unifikaci výzbroje, ale také rozmnožení vojenské techniky a přezbrojení armády. S ohledem na rozvinutou zbrojní výrobu kladl sovětský generální štáb na Československo zvlášť velké úkoly. Mělo zajistit vyzbrojení vlastní armády a poté ještě zbraně vyvážet do zemí sovětského bloku. Nejvyšší rada obrany státu schválila v září 1950 první souhrn armádních požadavků na průmysl a 13. června 1951 další úkoly,

137 SÚA, fond Rehabilitační komise 1968–69, sl. A. Čepička (odpovědi na otázky z 15.10.1968, 20).

138 *Tamtéž*, fond Komise 1955–57, sv. 32, a.j. 794, s. 29. – VHA, kr. 97, fond MNO-HT-INTS (dopis 9.12.1953). – Madry 1967, s. 39.

kteří vyplynuly ze „Zprávy o současném stavu zbrojní výroby podle sovětských licencí“. 7. ledna 1953 pak předložil ministr Čepička politickému sekretariátu ÚV KSČ plán na přezbrojení armády v letech 1953–1954. Požadavky na zbrojní výrobu byly takového druhu a prosazovány takovým způsobem, že si toto výrobní odvětví během krátké doby vydobylo klíčové postavení v československé ekonomice. „Na základě porad v Moskvě začátkem roku 1951 byla přijata řada opatření, aby vytyčená koncepce (rychlé výstavby velké armády, K.K.) mohla být uskutečňována ve všech lidově demokratických státech a současně koordinována. Zvláštní orgány pro otázky zbrojní výroby byly utvořeny při Gosplanu SSSR, později i v Radě vzájemné hospodářské pomoci, u nás ve Státním úřadu plánovacím a ve všech ústředních úřadech.“ (A. Čepička)¹³⁹

Plán prudkého vzestupu zbrojní výroby však od počátku nebyl plněn a vyvolával těžkosti v celém hospodářství. Sověští vojenští poradci doporučovali velení československé armády, aby požádalo o vyslání sovětských expertů na zbrojní výrobu. V březnu 1951 vedení ministerstva národní obrany o návrhu začalo vážně uvažovat a příští měsíc již K. Gottwald a A. Zápotocký zaslali do Moskvy žádost o dvacet pět expertů.¹⁴⁰

139 SÚA, fond 100/24, sv. 58, a.j. 915/3, 44, 50; fond Rehabilitační komise 1968–69, sl. A. Čepička, 11a; fond 02/5, a.j. 37, 40.

V Československu se strojírenské podniky se zbrojní výrobou soustředily v Ministerstvu všeobecného strojírenství, které tak řídilo asi 80–90 % veškeré zbrojní výroby. U předsednictva vlády byly ustaveny dva zvláštní výbory pro zbrojní výrobu (výbor 1 a výbor 2). Ve zbrojovkách nastoupili zmocněnci vojenské správy s velkou pravomocí vůči vedení závodu. Na plánovacím úřadu a ve všech příslušných ministerstvech byla posílána tzv. BH skupina (branné hospodářství).

140 VHA, fond sek. min. 1951, č.j. 86/1-1, 02/60/DS.

Z dopisu K. Gottwalda a A. Zápotockého Stalinovi: „Vláda ČSR, ve snaze provést unifikaci výzbroje čs. armády s výzbrojí sovětské armády a zahájit v nejbližší době výrobu na základě licencí poskytnutých sovětskou vládou, obrací se k vládě Sovětského svazu se žádostí o vyslání odborníků, kteří by poskytli technickou pomoc při organizaci výroby na základě poskytnutých licencí.

Rozhodli jsme se soustředit výrobu válečného materiálu podle poskytnutých licencí pod jednotným ústředním režimem, kterému je třeba nezbytné pomoci při organizování výroby. V souvislosti s tím žádáme o vyslání hlavního poradce ústředního ředitele výroby výzbroje a kromě toho pro jednotlivá výrobní odvětví po dvou poradcích na jeden rok podle přiloženého seznamu.

Československá vláda, obracejíc se s touto žádostí, je přesvědčena, že sovětská vláda v zájmu urychleného přezbrojení Československé lidově demokratické armády této prosbě vyhoví.“

Na přípravě žádosti se přímo podílel gen. Gusev, který ji stylisticky upravoval.

V polovině května si první poradci československé zbrojovky prohlédli. Shledali mnoho nedostatků a slabin a netajili se vážnými pochybnostmi o splnění plánu zbrojní výroby v letech 1951 a 1952. Navrhli opatření, která měnila dosavadní způsob řízení podniků a vedoucí funkcionáři ministerstva národní obrany počali hovořit o nutnosti zásadně zlepšit řízení zbrojní výroby. Volali po převzetí sovětské organizace a řízení veškerého průmyslu. Již v červnu přijelo 37 poradců pro zbrojní výrobu a v srpnu, když následovali další, jich zde bylo celkem 81. V březnu 1952 se jejich počet snížil na 74 a v roce 1953 na 43.¹⁴¹

Již první zpráva o československé zbrojní výrobě, vypracovaná na základě poznatků sovětských poradců, projednaná politickým sekretariátem ÚV KSČ a poté Vojenskou radou ministra národní obrany v červnu 1951, konstatovala velice špatný až katastrofální stav. Za hlavní příčinu autoři zprávy považovali neuspokojivou práci a dokonce škůdcovství ve výrobě. Mezi navrhovanými opatřeními k nápravě byla na předním místě povinnost vlády důkladně se zbrojní výrobou zabývat a zavést do ní pořádek. Účastníci schůze Vojenské rady potvrzovali jak správnost hodnocení situace, tak souhlas s nápravnými návrhy poradců.¹⁴² Přes všechny zákroky organizační, kádrové, ekonomické i politické povahy nebyl plán výroby v roce 1951 splněn. A bylo zřejmé, že v příštím roce, kdy měla zbrojní výroba vzrůst o 300 %, je naděje ještě mnohem menší. Státní úřad plánovací (SÚP) předložil v prosinci 1951 návrh na snížení úkolů zbrojní výroby. Narazil však na kategorické odmítnutí sovětských poradců a vedení ministerstva národní obrany. Stejný postoj zaujal i K. Gottwald a poté vedení KSČ. Sovětští poradci fakticky nepřipouštěli názor, že průmysl není schopen splnit tak vysoké a rozsáhlé požadavky armády. Příčinu neplnění plánu zbrojní výroby spatřovali ve špatné organizaci a řízení průmyslu, v nedodržování

141 *Tamtéž*, fond HMS, kr. 558, a.j. 39/2/1. – Lichnovský, 187–189. Přílohy č. 4 a 5. Požadavek na poradce pro výrobu: letounů MIG-15 (8 poradců), tanků T 34/85 (5 poradců), dělostřeleckého materiálu (18 poradců), kulometů (6 poradců), optického materiálu (5 poradců), speciální elektrotechniky (12 poradců), dělostřelecké munice (5 poradců), výbušnin a prachů (15 poradců).

142 Lichnovský, 1968, 189–192. – *SÚA*, fond Rehabilitační komise ÚV KSČ 1968–69, Informace č. 26, 9–10. Sovětský poradce ing. Zaganějko na schůzi Vojenské rady kritizoval velmi ostře i pracovníky Hlavní hospodářské správy armády. Její aparát „musí být nejméně z poloviny vyměněn, aby bylo možno zajistit plnění plánu“. – Z opatření navrhovaných poradci: je třeba snížit ceny předmětů vojenské výzbroje. – Na schůzi Vojenské rady 13.6.1951 hlavně diskutovali: Čepička, Laštovička, z poradců Gusev, Sidjak.

disciplíny vedením podniků a také v sabotážích. Jejich názory vedení ministerstva národní obrany přijímalo a využívalo je proti návrhům na krácení plánů. Postupně se s nimi ztotožnili i ti vedoucí komunističtí funkcionáři, kteří původně s plánovacím úřadem souhlasili, včetně předsedy úřadu J. Dolanského.¹⁴³

Původní návrh na krácení plánovaných úkolů zbrojní výroby sice neprošel, k mírnému snížení však přesto došlo. Zprávy za první měsíce roku 1952 potvrzovaly jeho oprávněnost. Plán plněn nebyl a situace v uspokojování požadavků armády byla kritická. Každý měsíc se scházeli zástupci SÚP a příslušných ministerstev s poradci a jednali o plnění plánu zbrojní výroby. Stejnými problémy se zabývala téměř na každém zasedání Vojenská rada ministra a měsíční zprávy o plnění plánu zbrojní výroby projednával politický sekretariát ÚV KSČ. Pro všechny tyto porady bylo charakteristické přejímání názorů sovětských poradců o subjektivních příčinách neplnění plánu. Tomu odpovídalo i volání po stále ostřejších zákrocích proti „neplničům“, včetně ministrů.¹⁴⁴ Přesvědčení o špatném řízení zbrojního průmyslu

143 Lichnovský, 1968, 195–190. – *SÚA*, fond Rehabilitační komise ÚV KSČ 1968–69, Informace č. 26, 10–15.

Státní úřad plánovací (SÚP) předal 15.12.1951 návrh na krácení plánu zbrojní výroby A. Čepičkovi a příslušným ministrům s dopisem předsedy vlády, aby sdělili své připomínky do dvou dnů. Následovala jednání poradců s funkcionáři příslušných ministerstev a SÚP. Poradci v nich prosazovali a prosadili své názory, o které se opíral Čepička proti SÚP. Z dopisu Čepičkova náměstka B. Laštovičky předsedovi SÚP J. Púčikovi: „Pro větší jistotu svého stanoviska si vyžádal (A. Čepička) podrobné dobrozdání sovětských odborníků, kteří znají naši výrobu. Podstatné části těchto jednání jste byl osobně přítomen a víte, že sovětské odborníci se vyslovili naprosto zamítavě pokud se týče oprávněnosti jakýchkoliv požadavků na krácení potřeb vojenské správy. Toto jejich stanovisko přirozeně upevňuje zamítavý postoj MNO...“

V jednom z jednání o výrobě dělostřeleckého materiálu sovětský poradce plk. Vasiljev argumentoval: „Elementy sabotáže, které jsou nesporně na závodech, nesmí být rozhodujícím faktorem při rozhodování SÚP v otázkách výzbroje a techniky. To je třeba překonat cestou, jak ukázal soudruh Gottwald, uplatňování státní disciplíny ve všech článcích, včetně SÚP. Pro to, aby se přistupovalo na oslabování a zmenšování výrobního programu, dodávek dělostřeleckého materiálu armádě, není žádných příčin a důvodů.“

144 *Tamtéž*.

Průřez diskusí Vojenské rady ministra 16.4.1952 dokumentuje tehdejší nervózní atmosféru: Gusev: „Stále se ukazuje, že bude nutné ovlivnit práci výrobních ministerstev přes politický sekretariát ÚV KSČ. Je třeba vidět, že hlavní závody mají mnoho závodů poddodavatelů... Jak se to dělá v SSSR? U nás hlavní závod doslova ždímá každého poddodavatele a nutí jej plnit dílčí dodávky... kromě toho

vůbec a jednotlivých závodů zvláště jako hlavní příčině neplnění plánu se stalo motivem ke shromáždění sovětských technických poradců 10. května 1952. Kromě všech poradců pro zbrojní výrobu se jej zúčastnili vedoucí funkcionáři armády, ministerstva všeobecného strojírenství a zřejmě i některých závodů. Čepičkův projev, diskuse i závěrečná stanoviska vyzněly ve stejném duchu: příčina kritického stavu zbrojní výroby je ve špatném řízení od ministerstev až po dílny a v tom, že usnesení vedení KSČ a vlády nejsou plněna vůbec, nebo jen formálně. Čepička v referátu vymezoval roli sovětských poradců ve zbrojním průmyslu. Jejich poslání neomezil na přenášení sovětských zkušeností technického rázu, ale měli bojovat proti kapitalistickým metodám v organizaci práce a osvobozovat techniky od „starých kapitalistických praktik a starého kapitalistického myšlení“.¹⁴⁵

Přes všechna opatření, přes výhrůžky vedení KSČ resortním ministrům, přes aktivitu sovětských poradců a obviňování ze sabotáží, přes snahy vedení armády stranicky i trestně stíhat vedení zbrojních závodů i ministry, se plán zbrojní výroby v roce 1952 splnil pouze na 53 %. Na příští rok se pak původní vysoké úkoly snižovaly. Jednak pro zjevnou nereálnost původně

nelze připustit, aby některé výrobky, potřebné pro zbrojní výrobu, byly chápány jako nějaký druhořadý výrobní program.“

Zerebin: „Je možno říci, že v Československu se nevěnuje dostatečná pozornost zakázkám obrany. V SSSR sledují plnění zakázek nejvyšší funkcionáři a přímo ministerstvo státní kontroly. Proto i zde musí být všechny vojenské zakázky pod pozorností ministerstva kontroly a politického sekretariátu ÚV KSČ.“

Dvořák (velitel skupiny branného hospodářství SÚP): „Dosud se projevuje velká nedisciplinovanost řídicích kádřů... Druhou takovou příčinou (neplnění plánu, K.K.) je nedostatečné a někdy i úmyslné nedodržování a přímo opomíjení sovětské technické dokumentace. Nyní jsme v podstatě v etapě bitvy za státní disciplínu a plnění plánu. V této bitvě se nám ukáže řada skvělých lidí, které nutno vyzdvihnout, ale ukáže se i řada dezertérů a zrádců.“

Čepička: „Pokud jde o odstranění nedostatků a chyb – tady již nepomohou výzvy. Už jsme všechno řekli. Nyní je třeba mluvit naprosto konkrétně a přímo jmenovat. Bude třeba předkládat konkrétní údaje s návrhy opatření. Každá taková zpráva bude předložena politickému sekretariátu. V tom smyslu se ukládá... aby všechny případy porušení státní disciplíny, podezření ze sabotáže apod. ihned se sdělily ministru národní obrany.“

145 Lichnovský, s. 216–221.

Ze závěru shromáždění technických poradců 10.5.1952: „Lze říci, že neplnění usnesení nebo jeho formální plnění se stává všeobecným zjevem, což u zbrojní výroby je zvláště závažným zjevem. Ministerstva a zejména jejich hlavní správy neřídí závody tak, jak by je měly řídit, často ani závody neznají... Malé závody neznají proto, že je jich hodně a velké závody neřídí z důvodů odborné a spíše i politické nejistoty, zejména ředitelů a inženýrů hlavních správ...“

plánovaných úkolů, ale také již v důsledku změn v SSSR po Stalinově smrti a zmírnění studené války. Ale ani takto upravený plán se nesplnil. V následujících letech se z podnětu sovětského generálního štábu plány přezbrojení československé armády korigovaly a původní krátké termíny se prodlužovaly. Tyto úpravy vyplynuly z přeměny sovětské vojenské doktríny v letech 1954–1956 a z opouštění koncepce rychlé výstavby velké armády pro blížký válečný konflikt v Evropě. Uvedené změny byly i příčinami postupného odchodu sovětských poradců pro zbrojní výrobu. Také dlouhodobě působící poradce nahrazovali experti pro řešení speciálních technických problémů výroby převážně sovětské licence.

Sověští vojenští poradci splnili poslání, s nímž do Československa přišli, v několika bodech. Za prvé, prosazovali záměry svého generálního štábu při rychlé výstavbě velké armády a jejich podíl na tom byl rozhodující. Za druhé, tato velká armáda se formovala podle sovětského vzoru: přijetím organizace, výcviku, předpisů a řádů sovětské armády a unifikací výzbroje. Prostřednictvím sítě poradců se podřízenost československé armády sovětskému generálnímu štábu natolik upevnila a rozšířila, že byla fakticky absolutní. Za třetí, poradci se značnou měrou přičinili o militarizaci československé společnosti, a to jak posílením mocenské pozice armády, která se stala důležitým mocenskopolitickým faktorem komunistického režimu, tak prosazením nároků armády na přední místo národního hospodářství. Pro zbrojní průmysl „vybojovali“ privilegované a nadřazené postavení. Nepodařilo se jim splnit plán zbrojní výroby, protože byl nad možností československé výroby a ekonomiky.

Úkoly, které poradci prosazovali a na jejichž realizaci se významně podíleli, vyplynuly ze záměrů a cílů velmocenské politiky SSSR a odpořovaly zájmům Československa. Byly v rozporu s jeho potřebami, jeho tradicemi, jeho dosavadním ekonomickým vývojem. Militarizace postihla všechny oblasti společenského života, posilovala vnitřní napětí ve společnosti, byla zdrojem podezírání a zostřené politické perzekuce. Nereálné hospodářské požadavky armády, prosazované sovětskými poradci tvrdě a bezohledně vůči ostatním odvětvím, vyvolávaly chaos v řízení průmyslu a patřily k základním příčinám hospodářské krize, ohlašující se v roce 1953.

Představa sovětských politiků a generality o socializaci Evropy v krátké době, jíž podléhali i někteří vedoucí funkcionáři v ČSR, byla hlavním motivem militarizace společnosti. Rychlá a nervózní výstavba velké armády a prudký rozvoj zbrojního průmyslu v polovině padesátých let měly pro Československo dlouhodobé, dalekosáhlé a velmi neblahé důsledky. Náklady na armádu a investice do zbrojního průmyslu dosáhly tak vysokých

objemů, že znatelně a nadlouho zbrzdily rozvoj „civilních“ výrobních odvětví a služeb. Diktátorsky prosazované nároky armády (a také vývoz zbraní do států sovětského bloku) spolu s požadavky SSSR a lidových demokracií na československé výrobky těžkého průmyslu stály u kolébky hluboké a rozsáhlé strukturální přestavby československé ekonomiky, která rozbila její dosavadní, sto let se vyvíjející strukturu. Vytvořila strukturu novou, neorganickou, uměle naroubovanou, nedopovídající potřebám a možnostem země. Ekonomická struktura uměle vytvořená v době vyhocené studené války dlouho přežívala dobu svého vzniku, od počátku poškozovala hospodářství, předurčovala nesprávný směr jeho vývoje a sama reprodukovala podmínky své existence. Přetrvávala tři desetiletí, a i když prodělala nemalé změny, její základní obrysy nadále přinášely značné, mnohostranné škody.

Závěrem: Náklady, spojené s působením sovětských poradců v armádě a ve zbrojním průmyslu, byť značně vysoké, byly jen zlomkem fakticky nevyčíslitelných škod, které způsobili svou činností a hlavně svým podílem na militarizaci československé společnosti.

5. Krize sovětského bloku v letech 1953–1956 a poradci

Invazi poradců do Československa v letech 1950–1952 předcházelo vytvoření takové situace v bezpečnosti, armádě a v ekonomice, aby se jejich přítomnost československým představitelům jevila jako politicky i věcně účelná a dokonce nevyhnutelná. To bylo ponejvíce dílem sovětských institucí, pro jejichž vedoucí funkcionáře byli poradci důležitým článkem mechanismu na ovládání sovětského bloku Moskvou v době vyhocené studené války a intenzivních příprav na vojenský konflikt. Poradci přímo ovládli především oblasti z hlediska mocenských a vojenských zájmů SSSR nejdůležitější – bezpečnost, armádu a ekonomiku, které Moskva prostřednictvím poradců řídila a tím je fakticky vyňala z pravomoci národních orgánů, jimž přisoudila roli pouhého vykonavatele svých záměrů a příkazů. Českoslovenští činitelé toto postavení nakonec přijímali bez odporu, především z už zmíněné obavy, aby na ně v Moskvě nepadlo podezření „z nepřátelské činnosti“. Systém poradců rovněž zajišťoval, aby se bezpečnost a armáda staly, a také se prezentovaly, jako samostatná mocenskopolitická síla v sovětském bloku, řízená moskevskou centrálou bezpečnosti a sovětským generálním štábem. Obdobnou funkci měly v ekonomické oblasti orgány RVHP. V roce 1950–1953 bylo předním a hlavním úkolem poradců, i když ne

jediným, připravit zemi na očekávaný válečný konflikt a zapojit ji do realizace mocenských zájmů a záměrů Moskvy.

Roku 1953 vstupoval sovětský blok do své první krize. Zahraničněpolitická linie a velmocenské záměry SSSR se ukázaly jako nereálné a přivedly hospodářství zemí sovětského bloku na pokraj zhroutení. První náznaky vynucených korektur se ohlašovaly již v roce 1952. Tyto změny v zahraniční, vnitřní, vojenské i ekonomické politice SSSR a celého bloku, zahájené v roce 1953, dosud všemocnou pozici poradců otřásly, neboť se týkaly většiny těch principů, stanovisek a směrnic, které poradci prosazovali. Budování velké armády se značně zpomalilo a tak poklesly i požadavky branného hospodářství. Preference těžkého průmyslu na úkor ostatních hospodářských odvětví byla citelně menší. Přicházela kritika centralistického hospodářského řízení zaváděného poradci. Začala rehabilitace obětí politických procesů včetně těch, které vyráběli. Korektury politické linie byly tedy v první řadě revizí jejich projektů a rozhodnutí. Objevovaly se otazníky a pochyby nad jejich samotným působením.

Rovněž dosavadní podřízenost Moskvě, kterou poradci prosazovali a zajišťovali, se ocitla v krizi. Vyřazení národních orgánů a domácích funkcionářů z rozhodování vedlo ke ztrátě vědomí jejich odpovědnosti za přijímaná opatření a k nezájmu o jejich realizaci. Mezi nimi a poradci rostlo napětí. Od roku 1954 kritizovali práci, počínání a povýšenecký diktátorský postoj poradců k přiděleným funkcionářům také členové sovětského vedení (např. Chruščov, velmi ostře, v červenci 1955 v souvislosti s normalizací vztahů s Jugoslávií). Změnami sovětské zahraniční, vojenské a ekonomické politiky se tak postupně rozkládal dosavadní způsob a mechanismus ovládnutí sovětského bloku, který byl produktem vystupňované a koncentrované přípravy k válečnému konfliktu. Po roce 1953 ztratil oprávnění a znesnadňoval realizaci korektur politické linie. Za měnící se situace pozbyl dosavadní systém poradců (jako útvar) smysl své existence.

Moskva pod Chruščovovým vedením postupně vytvářela nový způsob a mechanismus ovládnutí svého bloku. Začala se orientovat na dvoustranné konzultace a na využití mezinárodních organizací – RVHP a Varšavského paktu. Místo surové formy podřízení Moskvě, na níž se významně podílela i mocenská nadřazenost poradců, nastupovala tendence k většímu uznání vlastních zájmů jednotlivých zemí ve vztahu k Sovětskému svazu. Toto uvolnění v rámci bloku mělo své meze: bezvýhradné respektování vedoucí role Moskvy v rámci bloku a velmocenskou pozici Sovětského svazu a ekonomickou závislost na něm. Neméně významné bylo politické postavení a vojenská převaha SSSR nad zeměmi bloku a také ideologické vazby na

Moskvu jako centrum mezinárodního komunistického hnutí. Přechod k novému či jinému způsobu ovládnutí bloku Moskvou se dál postupně. Neprobíhal bez komplikací a přímočaře, nešlo o realizaci předem vytvořeného projektu. Způsob se teprve hledal a už v tomto procesu dosavadní moc poradců upadala a měnila se i jejich funkce. Ztráceli dřívější sebejistotu, byli často bezradní, pasivní, nejistí v rozhodování. Stále méně zasahovali a své názory, které se snažili přizpůsobit politické linii, prezentovali výslovně jako nezávazná doporučení. Ta se týkala stále menšího okruhu většinou dílčích otázek. Korektury politické linie v letech 1953–1956 prováděly – sice podle sovětského vzoru a na podnět Moskvy – domácí orgány, vliv poradců byl jen stínem jejich dřívější pozice a role.¹⁴⁶

Důležitou součástí přeměny systému a forem sovětské nadvlády bylo podstatné omezení počtu poradců, dokonce jejich odchod. Podnět k tomu dalo sovětské vedení již v roce 1955 a zejména na začátku roku 1957, po maďarských a polských událostech. Odchod zahájili poradci v hospodářské sféře. Při jednání československé delegace v čele s J. Dolanským v Moskvě 3.–4. října 1955 požadovali sovětské činitele odpovědní za uranové záležitosti v jáchymovských dolech „nahrazovat sovětské odborníky československými“. Účastníci jednání dohodli, že do dvou let se počet poradců sníží ze 724 na 364. Politické byro ÚV KSČ dohodu týden nato schválilo. Ve skutečnosti odešlo 554 poradců a dalších dvanáct do května 1958. Po necelém roce, 10. dubna 1959, při jednání s tehdejším ministrem pro plánování Otakarem Šimůnkem se sovětský funkcionář „pro uran“ opět k poradcům vrátil a vyslovil požadavek, aby do konce roku 1960 odešli všichni sovětské experti z československého uranového průmyslu. Politické byro ÚV KSČ požadavek schválilo s jednou výjimkou: ponechat ještě v roce 1961 dvacet pět poradců v geologickém průzkumu (z toho 24 geologů a geofyziků).¹⁴⁷

146 Na rozhraní let 1953–1954 poradci v bezpečnosti poukazovali na násilí, používané při výrobě politických procesů a doporučovali jejich revizi, zejména neúměrné vysokých trestů. V prosinci 1953 např. gen. Pavelkin kritizoval dosavadní tvrdá měřítká při posuzování politické spolehlivosti vojáků, neboť nebrala zřetel na změny ve státě i mezi mládeží. Sovětské vedoucí politikové i poradci v Byru RVHP v letech 1953–1956 několikrát kritizovali dosavadní československou hospodářskou politiku, kterou ještě před nedávnem vynucovali nebo ji schvalovali, zejména jednostrannou orientaci na těžký průmysl, měnovou reformu, neúčelné investice aj.

147 SÚA, fond AN, kr. SSSR, zpráva pro politické byro ÚV KSČ, 2.7.1959. Zpráva uváděla, že poradci pracují na vedoucích technických funkcích na dolech,

Od roku 1954 se postupně snižoval celkový počet poradců v centrálních úřadech a v institucích hospodářského řízení. V roce 1958 tehdejší první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný ve zprávě pro politické byro ÚV KSČ konstatoval, že poradci v oblasti hospodářského řízení už nejsou. Ve skutečnosti jich zůstalo pět, ale byli vedeni jako techničtí experti.¹⁴⁸ Kromě toho se plánoval příjezd dalších čtrnácti poradců do konce roku 1958 a ve výrobě zůstávala řada odborníků v rámci vědeckotechnické spolupráce.

Rada vzájemné hospodářské pomoci procházela v letech 1953–1956 hlubokou krizí. Dosavadní obsah a způsob její práce se zhroutily, ekonomická politika a její výsledky, které RVHP reprezentovala, se staly předmětem ostré kritiky oficiálních míst. Nový politický kurz, vyhlašovaný v roce 1953 a 1954 v zemích sovětského bloku, byl reakcí na hrozivý stav ekonomiky a také na kritiku RVHP, jejích orgánů a poradců. K tomu přistupovala i její neschopnost rychle reagovat na změny a nově vymezit svou roli. Pozbyla dřívější iniciativu a trvalo dlouho, než přizpůsobila svou vnitřní strukturu vznikajícímu novému systému ovládnutí bloku Moskvou. Autorita RVHP byla natolik otřesena, že politikové, zvláště sovětské, hledali jiné formy hospodářské spolupráce, zejména v oblasti koordinace dlouhodobých plánů. V letech 1954–1957, kdy probíhala přestavba vnitřní struktury RVHP a všemocnost poradců vystřídal oborové komise RVHP zástupců všech členských států, rozhodující roli koordinátora hospodářských plánů a jejich podřizování sovětským zájmům hrály konzultace plánovacích úřadů se sovětským Gosplanem. Tato nová praxe, byť dočasná, fakticky nahrazovala jednu z nejdůležitějších dosavadních funkcí poradců Byra RVHP.

První konzultace o hospodářském plánu se konala v Moskvě od 24. srpna do 20. září 1954. Československou skupinu vedl tehdejší náměstek předsedy plánovacího úřadu Zdeněk Půček. Celkem proběhlo dvanáct rozsáhlých

podnicích, závodech, na ústřední správě ve funkci prvního náměstka ředitele, hlavního inženýra, vedoucích odborů geologického, plánovacího, investičního, důlní geologie, geofyziky. – V květnu 1958 bylo ze 158 poradců v uranovém průmyslu 55 báňských inženýrů, 61 geologů, 21 geofyziků. Za rok měli vedoucí pozici v geologickém průzkumu; ze 128 geologů-vysokoškoláků bylo 61 Sovětů, z 36 geofyziků 19.

148 *Tamtéž*, Zpráva pro politické byro ÚV KSČ, 15.10.1958. Techničtí poradci v roce 1958 byli tři v Ministerstvu paliv, dva v Ministerstvu dopravy a do konce roku přijeli pro ČSAV jeden, pro dopravu jeden, pro paliva devět, pro stavebnictví jeden, pro přesné strojírenství dva.

konzultací, jejichž výsledky účastníci zpracovali do rozsáhlé zprávy.¹⁴⁹ Příští rok, kdy pražský plánovací úřad připravoval druhý pětiletý plán na léta 1956–1960, došlo k několika dalším konzultacím. Tentokrát podnět pocházel od sovětského vedení. Na první, spíše informativní konzultaci ve dnech 12.–14. března 1955 se českoslovenští účastníci od zástupců Gosplanu dozvěděli, že jejich úřad „dostal od politického byra ÚV KSSS v souvislosti s předložením předběžných direktiv pětiletého plánu SSSR úkol konkrétněji koordinovat tento plán s pětiletkami lidově demokratických států. Zdůraznil (Pautin), že tato koordinace je věcí dobrovolnou. Přitom nás informoval, že s. Saburov (předseda Gosplanu, K.K.) dal direktivu, aby vedli práce na koordinaci tak, aby se země demokratického bloku staly v základních strategicky důležitých surovinách (včetně uhlí) nezávislými na kapitalistických státech.“ Jednání s československou delegací předcházely stejné porady s Poláky, Maďary a východními Němci. Výsledkem všech rozhovorů byly dohody o obsahu a formách hospodářské spolupráce: koordinace mezi Gosplanem SSSR a plánovacími úřady zemí-členů RVHP se bude týkat základních otázek národního hospodářství; byly určeny základní otázky a odvětví, která se měla koordinovat. Delegace se dohodly na pracovním postupu či způsobu koordinace, počítalo se s ustavením skupin pracovníků, které budou jednotlivé otázky řešit přímo na Gosplanu a uvažovalo se o vytvoření stálé tzv. svodné skupiny na Gosplanu, případně o vyslání sovětských pracovníků do členských zemí RVHP. Pomocí Gosplanu se měly zapojit i orgány RVHP, a to hospodářskou koordinací pouze mezi lidovými demokratickými.¹⁵⁰

Od 5. dubna do 3. května 1955 se konaly československé konzultace na Gosplanu. Uskutečňovaly se v osmi odvětvových komisích či pracovních skupinách a v jedné svodné skupině. Příslušný náměstek předsedy pražského plánovacího úřadu vždy přednesl jakési úvodní slovo o hlavních problémech odvětví a jeho úkolech v letech 1956–1960 a poté se vyjadřovali zástupci

149 SÚA, fond SÚP, kr. 482, a.j. 1184–1188 (šifra z Moskvy o konzultacích o plánu). Zpráva o výsledcích konzultací měla několik set stran rozdělených do tří částí.

150 *Tamtéž*, č. 00576 (Zpráva o jednání na Gosplanu SSSR 12. a 14.3.1955).

Za Československo se jednání zúčastnili funkcionáři SÚP: Šimůnek, Maurer, Půček, Vergner, Mrázek, Kohout; za SSSR Pautin, Sorokin, Sedorov. Delegaci přijal Saburov a 14.3. jednal Půček s vedoucím funkcionářem Gosplanu Podugolnikovem, který tlumočil názor: „Problematika jednotlivých odvětví pro jednání na Gosplanu SSSR má být omezena v podstatě na ty výrobky, u nichž existují vztahy mezi ČSR, SSSR a lidově demokratickými státy a má být co nejužší.“

Gosplanu; ke každému odvětví a jeho plánovanému rozvoji měli řadu připomínek. Po diskusi se formulovaly náměty, změny v původních záměrech, doporučení, podle nichž se upravovala čísla plánu. Ze zpráv pro vedení KSČ bylo zřejmé, že obdobné konzultace s Gosplanem prodělávaly všechny státy RVHP. Vedení pražského plánovacího úřadu považovalo konzultace za tak významné, že v srpnu 1955 vydalo příkaz k uskutečnění seminářů pro pracovníky SÚP o jejich výsledcích.¹⁵¹ Po dvou letech přišli sovětské politikové s další novinkou – 12.–14. března 1957 se konalo jednání předsedů plánovacích úřadů členských zemí RVHP, jehož ústředním bodem byly problémy při rozpracování perspektivních plánů na dvě tři pětiletky.¹⁵² Konzultace jako pokus o koordinaci a spolupráci a o nový způsob ovládnání sovětského bloku v ekonomické oblasti v době úpadku autority a přestavby RVHP a jejích orgánů, se neomezovaly na plánovací úřady a hospodářské plány. V letech 1954–1956 se uplatňovaly i v jiných případech, staly se běžnou záležitostí a trvaly i později. Kromě toho nadále přicházeli tzv. sovětské technické odborníci, i když v menším rozsahu, v rámci vědecko-technické spolupráce.¹⁵³

Mnohem složitěji probíhal odchod, přesněji snižování počtu sovětských poradců v bezpečnosti a v armádě. 14. ledna 1957 obdrželo vedení KSČ rozhodnutí ÚV KSSS o odvolání poradců ze zemí sovětského bloku, o zrušení systému poradců vůbec a o snížení počtu sovětských odborníků v úřadech. Toto rozhodnutí se netýkalo vysílání technických odborníků do závodů. A. Novotný informoval o dopise z Moskvy politické byro ÚV KSČ 22. led-

151 *Tamtéž*, č. 00611/55, č. 301004/55, č. 001168, sl. 0100/55, č. 0132/55.

Odvětvové komise či pracovní skupiny při konzultaci s Gosplanem v dubnu 1955: černá metalurgie, barevná metalurgie, uhlí, nafta, strojírenství, chemie, textil, zemědělství; každé odvětví bylo projednáváno komplexně, tj. výroba, spotřeba, dovoz, vývoz, suroviny aj. – Doporučení expertů Gosplanu – hledat cesty k vyšší těžbě uhlí, zvýšit těžbu ropy u rakouských hranic tím, že se budou vrty dělat do větších hloubek.

152 *Tamtéž*, č. 035225/57 (Materiály z jednání předsedů Gosplanu členských zemí RVHP v březnu 1957).

Mezi účastníky jednání se projevil rozpory, mimo jiné o pozvání Číny a Mongolska na příští schůzi. Poláci prosazovali účast všech lidových demokracií včetně Jugoslávie. Účastníci se neshodli a otázka zůstala nerozhodnuta.

153 *Tamtéž*, č. 00615, č. 62062/54, č. 164595/54.

V roce 1954 žádala čs. vláda sovětskou vládu o konzultaci „ve věci zúžení Státního výboru pro výstavbu; ve stejném roce proběhly dvě konzultace o krajském plánování; v březnu 1955 žádala čs. vláda o konzultace na Hlavní správě státních hmotných zásob SSSR, jejíž organizaci chtěli v ČSR uplatnit.“

na, které se usneslo sdělit ÚV KSSS, že „pokud jde o jeho návrh, že s ním souhlasíme“ a uložilo ministru vnitra navrhnout snížení dosavadního počtu poradců v bezpečnosti. 26. června pak schválilo Barákův návrh na snížení počtu poradců z padesáti na třicet tři.¹⁵⁴ Moskva však nebyla se snížením spokojena. V září 1958 dostalo vedení KSČ další dopis ÚV KSSS. Jeho autoři připomínali své rozhodnutí z ledna 1957 o snížení počtu poradců, kterých „však stále je hodně v ČSR“. A sdělovali: „Považujeme za nutné odvolat z Československa všechny sovětské poradce a dohodnout se o snížení technických odborníků.“ Své stanovisko Moskva zdůvodňovala dostatečným množstvím vlastních československých odborníků, jejichž další růst je pobytem sovětských poradců omezován. Druhý důvod byl především politický: „Ačkoliv jsou někteří odborníky ve svém oboru, ne vždycky dobře se všichni vyznají v politické situaci a v národních zvláštěnostech země. V důsledku toho nejsou vyloučena některá nedorozumění.“¹⁵⁵

22. října 1958 politické byro ÚV KSČ projednávalo odpověď na dopis z Moskvy a usneslo se: 1. nesouhlasit s návrhem ÚV KSSS o odvolání všech sovětských poradců z Československa, 2. požádat ÚV KSSS, aby nadále zůstali na úseku obrany a ministerstva vnitra. Původní návrh odpovědi obsahoval dvě varianty: jedna odmítala jakékoliv odvolání, a to vzhledem k tehdejšímu politickým útokům v Polsku a v Jugoslávii proti SSSR; druhá, pro niž se vedení KSČ rozhodlo, navrhovala určité snížení. Dále schválilo „navrhnout ÚV KSSS, aby sovětské soudruzi pracující na žádost KSČ v Československu se příště nejmenovali 'poradci', neboť práce, kterou vykonávají, ve své podstatě ztratila charakter poradce a nyní ve skutečnosti jejich funkce spočívá v úloze koordinační a ve společném řešení problémů, na nichž jsou zainteresovány obě strany. Navrhuje se ÚV KSSS uvážit, aby příště se tito soudruzi označovali jako spolupracovníci“. Následoval výčet funkcí v armádě a v bezpečnosti, kde by měli poradci zůstat. Ministr vnitra navrhoval ve svém resortu snížení z 33 na 16 poradců, přičemž líčil nepříznivé důsledky, které by pro bezpečnost mělo ještě větší snížení jejich počtu. Uváděl, že „další snížení nebo zrušení by znamenalo vážnou újmu

154 AMV, fond A 2/1, a.j. 1088 – SÚA, fond 02/2, sv. 128, a.j. 165, bod 19 (mimo pořad).

Schválený návrh ministra vnitra na snížení počtu poradců v bezpečnosti: VI. správa ministerstva o dva, krajské správy o devět, hlavní správa pohraniční stráže o jednoho a správa vnitřní stráže o jednoho, hlavní správa Veřejné bezpečnosti o tři, městská správa Veřejné bezpečnosti Praha o jednoho poradce.

155 SÚA, fond AN, kr. SSSR, dopis od ÚV KSSS pro ÚV KSČ, září 1958.

na práci bezpečnosti. Snížení stavu na šestnáct se pohybuje na hranici, kdy přítomnost sovětských poradců má více nežli poradní nutný koordinační význam v zájmu společného boje“. V československém případě se musí brát v úvahu hranice s NSR a Rakouskem.¹⁵⁶

Avšak ani tato redukce poradců v československé bezpečnosti Moskvu neuspokojila. Při jednání s ministrem vnitra R. Barákem (zřejmě v srpnu 1959) požádal předseda Výboru pro státní bezpečnost při Radě ministrů SSSR A. N. Šelepina, „aby byla znovu zvážena potřeba sovětských poradců v součástech ministerstva vnitra. Zároveň s. Šelepina doporučil další snížení počtu poradců“. Politické byro ÚV KSČ 1. září 1959 schválilo návrh ministra vnitra na snížení poradců z osmnácti na deset. Zpráva pro vedení KSČ konstatovala, že snížení se uskutečňuje z podnětu A. N. Šelepina, totéž opakoval Barák v dopise Šelepinovi 11. září 1959, kterým mu oznámil odvolání osmi poradců do konce roku a vyslovoval „poděkování za všechnu pomoc, kterou nám sovětské poradci poskytli a poskytují“. V roce 1960 nadále oficiálně zůstávalo v československé bezpečnosti deset sovětských poradců; jejich role i obsah činnosti se sice měnily, jeden úkol však trval: zajišťovat podřízenost sovětské bezpečnosti a jejím záměrům.¹⁵⁷

Ministru národní obrany Bohumíru Lomskému zaslal A. Novotný dopis KSSS o odvolání poradců 24. září 1958 a žádal jeho stanovisko. Obdržel je za šest dní. Ministr vyslovil „souhlas s likvidací sovětských vojenských poradců“, zároveň však ujišťoval, že je „nutné mít skupinu sovětských generálů při velení Československé lidové armády“. Z dosavadních čtrnácti poradců, z nichž bylo třináct generálů, doporučil ponechat čtyři. Redukce sovětských poradců v armádě neprobíhala tak komplikovaně a nenarážela na odpor jako v bezpečnosti. V armádě fungovaly jak dosavadní, tak nově

156 *Tamtéž*, (návrh na poradce v ministerstvu vnitra, říjen 1958). – AMV, fond A 2/1, a.j. 1268.

Návrh ministra vnitra na 16 poradců: hlavní poradce, po jednom zástupci pro Státní bezpečnost, pro rozvědku, pro vojska ministerstva vnitra, dále na I.–VII. správě ministerstva, na městské správě Bratislava, krajské správě Ostrava, Košice, Plzeň. Politické byro ÚV KSČ schválilo 18 poradců, ve srovnání s ministrovým návrhem se změny týkaly správ ministerstva vnitra: na I. správě čtyři poradci, na II., III., IV., VI., VIII. a správě vyšetřování po jednom.

157 AMV, fond A 2/1, a.j. 1268 (Barákův dopis Šelepinovi 11.9.1959, zpráva pro politické byro ÚV KSČ 1.9.1959). Odvolání poradci k 1.1.1960: zástupce hlavního poradce pro vojska ministerstva vnitra, poradci na III., V., VII. správě a správě vyšetřování, na krajských správách ministerstva vnitra v Ostravě, Plzni, Košicích.

se vytvářející způsoby a cesty, které zaručovaly podřízenost sovětským zájmům a záměrům. Nadále platila jedna z nejdůležitějších vazeb, dohody československého a sovětského generálního štábu. V nich sovětské vojenské velení podle svých potřeb a záměrů určovalo velikost, strukturu a výcvik československé armády, její vyzbrojování, i úkoly zbrojní výroby. Nové vztahy podřízenosti se vytvářely v rámci Varšavské smlouvy, která vznikla v květnu 1955 a v rodícím se novém způsobu ovládnání sovětského bloku Moskvou zaujala prvořadé místo. Prostřednictvím Varšavské smlouvy se tuhá podřízenost československé armády plánům sovětského generálního štábu udržovala, byť poněkud v jiné, mírnější a „legální“ podobě.¹⁵⁸

Z invaze sovětských poradců do Československa v počátcích padesátých let zůstalo na jejich konci jen torzo. Úplný odchod poradců se setkával s nezájmem, ba dokonce odporem vedení KSČ a resortních ministrů, a tak nepočtené skupinky poradců působily zejména v bezpečnosti a v armádě nadále. Jejich role se změnila, místo faktického řízení resortů dostali funkci sovětského dozoru a koordinátora činnosti, která byla oficiálně „legalizována“ mezistátními nebo meziministerskými dohodami. Poradci rovněž zajišťovali tok informací o Československu, o „svém resortu“ a jeho činnosti do moskevské centrály. Odchod nebo redukce sovětských poradců v druhé polovině padesátých let probíhaly jako součást vytváření nového systému k ovládnání sovětského bloku Moskvou v letech 1954–1958, součástí přechodu od tuhé a neskrývané diktátorské a protektorské formy nadvlády k formám „kulturnějším“. Československé komunistické vedení tehdy nevyužilo nabízené možnosti k oslabení své závislosti na Moskvě, naopak usilovalo o její udržení, a to nejen v případě poradců, jichž se snažilo udržet co největší počet.

Poradci v letech 1950–1955 svou činností na dlouhou dobu negativně ovlivnili československý život. Stáli u zrodu a při realizaci všech důležitých rozhodnutí, kterými se budovaly základy režimu, jeho mocenské a řídicí struktury a metody jejich práce. Přenášeli sovětskou praxi, sovětskou organizaci i formy nadvlády komunistické strany a prosazovali sovětské mocenské, zahraničněpolitické i vojenské záměry a zájmy. Mnohé z toho, co zavedli, se časem změnilo, avšak mnohé na dlouho přežilo přítomnost svých tvůrců.

158 SÚA, fond AN, kr. SSSR, (Dopis Novotného Lomskému 24.9.1958, Lomského dopis Novotnému 30.9.1958 a 4.10.1958). Ministr Lomský navrhol ponechat generály A. M. Kuščeva (hlavní poradce), V. V. Štěpičova (letectvo), M. I. Šeremeta (generální štáb), N. V. Šerňova (generální štáb – ZS).

Seznam sovětských poradců ve vojenských školách a jejich platy

číslo	jméno	plat
1	kap. Pjotrakov M. I.	17 587
2	kap. Pjotrakov I. I.	17 587
3	kap. Zjuzov M. P.	17 579
4	ppik. Sedajev K. E.	17 486
5	ppik. Kuzněv M. I.	17 375
6	ppik. Sokolov U. I.	17 334
7	kap. Sidorov I. M.	17 240
8	kap. Korotajev P. L.	17 235
9	kap. Kuzněv A. I.	17 235
10	kap. Agapov P. I.	17 235
11	kap. Mikulskij A. P.	17 235
12	kap. Gajdar A. A.	17 240
13	ppik. Kuzněv A. P.	17 710
14	kap. Sidorov A. D.	17 675
15	kap. Njavan A. L.	17 270
16	kap. Krjgov A. A.	17 635
17	kap. Popov V. V.	17 635
18	ppik. Sidorov P. D.	17 710
19	kap. Tjedenin G. S.	17 635
20	kap. Zolotarev A. P.	17 270
21	ppik. Michajev M. N.	17 270
22	ppik. Grjbovskij A. T.	17 675
23	kap. Ivanov V. P.	17 675
24	kap. Pjotrakov K. N.	17 675
25	kap. Grjbov T. A.	17 675
26	kap. Kuzněv I. N.	17 675
27	ppik. Babinov V. G.	17 710
28	ppik. Ševčuk S. P.	17 675
29	kap. Štjadin V. G.	17 675
30	kap. Ševčuk P. V.	17 675
31	ppik. Zolotarev V. I.	17 675
32	ppik. Gorjajev N. I.	17 675
33	ppik. Šeremeta S.	17 675
34	ppik. Kuzněv N. S.	17 675

PŘÍLOHY

Seznam sovětských poradců ve vojenských školách a jejich platy

číslo	hodnost	jméno	posádka	měsíční služné
1	plk.	Tepernikov M. S.	Praha	17 563
2	kpt.	Pisarenko I. I.	Milovice	12 655
3	mjr.	Zavjalov M. F.	Milovice	12 079
4	pplk.	Sedakov K. F.	Milovice	13 484
5	pplk.	Kudrevič U. J.	Milovice	13 805
6	pplk.	Šestakov U. I.	Milovice	12 655
7	mjr.	Šadrin I. Z.	Hranice	13 484
8	mjr.	Těřeščenko P. I.	Hranice	12 655
9	mjr.	Uksusov A. I.	Hranice	12 655
10	kpt.	Nazarenko P. I.	Hranice	12 655
11	mjr.	Pilipčuk A. P.	Hranice	12 655
12	kpt.	Golub A. A.	Hranice	12 240
13	plk.	Kločko A. P.	Olomouc	14 710
14	mjr.	Muroškin A. D.	Olomouc	12 655
15	pplk.	Simcin A. I.	Olomouc	13 230
16	mjr.	Kolgin A. A.	Olomouc	12 655
17	kpt.	Popov V. V.	Olomouc	12 655
18	pplk.	Slezukov F. D.	Nové Mesto n.V.	14 710
19	kpt.	Těřeščenko G. S.	Nové Mesto n.V.	12 655
20	mjr.	Zolotov A. P.	Nové Mesto n.V.	13 230
21	mjr.	Michejev M. N.	Nové Mesto n.V.	13 230
22	plk.	Griščenko A. T.	Litoměřice	15 323
23	st. lejtn.	Illarionov V. G.	Litoměřice	12 655
24	mjr.	Peštučov K. S.	Litoměřice	12 655
25	mjr.	Gračev I. K.	Litoměřice	12 655
26	mjr.	Borisov I. N.	Litoměřice	12 655
27	plk.	Jefimov T. G.	Praha	17 710
28	pplk.	Sorokin S. P.	Milovice	12 655
29	kpt.	Bludilin N. G.	Hranice	11 683
30	mjr.	Potěrjochin P. V.	DPL	12 655
31	plk.	Dobrynin N. J.	LVA	12 655
32	pplk.	Gurjanov N. I.	voj. akademie	
33	plk.	Serejškov S.	Plzeň	
34	pplk.	Krivjakov N. K.	letecký sbor	

VHA, fond MNO, HŠ/3. odd., č. 13088/taj.

Seznam sovětských poradců v bezpečnosti*

1949–1953: Makarov, Lichačov, V. Bojarskij (vedoucí 1950–1951),
A. Besčasnov (vedoucí 1951–1954), B. S. Jesikov (zástupce),
S. N. Galkin, G. Sorokin, I. N. Černov, M. A. Janov, K. I. Smirnov,
I. B. Logumkov, G. Morozov, V. M. Petuchov, G. Gromov,
Kuzmin, Lichačov (II.), Perneděv, Inečkin, Mizonova.
V rozvědce – Filipov (vedoucí), Novikov.

Seznam sovětských poradců na ministerstvu vnitra v roce 1955–1956

Poř. č.	hodnost	jméno	působíště v ČSR
1.	gen. major	Pavel Medveděv	ministr
2.	plk.	Nikol. N. Kulakov	náčelník VII. správy
3.	plk.	Nik. I. Ivanov	K. Vary
4.	plk.	Korn. I. Romaško	IV. správa
5.	plk.	Tim. N. Župikov	Žilina
6.	plk.	Vas. M. Šigalov	náčelník II. správy
7.	por.	Jur. G. Kuricyn	
8.	plk.	Alex. I. Bykov	náčelník VI. správy
9.		Smyslova	sekretariát
10.	plk.	Sergej V. Chlopkov	Praha
11.	pplk.	Mich. Nikolajev	IV. správa
12.	plk.	Nik. Mikulnikov	III. správa
13.	pplk.	Nik. Mumrikov	náčelník zvláštního praporu vnitřních vojsk
14.	plk.	Pavel A. Kirlanov	Plzeň
15.	plk.	Vi. Al. Pimjanov	(škrtnut)
16.	pplk.	Mich. M. Antipov	I. správa
17.	plk.	Fjod. G. Černov	náměstek ministra I. správa
18.	pplk.	Vas. Pečtov	I. správa
19.	vojín	Fedor I. Ješikov	
20.	plk.	Nik. J. Kasjanov	I. správa
21.	pplk.	Kon. V. Kutěpov	Brno
22.	plk.	Andrej A. Kovalenko	náčelník odboru vojenské kontrarozvědky (VKR)

23.	plk.	J. N. Zarubeckij	Bratislava
24.	plk.	K. V. Markov	V. správa
25.	plk.	B. K. Pol	Ostrava
26.	mjr.	Boris V. Těplov	II. správa
27.	plk.	Mich. Iv. Rebrov	náčelník I. správy
28.	pplk.	Petr F. Tělnov	správa vyšetřování
29.	mjr.	Boris Nalivajko	I. správa
30.	gen. major	N. M. Mališev	náměstek ministra gen. Hlavačky
31.		Klav. Iv. Mitjajeva	písačka
32.	plk.	Serg. V. Prudko	náměstek ministra
33.	plk.	I. N. Kuzněcov	Č. Budějovice
34.	pplk.	Vasil F. Labanov	Pohraniční stráž
35.	plk.	M. M. Fedotov	VII. správa
36.	pplk.	A. S. Lebeděv	Pohraniční stráž
37.	plk.	A. A. Tobarev	VKR

Sovětsští poradci v listopadu 1958

Poř. č.	místo působení	jméno
1.	hlavní poradce	P. N. Medveděv
2.	zástupce pro Státní bezpečnost	S. V. Prudko
3.	zástupce pro rozvědku	F. G. Černov
4.	zástupce pro vojska min. vnitra	N. M. Mališev
5.	I. správa Státní bezpečnosti	M. M. Antipov
6.		V. Pečtov
7.		N. J. Kagjanov
8.		B. Nalivajko
8a [tužkou]		M. I. Rebrov
9.	II. správa	V. M. Šigalov
10.	II. správa	B. V. Těplov
11.	III. správa	N. N. Mikulnikov
12.		není obsazeno t.č.
13.	IV. správa	K. I. Romaško
14.		M. Nikolajev
15.	V. správa	K. V. Markov

16.	VI. správa (VKR)	A. A. Takarev
17.		A. A. Kovalenko
18.		A. J. Bykov (u náč.)
19.	VIII. správa	M. M. Fedotov
20.	správa vyšetřování	P. F. Těplov
21.	zvláštní správa (přechodně)	t.č. není
22.	Krajská správa MV Praha	J. S. Chlopkov
23.	Krajská správa K. Vary	N. I. Ivanov
24.	Krajská správa Plzeň	P. A. Kirsanov
25.	Krajská správa Brno	L. V. Kutěpov
26.	Krajská správa Opava	B. K. Pol
27.	Krajská správa Č. Budějovice	I. N. Kuzněcov
28.	Krajská správa Bratislava	J. N. Zarubeckij
29.	Krajská správa Žilina	T. N. Župikov
30.	Krajská správa Košice	V. A. Pimjanov
31.	pohraniční stráž	V. F. Labanov
32.	pohraniční stráž	A. S. Lebeděv
33.	vnitřní stráž	N. Mumrikov

SÚA, fond 02/5, sv. 7, a.j. 58, b. 7.

* Úplný seznam sovětských poradců máme k dispozici z let 1956–1958. V předcházejícím období je neúplný přehled, postrádající navíc dobu působení poradců v ČSR, omezen na poradce v ústředí Státní bezpečnosti. U několika se nepodařilo zjistit křestní jména.

září 1951

Příloha č. 3

Seznam sovětských poradců a jejich přidělení v armádě*

1	N. I. Gusev, gen.plk.	ministr
2	I. V. Sid'jak, gen.mjr.	náměstek pro materiální zás.
3	L. V. Kolomejcev, gen.mjr.	velitel letectva
4	T. F. Umanskij, gen.mjr.	III. sbor, Plzeň
5	T. N. Morvaňuk, plk.	velitel letectva
6	N. K. Kaliničenko, plk.	Praha
7	A. Tarasenko, plk.	velitel tankového vojska
8	A. V. Platonov, plk.	velitel leteckého týlu, Praha
9	L. M. Krylov, plk.	Praha
10	A. D. Velikanov, plk.	Praha
11	S. F. Paščenko, plk.	velitel hlavního týlu, Praha
12	I. M. Bachilin, plk.	velitel spojovacích vojsk, Praha
13	N. T. Děřickij, plk.	velitel ženijních vojsk, Praha
14	J. I. Mašcerjakov, pplk.	velitel leteckého týlu, Praha
15	A. G. Korolov, plk.	II. sbor, Písek
16	N. S. Lazebnikov, plk.	6. divize, Brno
17	N. R. Artamonov, plk.	1. divize, České Budějovice
18	P. A. Dobroněvskij, plk.	velitel pěchoty, Praha
19	N. Š. Kašin, plk.	12. divize, Karlovy Vary
20	T. K. Katyrla, plk.	4. tanková divize, Tábor
21	I. A. Jarondin, plk.	dělostřelecké divize, Mladá Boleslav
22	N. F. Orlov, plk.	protiletecké učiliště, Olomouc
23	F. M. Svinin, plk.	VVO Roudnice
24	A. T. Anikin, plk.	ÚP Bruntál
25	A. F. Kovačevič, plk.	3. letecká divize, Praha
26	A. P. Buchanov, pplk.	4. letecká divize, Brno
27	V. F. Anosov, plk.	letecké učiliště, Prostějov
28	S. F. Monachov, gen.mjr.	1. okruh, Praha
29	M. M. Danilov, gen.mjr.	2. okruh, Trenčín
30	P. P. Tezиков, plk.	3. tanková divize, Mladá
31	F. M. Goloborodko, plk.	8. mechanizovaná divize, Kolín
32	P. D. Bologorcev, plk.	autoučiliště, Nitra
33	S. I. Iljinskij, plk.	vyšší škola letecká, Hradec Králové
34	A. G. Treplin, pplk.	velitelství tankových vojsk, Praha
35	F. V. Klimenko, plk.	PVA, Lipník nad Bečvou
36	R. K. Kulbačuk, mjr.	tankové učiliště, Vyškov
37	V. O. Sorokin, plk.	tankové učiliště, Vyškov

38	F. Malinin, plk.	Praha
39	I. Semjonov, plk.	Praha
40	T. J. Bělik, gen.mjr.	HPS, Praha (Hlavní politická správa)
41	A. Š. Kuzněcov, gen.mjr.	velitelství dělostřelectva, Praha
42	S. M. Kolesnikov, plk.	TTU, Praha
43	F. T. Olejnikov, pplk.	u gen. Guseva, Praha
44	N. J. Pudov, npor.	u gen. Guseva, Praha
45	K. S. Chlopeckij, plk.	LTU, Liptovský sv. Mikuláš
46	D. S. Žerelin, gen.por.	náčelník generálního štábu
47	J. I. Šikin, gen.mjr.	IV. sbor, Brno
48	N. S. Majnikin, plk.	spojovací učiliště, Nové Mesto n. V.
49	J. N. Pereverzev, plk.	11. divize, Plzeň
50	S. N. Kulik, plk.	1. sbor, Banská Bystrica
51	P. J. Osipov, plk.	velitelství protiletdecké obrany, Praha
52	I. Š. Dorožinskij, plk.	13. divize, Kroměříž
53	I. M. Proničev, plk.	9. divize, Trnava
54	A. I. Šestakov, plk.	5. mechanizovaná divize, Slaný
55	V. T. Sokolov, plk.	HATS, Praha
56	V. J. Naumkin, plk.	velitelství chemického vojska, Praha
57	A. I. Pavjolkin, gen.por.	velitel tankového vojska, Praha
58	M. M. Komarov, plk.	velitel železničního vojska, Praha
59	I. P. Bolenov, mjr.	intendantní učiliště, Žilina
60	G. M. Abajev, plk.	Vysoké válečné učiliště, Praha
61	I. T. Kostěnkov, plk.	zbrojní učiliště, Turčianský sv. Martin
62	M. T. Parfěnov, plk.	velitel dělostřelectva 1. oblasti, Praha
63	M. G. Prolov, plk.	velitel divize, Opava
64	N. I. Jevsejev, plk.	Velitel 2. vojenského okruhu, Trenčín
65	Pastnikov, pplk.	Ministerstvo vnitra, Praha
66	M. M. Žernosekov, plk.	OMS, II. odd., Praha
67	N. M. Dudeckij, plk.	2. divize, Sušice
68	N. A. Metělov, plk.	2. vojenský okruh, Trenčín
69	B. P. Volkov, plk.	ženijní učiliště, Litoměřice
70	I. P. Bedin, plk.	71. divize, Praha
71	S. A. Kordotovskij, plk.	Vojenská akademie, Hranice
72	K. A. Brouzov, plk.	1. oblast, Praha
73	Mechnikov, plk.	5. letecká divize

* Zpracováno podle materiálů uložených ve Vojenském historickém archivu v Praze.

5. březen 1952

Příloha č. 4

Sovětsí poradci pro zbrojní výrobu

1. Borchoveckov V.	26. Šubin B. P.	51. Děmin V. I.
2. Ďjukov A. I.	27. Bylinovskij A. P.	52. Oněgin A. P.
3. Prokofjev I. P.	28. Ippolitov N. V.	53. Kuzmič I. V.
4. Mankevič P. N.	29. Veděškin P.	54. Vasilijev G. F.
5. Moskovčenko B. P.	30. Machajlov S. S.	55. Chpetnyj A. A.
6. Kuzněcov V. M.	31. Ignatěv L. S.	56. Brajkovskij A. V.
7. Balalin V. A.	32. Makarov K. K.	57. Suťjagin A. I.
8. Prostolupov A. P.	33. Lomachin P. S.	58. Sočalin V. D.
9. Kirilov I. F.	34. Čkalov P. I.	59. Michajlov P. M.
10. Verigin V. A.	35. Kubjakin N. A.	60. Švedov M. A.
11. Šulpin I. A.	36. Safronov A. P.	61. Žukov F. S.
12. Šubin V. S.	37. Dolgušev I. V.	62. Popov O. V.
13. Puškin M. N.	38. Utrobin V. G.	63. Kuzněcov A. F.
14. Polusičev P. I.	39. Golub V. A.	64. Pogostin P. V.
15. Krasivov M. M.	40. Samsonov A. N.	65. Vasin J. S.
16. Zacharov I. A.	41. Vostokov N. V.	66. Semjonov A. I.
17. Kondratěv N. I.	42. Polumenko K. K.	67. Badin M. A.
18. Gerasimov I. V.	43. Judin A. S.	68. Fjodorov N. M.
19. Boldyrev V. A.	44. Sačkov V. V.	69. Kurenbin I. P.
20. Smoljaninov M. K.	45. Gribov S. M.	70. Chilčevskij M. P.
21. Polenov I. G.	46. Boronin D. V.	71. Švedov A. I.
22. Žiganov I. P.	47. Krosavin N. G.	72. Fomin I. D.
23. Žiganok I. P.	48. Melichov P. I.	73. Kuzičev I. F.
24. Gladkich G. F.	49. Skrynnik L. K.	74. Ivanov K. P.
25. Něčajev A. T.	50. Kirijeva N. A.	

VHA, fond HMS, kr. 558, a.j. 39/2/1.

**Seznam sovětských poradců na ministerstvech ČSR,
zaslaný ministrem-předsedou SÚP Klementu Gottwaldovi**

Seznam sovětských poradců a expertů pro zbrojní výrobu

Pobědonosov V. S.	MVS	tech. poradce ministra
Fomin I. D.	MVS	ved. skupiny zbrojní výroby
Vasilijev G. F.	Dubnica	konstruktér
Badin M. A.	Dubnica	technolog
Šubin B. P.	Dubnica	technolog
Polusyčev P. I.	Dubnica	technolog
Golub V. A.	Dubnica	konstruktér
Chilčevskij M. P.	Dubnica	technolog
Vasin J. S.	Dubnica	technolog
Švedov A. I.	Dubnica	konstruktér
Blinovskij A. P.	Dubnica	konstruktér
Ciganok I. P.	Vsetín	konstruktér
Šubin V. S.	Vsetín	technolog
Samsonov A. N.	Vsetín	konstruktér
Utrobin V. G.	B. Bystrica	konstruktér
Dolgušev I. V.	Zbrojovka Brno	konstruktér
Žiganov I. P.	MVS	ved. skupiny letecká výroba
Bortnikov A. M.	Rudý Letov	normalizace S 102
Semjonov A. I.	Motorlet Velešín	konstruktér
Kuzmič I. V.	Meopta Přerov	konstruktér
Ippolitov N. V.	Meopta Přerov	konstruktér
Skibov G. K.	Tesla Karlín	elektrotechnika
Kudrjavcev M. P.	Elektrosignal	elektrotechnika
Jurijeva F. I.	Metra Blansko	optika
Kurenbin I. P.	MVS	ved. skupiny tanková výroba
Kirilov I. F.	MVS	plánovač tankové výroby
Veděškin P. V.	MVS	výstavba závodů
Moskovčenko B. P.	ČKD Sokolovo	hnací ústrojí KASSA
Šulpin I. A.	ČKD Sokolovo	přejímání výrobků KASSA
Popov V. M.	Motorpal Jihlava	vstříkovací čerpadla
Kuzněcov V. M.	MTS ZVIL Plzeň	montáž motorů KASSA
Balalin A. V.	MHRD VŽKG-Vítkovice	válcování pancéřů KASSA

Sid'jak I. V.	MNO	všeob. hospodářské věci
Kaliničenko N. T.	MNO	dělostřelecká technika
Kolesnikov S. M.	MNO	zbrojní technika
Tarasenko A. ing.	MNO	tanková technika
Bachilin I. M.	MNO	spojovací technika
Meščerjakov J. I.	MNO	letecká technika
Paščenko S. F.	MNO	intendanční materiál
Děržický N. T.	MNO	ženijní technika
Sokolov N. T.	MNO	automobilová technika
Komarov M. M.	MNO	železniční technika
Naumkin V. J.	MNO	chemický materiál

Seznam sovětských expertů pracujících na
jednotlivých ministerstvech v ČSR

Ministerstvo financí:

Golev J. I.	poradce ve finančních otázkách
Ivanov N. A.	expert Státní banky čs.

Ministerstvo chemického průmyslu:

Syrjenčikov S. I.	poradce ministra
-------------------	------------------

Ministerstvo hutí a rudných dolů:

Ing. Borzenko V. P.	mechanik (výroba K1)	současně
Ing. Malyšev S. I.	hutník železa a ocele	poradci
Ing. Iljin M. V.	železné doly	ministra
Ing. Železnov A. J.	technolog výroby K1	
Ing. Žuk V. I.	projektant technolog	
Kucharenko N.	odborníci úpravy olovnato-zinkových rud	
Krasotkin S.	(podle dlouhodobé smlouvy z 31.10.1950	
Ivanova T. A.	položka 3 A)	

Ministerstvo paliv a energetiky:

Ing. Fadějev V. S.	poradce ministra (specialista paliv)
--------------------	--------------------------------------

Ministerstvo pracovních sil:

Golubjev S. V.	poradce ministra
----------------	------------------

Ministerstvo těžkého strojírenství:

Vorobjov D. P.	poradce ministra (technolog těžkého strojírenství)
----------------	--

Ministerstvo školství, věd a umění:

Doc. Sytnik I. P.	ekonomika, organizace a plánování stavebního průmyslu
Borišenko T. K.	národohospodářské plánování
Vasilevskaja O. V.	hygiena, epidemiologie

Gazenko V. I. dial. a hist. materialismus
 Turčenko S. I. dějiny pedagogiky
 Feremetěv K. F. biologie a genetika

Ministerstvo zemědělství:

Colovatj M. poradce ministra
 Ing. Mučnik M. M. odborník mechanizace
 Simonov S. K. živočišná výroba
 Sudakov K. M. agronom – selektor

Ministerstvo železnic:

generál Komarov D. J. poradce ministra
 Širjajev A. I. expert pro vytvoření nové struktury železnic
 Popkov A. I. – " –
 Vyrenkov F. I. – " –
 Lysanov F. A. – " –
 Ivšin P. J. – " –
 Simončik N. J. – " –

Ministerstvo státní kontroly:

Žukov V. I. poradce ministra

Ministerstvo stavebního průmyslu:

Remezov L. M. poradce ministra

Ministerstvo zahraničního obchodu:

Daškievič. V. P. poradce ministra

Státní úřad plánovací:

Korobkov N. N. poradce ministra
 Mirošničenko I. J. expert
 Rjabov V. E. expert

Státní úřad statistický:

Ostroumov V. S. poradce předsedy

Po celé síti ČSD dalších 20 expertů na zabezpečovací zařízení (vědeckotechnická komise).

Poznámka: Kromě toho působí v Úřadu předsednictva vlády, a to ve státní mzdové komisi soudruh Zujev V. T. ve funkci poradce. Do seznamu nejsou zahrnuti experti ministerstva národní obrany a národní bezpečnosti.

SÚA, fond 100/24, sv. 99, a.j. 1145.

Doplňk seznamu poradců v letech 1952–1954*

poradce	působíště	rok
I. S. Kuzněcov	mauzoleum K. Gottwalda	1954
J. A. Romanov	mauzoleum K. Gottwalda	1953
V. J. Toroľko	Ministerstvo strojírenství	1954
D. J. Badajagin	Ministerstvo strojírenství	1954
M. A. Babkin	Ministerstvo strojírenství	1954
V. M. Kuzněcov	Ministerstvo strojírenství	1954
V. M. Popov	Ministerstvo strojírenství	1954
S. A. Andrejev	Ministerstvo strojírenství	1954
P. J. Polusyčev	Ministerstvo strojírenství	1954
S. J. Vasin	Ministerstvo strojírenství	1954
J. D. Fomin	Ministerstvo strojírenství	1954
A. T. Vargasov	výroba padáků	1952/53
A. I. Totin	výroba lodí	1952/53
A. A. Čaryšnikov	výroba lodí	1952/53
M. A. Jegorčenko	výroba lodí	1952/53
F. D. Brjancev	výroba lodí	1952/53
S. N. Simonov	Ministerstvo zemědělství	1952/53
K. M. Sudakov	Ministerstvo zemědělství	1952/53
M. I. Mišin	Ministerstvo zemědělství	1952/53
B. I. Menšenin	Ministerstvo zemědělství	1952/53
P. A. Buzulukov	Ministerstvo zemědělství	1952/53
M. A. Mněnik	Ministerstvo zemědělství	1952/53
A. F. Děvjatkov	Ministerstvo zemědělství	1952/53
J. J. Kalašnikov	Ministerstvo zemědělství	1952/53
N. A. Minajev	Ministerstvo zemědělství	1952/53
A. Oskin	Ministerstvo zemědělství	1952/53
S. Petrov	Ministerstvo zemědělství	1952/53
V. N. Sorčinov	Ministerstvo zemědělství	1952/53
N. N. Litvinov	Ministerstvo zdravotnictví	1952
S. I. Cirjenščikov	Ministerstvo chemického průmyslu	1952
V. I. Rumjancev	Ministerstvo chemického průmyslu	1952
V. Nikolskij	Ministerstvo financí	1952/53
A. P. Blinovskij	zbrojní výroba	1952/53

V. S. Šubin	zbrojní výroba	1952/53
P. I. Melichov	výroba letadel	1952/53
V. A. Boldyrev	výroba letadel	1952/53
A. S. Judin	výroba letadel	1952/53
I. A. Zacharov	výroba letadel	1952/53
I. V. Kuzmič	výroba letadel	1952/53
N. G. Krasavin	výroba letadel	1952/53
N. V. Ippolitov	výroba letadel	1952/53
A. Petrov	Ministerstvo financí	1952
A. A. Kompanějec	Ministerstvo dopravy	1952
F. V. Kubikov	Ministerstvo dopravy	1952
V. V. Rybalkin	Ministerstvo dopravy	1952
P. F. Jeromasov	Ministerstvo dopravy	1952
M. G. Bystrov	Ústřední rada družstev	1953
F. G. Kirillov	Ministerstvo výkupu	1953
V. V. Gavrilov	Ministerstvo výkupu	1953
N. N. Borisov	naftovod	1953
Lazgin	výstavba kyslíkárny	1953/54
Sedijev	výstavba kyslíkárny	1953/54
Tomunov	výstavba kyslíkárny	1953/54
E. F. Šagin	Ministerstvo potravinář. průmyslu	1953/54
G. K. Marisov	Ministerstvo průmyslu	1953
G. I. Jeruskin	Ministerstvo průmyslu	1953
Ščukin	Ministerstvo průmyslu	1953
P. K. Pastuškov	civilní obrana	1953
A. M. Buličev	Úřad pro vynálezy	1952
A. A. Gajevoj	plán výstavby a rekonstrukce kokso-chemických závodů na Ostravsku	1952
A. S. Šlemovič	- " -	1952
J. Jusupova	- " -	1952
Vorobjov	projekt kovárny ve vagonce Tatra Studénka	1952/53
Magnickij	doly	1952
Morozov	vedoucí expertů pro výstavbu OKD	1952
T. K. Krylov	výroba kyseliny sírové a cementu	1954
A. S. Sokolov	chemický průmysl	1952/54

* Doplněk seznamu pro K. Gottwalda z 16.1.1953 (příloha č.5) je zpracován z písemností ministerstva zahraničních věcí. Ani tento seznam není úplný.

1. srpen 1951

Příloha č. 7

Pokyny o materiálním zabezpečení sovětských vojenských poradců

V souhlasu s československo-sovětskou smlouvou vydávám tyto pokyny pro materiální zabezpečení sovětských vojenských poradců u československé armády a stanovím jejich účinnost dnem 1. srpna 1951.

I. Peněžní náležitosti

1. Každému sovětskému vojenskému poradci je vyplácen měsíční plat jako příslušníkovi čs. branné moci (generálovi, důstojníkovi), u něhož pracuje jako vojenský poradce.

Měsíční plat se skládá z:

- platu podle hodnoty vojenského poradce (za všechna léta, která je v této hodnotě);
- platu podle funkce, který dostává československý důstojník (generál), nezávisle na tom, zda je ustanoven v této funkci nebo ji zastává jen dočasně;
- příplatku na děti, nacházející se u vojenského poradce v Československu.

Výplata peněžních náležitostí vojenským poradcům je prováděna ode dne jejich přibytí do Československa (ode dne překročení československo-sovětských hranic) do dne jejich odjezdu do SSSR.

- Sovětským vojenským poradcům je vyplácena kompenzace za nevybranou dovolenou ve výši měsíčního platu, a poradcům, kteří pracují ve vojenských školních ústavech ve výši dvouměsíčního platu, který je uveden v prvním bodě.
- Platy sovětských vojenských poradců nepodléhají v ČSR zdanění.
- Výplatu peněžních náležitostí sovětským vojenským poradcům, nacházejícím se v Praze, provádí 5. oddělení všeobecné správy MNO, a pracujícím mimo Prahu – v místě jejich služby.

II. Byty

- Všem sovětským vojenským poradcům během jejich pobytu v ČSR je přidělen bezplatný byt s nábytkem, otopením [!], osvětlením, plynem (kde je), vodou a telefonem.

Telefonní hovory s SSSR si platí sami vojenští poradci.

2. Domovníkům, jejichž povinností je vytápění místností a udržování jich v pořádku, jakož i osobám, které udržují zahrady, platí peněžní náležitosti ministerstvo národní obrany.
3. Plat služebné, jestliže ji má, platí vojenský poradce podle zákonů platných v Československé republice.
Plat vyplácí služebné každý měsíc MNO tak, že vojenskému poradci při výplatě platu příslušnou částku sráží.
V době pobytu vojenského poradce na dovolené vyplácí služebné plat v Praze 5. oddělení VS-MNO, mimo Prahu místní velitelství, aniž by příslušnou částku strhlo z platu vojenského poradce.
Ministerstvo národní obrany a mimo Prahu místní vojenská velitelství poskytují sovětským vojenským poradcům pomoc ve výběru prověřených pro tuto práci lidí.
4. Sovětsí vojenští poradci, kteří přibyli do ČSR, bydlí až do přidělení bytu bezplatně v hotelu.
5. Sovětsí vojenští poradci, kteří přijeli služebně do Prahy společně s důstojníky, generály, u nichž mají funkci poradců, platí příslušnou částku za hotel z cestovních náležitostí.
6. Sovětský vojenský poradce, který přijel do Prahy v osobní věci, platí ubytování v hotelu stejně jako čs. důstojník.

III. Stravování

1. Sovětským vojenským poradcům se každý měsíc vyplácí kompenzace za stanovenou dávku potravin současně s výplatou jejich měsíčního platu ve výši 3560 Kčs, pracujícím v Praze – 5. oddělení všeobecné správy, a pracujícím mimo Prahu – velitelství v místě jejich služebního přidělení. Tato kompenzace se sovětským vojenským poradcům vyplácí i v době dovolené.
2. Sovětským vojenským poradcům a jejich rodinám jsou vydávány potravinové lístky na normované zboží podle stanovené normy.
3. Sovětsí vojenští poradci platí za stravu ve vojenské jídelně podle její ceny, kterou uvedla v ceníku kancelář jídelny.
Vojenští poradci, kteří se stravují v jídelně, odevzdávají každý den orgánům jídelny stravovací lístky za přijatou stravu.

IV. Zásobování průmyslovým zbožím

1. Sovětsí vojenští poradci dostávají přímo prostřednictvím MNO (ÚDA č. 1) poukazy na textilní zboží ve výši 20 000 Kčs za rok, do speciálního obchodu v Praze. Kromě toho jsou vojenským poradcům a příslušníkům

- jejich rodin, kteří s nimi v Československu bydlí, vydávány body stejně jako důstojníkům čs. armády.
2. Sovětským vojenským poradcům jsou stejně jako čs. důstojníkům odprodávány určité předměty výstroje.
Odprodej předmětů výstroje se děje jen po dohodě s hlavním vojenským poradcem.

V. Lékařská pomoc

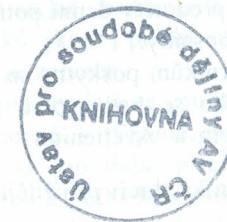
Sovětsí vojenští poradci a jejich rodiny mají právo na bezplatnou lékařskou pomoc jako příslušníci čs. armády.

Za zubní protézu platí podle ceny stanovené v léčebných ústavech československé armády.

VI. Odpočinek a lázeňské léčení

Sovětsí vojenští poradci a jejich rodiny mají právo na lázeňské léčení a pobyt v rekreačních střediscích tak, jako důstojníci čs. armády a jejich rodiny.

VHA, sig. 13/1, 1951, č. in. 11.

Výtah ze záznamu o poradě na ministerstvu zahraničí o uspořádání pobytových podmínek a honorování sovětských odborníků

Porady se zúčastnili: za min. zahrani. věcí: dr. Kopecký, Čech
za SÚP: dr. Koloněj
za min. fin.: dr. ing. Škoch, Polák

Úprava pobytových podmínek a honorování sovětských odborníků k práci v úřadech atd. mimo rámec smlouvy o vědeckotechnické spolupráci mezi ČSR a SSSR.

Způsob provádění této pomoci, úhrada za ni a honorování sovětských odborníků v Československu je upravena dohodou ze dne 5. června 1950 mezi vládami SSSR a ČSR.

Pokud jde o pobytové podmínky odborníků v Československu jsou v dohodě stanoveny tyto zásady:

- a) Sovětských odborníků bude vyplácen v čs. měně plat, rovnající se sazbám, které jsou nebo budou stanoveny pro čs. odborníky v stejných hodnostech a se stejnou kvalifikací.
- b) Budou pro ně zajištěny i ostatní podmínky, včetně zásobování potravinami a jinými předměty denní potřeby, prémie apod., které jsou stanoveny pro čs. odborníky.
- c) Sovětským odborníkům poskytne se bezplatně byt se zařízením, topivem a osvětlením nebo se jim vyplatí příslušná částka na nájem bytu se zařízením, topivem a osvětlením.

Sovětské odborníky, kteří přijíždějí do Československa lze rozdělit do 2 skupin, a to na:

- A) poradce – sovětíky, kteří pracují na ministerstvech přímo u ministra a konzultují v hlavních otázkách resortu,
- B) odborníky – specialisty, kteří konzultují v otázkách odborných a povahou své práce odpovídají náměstkovi ministra, řediteli hlavní správy, přednostovi funkčního odboru ministerstva atd.

ad A) poradci – sovětíky:

1. Obdrží měsíčně takový čistý plat, který se rovná čistému platu ministra, u něhož pracuje, včetně činovného a reprezentačního přídatku.
2. Každému poradci vyplatí se měsíční příplatek na stravu ve výši 15 000 Kčs měsíčně. V případě, že bude mít v Československu i rodinu, vyplatí se mu další příplatek na stravu, a to ve výši 7500 Kčs měsíčně na manželku a 5000 Kčs měsíčně na každé dítě.
3. Každý poradce obdrží potravinové lístky a šatenky jako ministr.
4. Poskytne se mu bezplatně ubytování ve vile nebo tří- čtyřpokojový byt včetně světla, otopu a úklidu.
5. Obdrží automobil s řidičem k osobní potřebě.
6. Resort mu poskytne osobního tajemníka k osobní potřebě.
7. Resort se postará o to, aby mu byl do kanceláře zařízen telefon, zapojený na Černínskou ústřednu.
8. Každému poradci dá resort při jeho odjezdu dar, jehož hodnota vyjádřená v Kčs má být cca 30 000 Kčs.
9. Jelikož je nutné postarat se také o rekreaci sovětských poradců, navrhuje se, aby rekreace byla prováděna tím způsobem, že pro všechny poradce dlící v Praze by byl zřízen dům oddechu v příhodném místě... Dům oddechu by zřídil a udržoval svým nákladem Úřad předsednictva vlády.

ad B) odborníky – specialisty:

1. Každý odborník obdrží měsíčně čistý plat rovnající se čistému platu československého odborníka stejné hodnosti a stejné kvalifikace, včetně prémie a jiných příplatků, [které] pobírá čs. odborník, u něhož dotyčný sovětský specialista je zařazen.
2. K zajištění jeho životní úrovně vyplatí se mu měsíční příplatek na stravu ve výši 10 000 Kčs měsíčně. V případě, že bude mít v Československu i rodinu, vyplatí se mu další příplatek, a to ve výši 5000 Kčs měsíčně na manželku a 3000 Kčs měsíčně na každé dítě.
3. Ustanovení o potravinových lístcích a šatenkách.
4. Ubytuje se bezplatně v hotelovém apartementu, po případě poskytne se mu bezplatně byt o 2–3 místnostech včetně osvětlení, otopu a úklidu.
5. Osobní automobil poskytne se mu potud, pokud jej potřebuje při výkonu své činnosti.
6. Podle povahy práce odborníka poskytne resort tajemníka, po případě ruskou písařku.

7. Každému odborníkovi dá resort při jeho odjezdu dar, jehož hodnota vyjádřená v Kčs má být cca 20 000,-.
8. Každému odborníkovi poskytne resort možnost kdykoliv bezplatně použít rekreace, kterou příslušné ministerstvo, úřad, organizace atd. poskytuje svým zaměstnancům ve vlastním středisku. Není-li takové rekreace, poskytně se odborníkovi bezplatná rekreace podle jeho přání, o co se postará ministerstvo, v jehož systému uvedený odborník pracuje.

Konečnou formulaci návrhu vzešlého z porady a jeho projednání na příslušných místech provede ministerstvo zahraničních věcí.

V Praze dne 1. února 1952 Polák v.r.

SÚA, fond SÚP, a.j. 1164.

14. únor 1952

Příloha č. 9

**Dopis ministra školství, věd a umění Z. Nejedlého
ministerstvu zahraničních věcí o působení sovětských profesorů
a o nákladech na jejich pobyt.**

Ministerstvo zahraničních věcí
generální sekretariát – s. Stefan
Praha

Na pozvání ministerstva školství, věd a umění bude v roce 1952 přednášet na vysokých školách v Československu 15 profesorů vysokých škol z SSSR. Profesori budou přijíždět postupně buď jednotlivě, nebo v menších skupinách. Předpokládá se, že průměrná délka pobytu 13 profesorů bude činit 5 měsíců, jeden profesor se zdrží v Československu 7 měsíců a jeden 6 týdnů.

Každému sovětskému profesorovi bude po dobu jeho pobytu v Československu přidělen 1 asistent vysoké školy jako pomocná síla.

Pěči o sovětské profesory po stránce vědecké a společenské převezme ministerstvo školství, věd a umění a příslušné vysoké školy.

Sovětští profesori budou po dobu svého pobytu v Československu konat pro vybrané odborníky české a slovenské zvláštní přednášky ze svého oboru. Kromě toho budou přednášet na příslušných vysokých školách a před širokou veřejností.

Aby mohlo být sovětským hostům poskytnuto určité pohodlí, jakož i z důvodů pracovních, bylo pro ně v Praze zřízeno ubytování ve zvláštní vile, kde se budou sovětští hosté také stravovat.

Celkové náklady spojené s pobytem sovětských profesorů v Československu budou činit přibližně Kčs 7 000 000.

Ministerstvo školství, věd a umění předkládá v příloze podrobný rozpočet.

Žádám o další příslušné projednání tohoto návrhu.

Ministr: Z. Nejedlý

Rozpočet nákladů

spojených s pobytem 15 sovětských vysokoškolských profesorů

A) Náklady spojené s pobytem sovětských profesorů v ČSR

I. Honoráře a odměny

1. Honorář 1 profesora 20 000 Kčs měsíčně,	
13 x 20 000 x 5	1 300 000 Kčs
1 x 20 000 x 7	140 000 Kčs
1 x 20 000 x 1,5	30 000 Kčs

2. Odměna 5 asistentům sovětských profesorů	
po 2000 měsíčně – 4 x 2000 x 5	40 000 Kčs
1 x 2000 x 7	14 000 Kčs

Honoráře a odměny celkem 1 524 000 Kčs

II. Ostatní náklady

1. Stravování a ev. ubytování prof. denně Kčs 1000	
13 x 1000 x 150	1 950 000 Kčs
1 x 1000 x 50	50 000 Kčs
1 x 1000 x 200	200 000 Kčs

2. Cestovní výlohy

a) jízdné I. tř. rychlíkem do pracovních působišť	45 060 Kčs
b) místní dopravné autem, denně po 200 Kčs	
13 x 150 x 200	390 000 Kčs
c) pracovní zájezdy autem	
7 x 10 x 1400	98 000 Kčs
15 x 10 x 1400	210 000 Kčs
celkem	743 060 Kčs

letenky pro 15 osob Moskva–Praha a zpět 244 500 Kčs

3. Exkurze a rekreace

a) Exkurze autem do okolí pracoviště	
sov. profesora – 114 x 10 x 1400	196 000 Kčs
b) 14denní rekreační pobyt sovětských profesorů	

ve Vysokých Tatrách	
cestovné 14 x 4812	67 368 Kčs
ubytování 14 x 250 x 14	49 000 Kčs
stravné (je započteno v II/1)	
celkem	312 368 Kčs

4. Kulturní a společenské podniky

a) seznamovací čaje nebo večere při uvítání	
a rozloučení s každým profesorem	
15 x 2 x 5000	150 000 Kčs
b) malé pohoštění při pracovních schůzkách	
15 x 3 x 200	9 000 Kčs
c) divadlo, film a jiné kulturní podniky	
pro hosta a jeho průvodce	
3x týdně 2 lístky po 60 Kčs	
14 x 20 x 6 x 60	100 800 Kčs
celkem	259 800 Kčs

5. Jiná vydání

a) květiny při uvítání a loučení s hosty	
po 200 Kčs – 15 x 2 x 200	6 000 Kčs
b) knižní dary – 15 x 5000	75 000 Kčs
c) 3 kurzy vědeckých pracovníků o počtu	
20 osob	60 000 Kčs
d) cigarety, pohlednice, divadelní programy	
apod. – 15 x 5000	75 000 Kčs
celkem	216 000 Kčs

6. Náklady na asistenty, kteří budou doprovázet sovětské profesory

a) ubytování a stravné 500 Kčs denně při	
pobytu mimo působiště asistenta	650 000 Kčs
b) cestovné	50 000 Kčs
c) pobyt při rekreaci sov. profesora	312 368 Kčs
celkem	1 012 368 Kčs

A) Celkem 6 512 096 Kčs

B) Náklady spojené s udržováním a provozováním střediska pro sovětské profesory

I. Osobní náklady

a) Platy	
správce (B-III-18-V) ročně	37 188 Kčs
hospodářská vedoucí (A IV) ročně	44 400 Kčs
kuchařka (A 27-V) ročně	45 000 Kčs
servírka (A 27-III) ročně	36 000 Kčs
celkem	162 588 Kčs

b) Pohyblivé složky	
správce	14 400 Kčs
hospodářská vedoucí	18 000 Kčs
kuchařka	15 000 Kčs
servírka	6 000 Kčs
celkem	53 400 Kčs
Osobní náklady celkem	215 988 Kčs

II. Věcné náklady

pevná paliva	53 000 Kčs
léky	500 Kčs
květinová výzdoba pokojů	50 000 Kčs
kancelářské potřeby	15 000 Kčs
toaletní potřeby	5 000 Kčs
pomocné a provozovací látky a předměty (zápalky, žárovky, pojistky, šicí potřeby, čisticí prášky aj.)	7 000 Kčs
drobné krátkodobé předměty (hadry, prachovky, smetáky, kartáče, nádobí, sklo aj.)	8 000 Kčs
elektrický proud	24 000 Kčs
voda	7 000 Kčs
plyn	14 000 Kčs
údržba nemovitostí (úprava zahrady, generální úklid celé budovy)	15 000 Kčs
údržba movitostí (opravy kuchyňských strojů, praní prádla, záclon, zámečnické práce apod.)	35 000 Kčs
cestovní výlohy zaměstnanců	1 500 Kčs
poštovné, telefonní a rozhlasové poplatky	25 000 Kčs
dopravné	2 000 Kčs
nákup knih, časopisů a denních listů	10 000 Kčs
B) Celkem	487 988 Kčs

Vysvětlivky

Ad A/I-2:

Asistenti, kteří budou pověřeni doprovodem sovětských profesorů, jsou většinou zaměstnanci vysokých škol. Počítá se však, že někteří z nich budou posluchači vyšších ročníků vysokých škol. V rozpočtu se počítá s odměnou 2000 Kčs měsíčně kromě jejich stipendia.

Ad A/II-1:

Propočet nákladů spojených s ubytováním a stravováním sovětských hostů vychází ze zkušeností s dosavadními návštěvami z SSSR, jejichž hostitelem bylo ministerstvo školství, věd a umění.

Ad A/II-2c:

Rozumějí se zájezdy, které podniknou sovětské profesory do továren nebo na jiná výzkumnická pracoviště. MŠVU počítá s 10 zájezdy u poloviny profesorů technických směrů. MŠVU předpokládá, že každý profesor přednese za svého pobytu průměrně 10 přednášek mimo místo svého pravidelného působiště.

Ad A/II-3a:

MŠVU počítá, že bude podniknuta exkurze jednou za 14 dní do průměrné vzdálenosti 100 km. Počítá se se 14 účastníky, protože jeden účastník bude v ČSR pouze kratší dobu.

Ad A/II-5c:

Jde o kurzy, které uspořádají vědečtí pracovníci z SSSR pro vybrané vědecké pracovníky určitého oboru z celé republiky.

Ad A/II-6a, b, c:

Asistenti doprovázejí profesora po celou dobu jeho pobytu, tedy i na rekreaci. Kromě ubytování a stravného, při pobytu mimo pracovní působiště asistenta, nedostane asistent žádné diety.

Archiv ministerstva zahraničních věcí, fond GS-A, kr. 188, SSSR, sl. 36, osvěta.

**Souhlas V. Širokého a J. Dolanského
s odměňováním sovětských odborníků v úřadech
podle zásad dohodnutých na poradě 31. ledna 1952**

Záznam

Podle rozhovoru vedeného s. dr. Kolonějem s přednostou zahraniční sekce ministerstva zahraničních věcí s. dr. Kopeckým, jehož obsah s. dr. Koloněj sdělil dr. Rabochovi, ministr zahraničních věcí s. Široký s náměstkem předsedy vlády s. dr. Dolanským schválili ve vzájemné dohodě, aby honorování sovětských odborníků (sovětníků) bylo prováděno podle zásad, stanovených na poradě zástupců MZV, SÚP a MF dne 31. ledna 1952 ve věci uspořádání pobytových podmínek a honorování sovětských odborníků, kteří pracují v Československu.

Podle zmíněných zásad a shora uvedené vzájemné dohody přísluší poradci (sovětníkovi) zdejšího úřadu s. Koropkovovi:

1. čistý plat, rovnající se čistému platu ministra-předsedy SÚP, včetně činovního a reprezentačního přídatku, měsíčních 20 652 Kčs,
2. příplatek na stravu, měsíčních 15 000 Kčs,
3. v případě, že bude mít v Československu i rodinu, přísluší mu další příplatek na stravu: manželky 7500 Kčs, na každé dítě 5000 Kčs.

Kromě uvedených náležitostí

- a) obdrží potravinové lístky a šatenky jako ministr,
- b) poskytne se mu bezplatné ubytování ve vile nebo tří- čtyřpokojový byt včetně světla, otopu a úklidu,
- c) resort mu poskytne osobního tajemníka k osobní potřebě,
- d) obdrží automobil s řidičem k osobní potřebě,
- e) resort se postará o to, aby mu byl do kanceláře zařízen telefon, zapojený na Černínskou ústřednu,
- f) každému poradci dá resort při jeho odjezdu dar, jehož hodnota vyjádřená v Kčs má být cca 30 000 Kčs.

Uvedené náležitosti sub 1 až 3 a sub a) až f) poskytuje, pokud se týče zařizuje, resort (SÚP) ze svých rozpočtových prostředků (sdělení s. Poláka z min. financí).

Otázka rekreace sovětských odborníků byla na poradě ze dne 31. ledna t. r. řešena jak uvádí zápis o poradě v bodu 9:

poradců, navrhuje se, aby rekreace byla prováděna tím způsobem, že pro všechny poradce dlící v Praze by byl zřízen dům oddechu v příhodném místě. Dům oddechu by zřídil a udržoval svým nákladem Úřad předsednictva vlády.

V Praze dne 4. března 1952

S. Koropkov vykonává službu u SÚP od poloviny měsíce února t. r. a uvedené mu příslušející náležitosti jsou mu ode dne jeho nástupu k SÚP poskytovány.

4.3.1952

Raboch v.r.

Za součinnosti se s. dr. Kolonějem byl záznam přeložen do ruštiny a sovětský odborník SÚP k němu projevil svůj souhlas.

5.3.1952

Raboch v.r.

SÚA, fond SÚP, a.j.1164.

**Dopis předsedy vlády A. Zápotockého
o úpravě pobytových a stravovacích podmínek sovětských poradců**

Předseda vlády
PT 022/53

V Praze dne 26. ledna 1953
Přísně tajné

Vážený soudruhu,

přítomnost sovětských odborníků v Československu a jejich pomoc československému národnímu hospodářství je výrazem nových, dříve nevídaných vztahů mezi státy, které jsou neseny snahou všestranné vzájemné pomoci. Bratrská a nezištná pomoc, kterou nám Sovětský svaz každodenně poskytuje, je pomocí socialistického státu, který pomáhá druhým státům v budování socialismu.

Je třeba si uvědomit, že vláda SSSR při vysílání svých odborníků do ČSR chce pouze to, aby byly hrazeny efektivní výdaje, spojené s pobytem sovětských odborníků v Československu a jejich nepřítomností v SSSR.

V důsledku toho bylo nutno pozměnit směrnice pro úpravu pobytových a stravovacích podmínek sovětských odborníků v Československu, aby nepřesahovaly rámec stanovený sovětsko-československou Dohodou ze dne 5. června 1950, následovně:

A) Poradci – sovětníci (u ministra):

1. Obdrží měsíčně takový čistý plat, který se rovná čistému platu ministra, u něhož pracuje.
2. Každý poradce obdrží šatenky jako ministr.
3. Poskytne se mu bezplatně ubytování ve vile, nebo příhodný byt včetně světla, otopu a úklidu, po případě bezplatně appartement v hotelu.
4. Bude mu dán k osobní potřebě automobil.
5. Resort mu poskytne osobního tajemníka a ruskou písařku.
6. Resort se postará o to, aby mu byl do kanceláře zařízen telefon, zapojený na černínskou ústřednu.
7. Poradce bude používat zdravotní a léčebné péče státního sanatoria.

B) Odborníci – specialisté:

1. Každý odborník obdrží měsíčně čistý plat, rovnající se čistému platu československého odborníka stejné hodnoty a stejné kvalifikace, u kterého bude pracovat.
2. Obdrží dvě šatenky.
3. Ubytuje se bezplatně v hotelu, případně se mu poskytne bezplatně byt včetně osvětlení, otopu a úklidu.
4. Osobní automobil se mu poskytne potud, pokud jej potřebuje k výkonu své činnosti.
5. Podle povahy práce odborníka poskytne mu resort tajemníka, po případě ruskou písařku.
6. Zdravotní a léčebnou péči zajistí příslušné ministerstvo.

Žádám proto, aby členové vlády při honorování sovětských odborníků výše uvedené směrnice bezpodmínečně dodržovali.

Směrnice z 10. dubna 1952, které neodpovídaly učiněné Dohodě z 5. června 1950, se tímto ruší.

Se soudružským pozdravem

A. Zápotocký [podpis]

Soudruh

Ing. Jozef Púčik

ministr-předseda SÚP

Praha

SÚA, fond SÚP, a.j. 1164, sl. Organizace.

Návrh programu dalších prací delegace sovětských expertů, předložený J. Dolanským politickému sekretariátu ÚV KSČ

Po projednání s vedoucím sovětské delegace s. Nikitinem předkládám tento návrh programu dalších prací delegace sovětských expertů:

otázky se seřazují do pěti hlavních skupin:

- I. reorganizace řízení národního hospodářství ve vrcholných orgánech, pokud zůstaly dosud otevřeny;
- II. otázky organizace nižších článků řízení národního hospodářství;
- III. nejdůležitější problémy výroby;
- IV. otázky plánování;
- V. otázky stylu práce v ministerstvech, zejména v SÚP.

Ad I. Reorganizace řízení národního hospodářství ve vrcholných orgánech, pokud zůstaly dosud otevřeny:

1. Vypracování statutu jednotlivých hospodářských ministerstev; vymezení úkolů funkčních odborů ministerstev a hlavních správ ve všeobecných rysech tak, aby si mohlo každé ministerstvo na tomto základě vypracovati popis činnosti jednotlivých svých útvarů s přihlédnutím k speciálnímu zaměření každého ministerstva.
Tak se bude moci každý hospodářský ministr při řízení svého resortu opírat o tyto organizační pomůcky: statut ministerstva, organizační schéma (pavouk), popis činnosti jednotlivých útvarů.
2. Vypracování statutu SÚP, organizačního schématu SÚP, popisu činnosti jednotlivých odborů SÚP.
3. Vypracování statutu SÚS, organizace statistické služby v ústředí (včetně ministerstev) a v krajích, organizačního schématu SÚS podle odborů a případně oddělení, soustavy statistické evidence.
Statut SÚS bude obsahovat popis cest statistických hlášení odzvola až nahoru, jakož i předpis o tom, kdo povoluje statistická šetření.
4. Vypracování soustavy hmotného zásobování národního hospodářství a struktury jeho orgánů.
5. Vypracování organizační struktury útvarů zodpovědných za zavádění nové techniky.
6. Popis činnosti hlavních kontrolorů v ministerstvu státní kontroly.

7. Vypracování statutu ministerstva financí, organizačního schématu ministerstva financí, popisu činnosti jednotlivých útvarů ministerstva financí.

Poznámka: Pokud jde o otázky ministerstva dopravy, třeba uvážit, zda by si čsl. vláda neměla vyžádat od sovětské vlády specialistu pro tyto otázky, jelikož s. Borisov, náměstek ministra zahraničního obchodu SSSR, kterému některé otázky o dopravě byly předloženy, je obeznáměn s organizací mezinárodní přepravy, ne však s vnitřní strukturou, organizací a prací jednotlivých složek vnitrozemské dopravy.

Ad II. Otázky organizace nižších článků řízení národního hospodářství:

1. Vypracování typových schémat organizace průmyslového závodu, zaměstňavajícího do 1000, do 3000 a přes 3000 osob, s přihlédnutím k tomu, že vliv na organizaci závodu má rozsah výroby a její povaha. Schéma bude vypracováno tak, aby organizační struktura v nižších článcích národního hospodářství plně odpovídala struktuře ve špičkách.
2. Otázky organizace stavebních závodů bude možno projednat jen v hrubých rysech, jelikož není mezi sovětskými experty odborníka pro otázky stavebnictví.
3. Náš platný statut národních podniků z roku 1950 bude přeložen do ruštiny a naši soudruzi vypracují k nim pozměňovací návrhy s přihlédnutím k právě zaváděné reorganizaci řízení čs. hospodářství.

Tyto úpravy budou konzultativně projednány se sovětskými experty.

Ad III. Nejdůležitější problémy výroby:

1. Těžba uhlí v OKD: Po prozkoumání poměrů v revíru s. Krasnikovským bude do 10 dnů vypracován návrh konkrétních opatření a projednán se s. Nikitinem a Krasnikovským.
2. Vypracování návrhu nutných opatření a úkolů v otázce hutní výroby, obdobně jako pro těžbu kamenného uhlí.
3. Vypracování návrhu hlavních opatření a úkolů v těžkém strojírenství, zejména pokud jde o výrobu turbin, generátorů, kotlů, dieselů a jiných důležitých strojů a zařízení, kde se neplní plán.
4. Vypracování návrhu opatření v těžbě železných rud a rud barevných kovů.
5. Vypracování doporučení ve věci výstavby závodu na umělý kaučuk.
6. Vypracování doporučení ve věci zásadního zaměření chemického průmyslu.
7. Vypracování návrhu opatření v otázkách řízení energetického průmyslu a plánu výstavby tohoto průmyslu.

8. Vypracování doporučení a návrhu nutných opatření, pokud jde o zaměření textilního průmyslu, vzájemného poměru jednotlivých surovin a zejména úspory bavlny.

Ad IV. Otázky plánování:

Konzultace se bude týkat základních otázek zaměření plánu, tempa vzrůstu, rezerv kapacity a zaměření investiční výstavby, jakož i soustavy jmenovitých úkolů a technickohospodářských ukazatelů plánu.

Ad V. Otázky stylu práce v ministerstvech, zejména v SÚP:

Tyto otázky projedná s. Nikitin – pokud jde o SÚP – se s. Dolanským, vzhledem k tomu, že jsou zvlášť obtížné, na SÚP.

Pokud jde o organizaci a metodiku práce při provádění expertizy, bude nadále postupováno takto:

1. práce bude organizována tak, aby ve skupinách bylo spíše méně osob; přitom se jednání mají zúčastnit hlavně ti, kterým jsou nebo budou svěřeny vedoucí funkce v tom kterém odvětví;
2. zájezdů do závodů se bude zúčastňovat podle možnosti co nejmenší počet lidí; těchto zájezdů bude co nejvíce, aby sovětští soudruzi dostali plný obraz o naší hospodářské skutečnosti;
3. v pracovních skupinách budou probrány jen zásadní otázky;
4. porady jednotlivých sovětských expertů s příslušným resortním ministrem budou organizovány po vzájemné dohodě; projednávány mají být dosavadní výsledky expertizy a návrhy na opatření;
5. vyhodnocení výsledků prací expertů bude provedeno tak, že pro každé odvětví sovětští soudruzi vypracují závěrečnou zprávu s příslušnými doporučeními.

Závěrečná zpráva bude mimo jiné věnovat pozornost úzkým profilům a místům, kde jsou náznaky tvořících se disproporcí tak, aby bylo možno zavčas mobilizovat stranické, státní a společenské organizace k jejich zdoání.

Tyto závěrečné zprávy budou prodiskutovány s příslušným ministrem za účasti i jiných našich vedoucích pracovníků a předloženy pak politickému sekretariátu ÚV KSČ.

Poněvadž bude řada usnesení a opatření připravována případně i po skončení expertizy a po odjezdu sovětské delegace, může si čs. vláda vyžádat v jednotlivých případech dodatečnou krátkou návštěvu některých vedoucích členů delegace (jak se to osvědčilo v Polsku).

J. Dolanský v.r.

SÚA–A ÚV KSČ, f. 02/5, a.j. 58, sv. 7, b. 7.

30. duben 1952

Příloha č. 13

**Dopis ministra financí J. Kabeše
ministru zahraničních věcí V. Širokému
o zasílání materiálů obchodnímu zastupitelství**

Vážený soudruhu,

soudruzi z Torgpredstva Čenčikovskij a Romanov obrátili se na nás dne 19. dubna t.r. se žádostí, abychom jim podali řadu informací. Tyto informace jsme vyhotovili, některé jsme jim i poslali a další jim právě posíláme.

Podepisuje příslušný průvodní dopis s. Afanasjevovi, mám však těžké svědomí a rozpaky, jsem-li vůbec oprávněn sám, bez kontroly kohokoliv druhého, tato data státní důležitosti komukoliv sdělovat.

Dne 8. února t.r. jsem byl ministerstvem zahraničí s. Ivanem Kopeckým telefonicky uvědoměn, že není třeba, abychom Vám zasílali kopie o podáních Torgpredstvu a o materiálu, který mu předáváme. Vracím se k tomuto telefonickému hovoru a prosím Tě, abys sám znovu uvážil, jestli by přeci jen nebylo správnější, abych Ti kopie předávaných mnou materiálií a event. zprávy o nich, pokud jsou to materiálie jiného druhu, zasílal tak jako dosud.

Nepovažuj to, prosím, za zříkání se zodpovědnosti z mé strany, naopak sám považuji za nezodpovědné předávat tyto věci bez vědomosti aspoň druhého zodpovědného činitele vlády, kterým dle mého zdání máš být především Ty, který má na starosti styk se zastupitelskými úřady Sovětského svazu. Snad by se dalo říci, že materiál, který předáváme Torgpredstvu, je rázu obchodního, ale on není obchodní, nýbrž je rázu mnohem hlubšího a podstatnějšího, je to materiál státní.

V příloze tohoto dopisu Ti zasílám v opisu zprávu o návštěvě soudruhů Čenčikovského a Romanova, jak mi ji podal s. Sucharda a současně kopii dopisu o tom, co jsme dnes soudruhům z Torgpredstva poslali. Kopie materiálu samotného – který je ostatně velmi obsáhlý – nepřikládám.

Prosím, abys přijal výraz mé úcty a soudružské pozdravy. „Práci čest!“

J. Kabeš

Příloha 1

Ministr financí

V Praze dne 30. dubna 1952

Zn. S-368/52

Vážený soudruhu,

vracím se ke svému dopisu ze dne 26. t.m. a dovoluji si Vám dodatečně zaslat:

1. Zprávu o státním rozpočtu a Fondu národněhospodářství v roce 1951.
2. Zákonný materiál o pohybu zboží přes hranice.
3. Zprávu o vyhláškách a přepočítacích kurzech cizozemských hodnot na koruny čs.

Podle Vašeho přání posílám každý z těchto dokladů dvojmo.

Prosím, abyste přijal výraz mé úcty a soudružské pozdravy.

Jaroslav Kabeš v.r.

Vážený soudruh

L. A. Afanasjev

zást. vedoucího obch. zastupitelstva SSSR v ČSR

Na Zátorce 12

Praha XIX

Příloha 2

Ministerstvo financí

Opis informace

Věc: Návštěva s. Čenčikovského a s. Romanova z obchodního zastupitelství SSSR v Praze.

Po předchozím telefonickém ohlášení navštívili mě v sobotu dne 19. t.m. v 10.15 hod. s. Čenčikovskij a s. Romanov a požádali s ohledem na skončené již první čtvrtletí o zaslání některých výkazů, a to:

1. Finanční plán na rok 1952. (Vzhledem k tomu, že finanční plán podnikových složek hospodářství tvoří již na r. 1952 součást našeho státního rozpočtu a vzhledem k tomu, že v této podnikové části dojde ještě k některým změnám s ohledem na změny v investicích a ve výrobních programech, dohodl jsem se s nimi, že jim budou zaslány 2 výtisky návrhu státního rozpočtu tak, jak byl předložen vládě, resp. jak byl předložen Národnímu shromáždění k projednání s tím, že jakmile dojde ke schválení změn ve finančních plánech, byly by tyto změny ve zvláštních výkazech sděleny dodatečně.)

Lhůta: úterý 22. dubna 1952

2. Zpráva o finančním hospodaření za 1. kvartál 1952. Sdělil jsem, že zprávu za celé čtvrtletí přesnou nemáme, ale že z naší měsíční zprávy

za měsíc březen lze posoudit čtvrtletní vývoj plnění jak státního rozpočtu, tak i úvěrových plánů a pokladního plánu, jakkoli jsou to zprávy předběžné. S. Čenčikovskij vyslovil přání, aby mohl zatím alespoň dostat měsíční spěšnou zprávu za leden, únor a březen, vždy ve dvou výtiscích a slíbil jsem tyto zprávy odeslat do úterý 22. dubna 1952.

3. Platební bilance za 3. čtvrtletí. (Jelikož jsem vyšetřil u s. Kováčka, že platební bilance za březen a tudíž za první kvartál bude skončena 21. t.m., mohl jsem přislíbit splnění požadovaného termínu k odeslání do 22. dubna 1952.)
4. Pohyb zlatá a devizových rezerv za první čtvrtletí (rozdíl 1.1.–31.3.1952. Přislíbil jsem i tento výkaz dát v termínu jako platební bilanci za I. čtvrtletí 1952, tj. do 22. dubna 1952.)
5. Odpovězení některých položek z úseku devizového hospodářství podle formulářů, které s. Čenčikovskij předložil:
  - a) Poválečné úvěry poskytnuté i čerpané – doplňkové údaje.
  - b) Rozvedení platební bilance za 1. čtvrtletí 1952 podle předepsaných ukazatelů (předložen návrh formuláře).
  - c) Pohyb zůstatků clearingových účtů za cizími státy za I. čtvrtletí 1952 v členění na státy demokratické a kapitalistické (ve skupině kapitalistických států hlavní země mimo celkové cifry změn s kapitalistickými státy). Lhůta a), b), c) 26. dubna 1952.
6. Zpráva o plnění státního rozpočtu za 1. čtvrtletí 1952 (sestavění podle předložené makety – alespoň předběžná data). Lhůta: 26. dubna 1952.
7. Zpráva o plnění státního rozpočtu za r. 1951 včetně FZH. (Vysvětlil jsem, že pokud jde o FZH, jeho bilance odvisí od předložení bilancí národních podniků, takže by bylo možno nejvýše předložit předběžnou bilanci, která se může opírat jen o zatímní odhady). Lhůta: 29. dubna 1952.
8. Sestavení o plnění úvěrového plánu za 1. čtvrtletí 1952 (sestavu připravit podle předložené makety).
9. Zákonný materiál o pohybu zboží přes hranice – otázky podle zvláštní přílohy. (Podle těchto otázek jsem upozornil, že jde v některých případech o otázky, které by mohly zodpovědět lépe některé jiné resorty. Bylo mi však sděleno, že odpovědi mají být v tom smyslu, tak jak se s nimi vypořádává ministerstvo financí.) Lhůta 29. dubna 1952.

V Praze dne 21. dubna 1952

Ing. B. Sucharda v.r.

Archiv ministerstva zahraničních věcí, fond GS-A, kr. 187, sl. 20, finanční věci.

Konzultace sovětského poradce na SÚP v únoru–dubnu 1952

den	s kým	den	s kým
únor			
19.	ministr	25.	ministr, dvakrát
20.	ministr a jeho náměstkové	26.	Koloněj, Stranský, Stibor,
21.	ministr		Balabán, Rejsek
22.	ministr, Červený	28.	Dolanský, Červený, Hejma,
23.	ministr		Balabán, Pikart, Kuček
březen			
1.	Bruček, Štefka	19.	Schejbal, Balabán
3.	ministr	20.	Schejbal, Koloněj, Toman
4.	kolegium ministra, Kosárek	21.	Schejbal, Toman, Vítovec,
5.	ministr, Schejbal, Toman,		Balabán, Staněk, Volavka
	Kosárek	22.	Volavka, Balabán, Pikart,
6.	kolegium ministra, Kroček,		Suchý, Schejbal, Jeřábek
	Staněk, Balabán, Machoň	25.	na schůzi parlamentu,
10.	ministr, Machoň, Belogojbek		Schejbal, Toman
11.	Balabán, Rejsek	26.	schůze plánovací komise
12.	Rejsek, Morávek	27.	Machoň
13.	Vlasák, Půček, Schejbal,	28.	schůze parlamentu,
	Volavka, Balabán		Schejbal, Toman
14.	Štefka, Puškan	29.	Půček, Schejbal, Toman
15.	Reitmajer	31.	schůze plánovací komise
17.	Schejbal, Půček, Balabán		
duben			
1.	Balabán, Červený,	7.	schůze plánovací komise,
	Mouralová		Roman
2.	Půček, Mouralová, Volavka,	8.	schůze plánovací komise
	Balabán, Schejbal	9.	ministr, Dolanský, Bráník,
3.	Balabán, Rejsek, Vodička,		Kopřiva, Půček
	Hlávka, Půček, ministr	10.	Zika, Vlasák, Drábal,
4.	Brůžek, Suk, Schejbal		Roman, Rejsek
5.	Balabán, Rejsek, Moravec,	11.	Volavka
	Zika	12.	Reitmajer

15.	Volavka, Kosárek	23.	Toman, Vítovec, Schejbal
16.	Vlasák, Dočkal, Volavka,	24.	schůze plánovací komise,
	Reitmajer, Gajda		Půček
17.	schůze plánovací komise,	25.	Vlasák, Toman, Vítovec,
	Pikart, Rozsypal, Mouralová,		Turek, Schejbal, Dočkal,
	Krejza, Žaloudek, Půček,		Húsek
	Schejbal, Navrátil, Maryška	26.	Volavka, Turek, Hrušovský
18.	přednáška, Volavka	28.	ministr, Tomek, Toman,
19.	Stibor, Krejza, Dočkal		Vítovec
21.	Tomek, Schejbal, Pikart,	29.	Tomek, Vítovec, Schejbal
	Gajda, Ceňger, Toman,	30.	Vítovec, Tomek, Kroček
	Volavka		
22.	Tomek, Toman, Vítovec,		
	Dočkal, Volavka		

Zpracováno podle materiálu SÚA, fond SÚP.

**Konzultace poradce na ministerstvu financí
v roce 1952 (Golev) a 1954 (Kutuzov)***

den	o čem	den	o čem
květen 1952			
22.	o další práci poradce	27.	daň ze mzdy
26.	daň ze mzdy a zemědělská daň	28.	zemědělská daň
		31.	plán práce poradce
červen			
3.	státní rozpočet	12.	daň ze mzdy
6.	návrh statutu min. financí		a zemědělská daň
6.	finanční plán	16.	finance národních výborů
7.	účetní evidence, diskuse na SÚP	25.	domovní daň
		28.	daň ze mzdy a zemědělská daň
červenec			
1.	cenné papíry	12.	úvěrový a pokladní plán
2.	zásady státního rozpočtu	16.	statut min. financí
4.	finanční referáty KNV	16.	delimitace mezi státní ban- kou a min. zahran. obchodu
5.	intervence pro zemědělství	20.	devizový zákon
9.	reorganizace peněžnictví	23.	porada u ministra
srpen			
1.	porada u ministra	13.	daň z obratu a výkonu

březen

31. Hlavní vnitřní příčiny nadnormativních zásob.

duben

2. Dotaz Machačky, jakým způsobem probíhá v SSSR bytová výstavba prováděná bytovými družstvy. – Návrh vládního usnesení o organizačním zajištění zavádění vnitropodnikového chozrasčotu v průmyslových podnicích.
3. Zpřísnění kontroly mzdových fondů.
5. Vědeckotechnické rady při ministerstvech. – Analýza hospodářské činnosti ministerstva financí.
6. Metoda přepracování státního rozpočtu při změně velkoobchodních cen.
9. Zásady evidence a záchrany národního domovního majetku v pohraničí. – Placení neplánovaných investic, ředitelský fond, placení subdodavatelům.
12. Odvody ze zisku do státního rozpočtu.
13. Daň ze mzdy, způsob jejího odvádění do státního rozpočtu.
21. Návrh na zřízení ředitelského fondu a jiných fondů u státních statků.
23. Likvidace nadnormativních zásob.
26. Zrychlení obratu oběžných prostředků.
27. Registrace.
28. Systemizace na ministerstvu financí.

květen

3. Plánování daně z obratu a kontrola plnění plánu.
4. Soutěžení finančních referátů národních výborů. Sestavování rozpočtu národních výborů.
5. Zjednodušení účetních výkazů.
7. Práce kontrolní a revizní správy ministerstva financí. – Zlepšení kontroly úkolů ministerstva financí.
8. a 11. Směrnice pro sestavení státního rozpočtu a finančních plánů.
12. Výdajové normy.
13. Vztah skutečných výdajů rozpočtových organizací ke státnímu rozpočtu.

14. Směrnice pro likvidaci nepoužitelných a nadnormativních materiálových zásob.
18. Rentabilita investic.
19. Plánování a proplácení knih, brožur a časopisů v SSSR.
20. Vývoz investičních celků a hlavní dodavatel.
21. Prozatímní směrnice pro práci sekretariátu ministrů.
22. Platební neschopnost podniků.
25. Finančněrozpočtová komise.
26. Financování malé mechanizace.
29. Úvěrování dodávek dřeva.

červen

8. Zřízení vědeckovýzkumného ústavu ministerstva financí.
9. Úvěrování státních statků Státní bankou čsl. v přímém souladu s agrotechnickými lhůtami. – Opatření proti neplacení dodávek. Registrace.
10. Generální opravy v najatých místnostech.
12. Práce Kontrolní a revizní správy ministerstva financí.
15. Vypořádání roku 1953 u ministerstva hutí a rudných dolů. – Klasifikace dle odvětví.
18. Moment realizace.
19. Poukazovací a dispoziční právo národních výborů. – Ředitelské fondy v podnicích státního obchodu.
21. Sestavování plánu prací ministerstva financí dle směrnic X. sjezdu KSČ.
22. Financování výkupních organizací. – Vypořádání činnosti ministerstva hutí a rudných dolů v r. 1953.
25. Organizační forma Čsl. státního filmu a divadel.
26. Financování vědeckého výzkumu, církví, notářství, advokacie.
28. Směrnice pro kontrolu odvodu národních podniků.
29. Směrnice o kontrole daně z obrátu.
30. Vlastní náklady pro průmyslovou výrobu. – Snížení velkoobchodních cen u družstev.

Zpracováno podle materiálů SÚA, fond ministerstvo financí.

* Výběr ze zpráv, jichž bylo v roce 1952 vydáno 66.

26. leden 1956

Příloha č. 16

Výpověď T. Baláže o působení poradců Lichačova a Makarova při vyšetřování činnosti „buržoazních nacionalistů“

Záznam

Při výslechu Theodora Baláže, nar. 25.4.1917, dne 25.1.1956 ve věznici Valdice uvedl odsouzený Baláž, že při vyšetřování v Ruzyni bylo proti němu použito násilí. Odmítl však o tom vypovídat do protokolu s odůvodněním, že sám ve své funkci trpěl použitím násilí na vyšetřovancích a že proto nemá oprávnění, aby si stěžoval na svůj způsob vyšetřování.

Kromě toho uvedl, že sovětsští poradci, kteří v listopadu 1949 byli v Bratislavě, byli Lichačov a Makarov. Cílem jejich návštěvy bylo vyšetřit činnost slovenských buržoazních nacionalistů. Lichačov prý zastával nesprávný, ryze profesionální postoj k tomuto vyšetřování a přesto, že Baláž mu zdůrazňoval, že nemá konkrétní materiál o trestné činnosti buržoazních nacionalistů, opětovně na něm žádal, aby takovýto materiál opatřil, a to za každou cenu ihned, proto, že prý na Slovensko přijel „sekat hlavy“. Vyžadoval hlavně materiál proti Moškovičovi a když mu jej Baláž nemohl předložit, vyhrožoval mu narážkami, že „zakrouťí krkem“ jemu. O tomto postoji Lichačova prý Baláž hovořil se sovětským konzulem v Bratislavě Čerňuchem, který byl části rozhovoru s Lichačovem přítomen a ten prý mu potvrdil, že Lichačov má nesprávný profesionální postoj k věci.

Také o této věci vypovídal Baláž zdrženlivě, naznačoval, že podobných poznatků má více. Další konkrétní věci však nevedl. Proto, že tyto otázky nesouvisely přímo s předmětem výslechu, nebyly uvedeny do protokolu.

Dne 26. ledna 1956

dva nečitelné podpisy

SÚA, Komise 1955–57, sv. 39, a.j. 968, 9.

Jmenný rejstřík

Rejstřík obsahuje pouze jména vyskytující se v textu studie. Jména ostatních sovětských poradců viz seznamy poradců v přílohách.

B

- Bacílek Karol – 8, 23, 25, 26, 41, 81, 85
Baláz Teodor – 21
Barák Rudolf – 23, 24, 25, 98, 99
Bělik T. J. – 86
Bělkin, generál – 18
Běloborodov A. P. – 80
Beneš Edvard – 67
Besčasnov Alexej – 8, 24, 26, 29, 33, 35, 38, 40, 41
Bogomolov A. J. – 11, 16, 23
Bojarskij Vladimir – 24, 25, 27–29, 31–40
Brůha, (Lidové milice) – 27, 35
Bulganin N. A. – 71, 72

Č

- Čepička Alexej – 10, 37, 38, 51, 63, 70, 71, 74, 75, 80–90
Černov F. G. – 24, 26, 39
Červenkov Valko – 37, 38

D

- David Václav – 11, 63
Dolanský Jaromír – 14, 15, 42, 43, 47, 48, 51, 52, 54, 56, 58, 61, 62, 83, 84, 89, 94
Doubek Bohumil – 20, 25–30, 32, 35, 37–39, 41
Drgač Šimon, gen. – 70, 72, 73
Drnec Vladimír gen. – 70–74

F

- Filatov (sov. poradce v bulh. bezpečnosti) – 38
Filipov – 40, 71
Frank Josef – 30, 59
Frejka Ludvík – 54

G

- Galkin S. N. – 26, 29, 30, 32, 33, 35, 38, 39
Goldmann Josef – 51, 54, 62
Golev J. I. – 65, 66
Gottwald Klement – 8, 10, 12, 18–20, 22, 24–27, 37–40, 42–44, 56, 60, 62, 63, 71, 73–75, 83–85, 87–89
Gromov G. – 39
Gusev N. I. – 80, 81, 83–89

H

- Hanuš Josef, gen. – 73
Holvek J. – 35
Hora J. – 36
Horáková Milada – 20, 22, 31, 39
Húsek J. – 43, 45–54, 61

Ch

- Chozjanov – 17, 18
Chruščov N. S. – 41, 43, 80, 93

I

- Iljinskij, plk. – 68, 70, 71

J

- Janoušek Jaroslav – 35
Jesikov B. S. – 24, 26, 28, 29, 33, 35, 36, 38, 39

K

- Kabeš Jaroslav – 11, 12, 14, 17
Keppert Andrej – 35
Kohoutek Vladimír – 35
Koloněj (SÚP) – 54, 58
Kopřiva Ladislav – 8, 22, 23, 25, 26, 28, 34, 36, 37, 39, 41, 81
Korobkov N. N. – 15, 65
Košťál Karel – 25, 27, 29–32, 34, 37, 39
Kovaljov A. P. – 16, 65
Kreibich Karel – 50
Kuščev A. M. – 76, 80, 100
Kutzov G. A. – 65, 66, 73

L

- Laštovička Bohuslav – 74, 88, 89
Lavrentěv A. J. – 15
Lichačov – 19–23, 28, 30
Liška, gen. – 69, 71
Lomský Bohumír, gen. – 76, 99, 100

M

Makarov – 19–22, 28, 30
Malenkov G. – 19, 75
Mališev N. M. – 24
Medveděv P. N. – 24
Mikojan Anastáz – 45, 48, 50–52, 54
Molotov Vjačeslav – 37
Morozov G. – 26, 39, 64, 65
Moškovič Koloman – 21
Moučka Milan – 30, 35
Mudra V. – 35
Musil Jan – 27

N

Nikitin P. N. – 54–56, 58, 60, 62
Nosek Václav – 19, 21, 22, 41
Novotný Antonín – 14, 15, 21, 75, 76, 95,
97, 99, 100

P

Papoušek, gen. – 69
Pautin N. A. – 54, 55, 58, 60, 96
Pavel Josef – 19, 21
Plaček Štěpán – 18
Prchal Antonín – 36
Procházka Jaroslav – 51, 69, 70, 72–74
Pruďko S. V. – 24
Půček Zdeněk – 95, 96
Půčík Jozef – 48, 89

R

Rajk László – 18, 19, 21, 22
Rákosi Mátyás – 18
Reicin Bedřich – 69, 72–74

S

Silin M. A. – 52

Sizov, plk. – 72–74
Slabý J., gen. – 71, 73
Slánský Rudolf – 10, 18–20, 22, 23, 25, 26,
28, 33–35, 37–39, 60, 62, 70, 83, 84
Smirnov K. I. – 23, 26, 36
Smola Bohumil – 35
Stalin J. V. – 8, 19–21, 24, 37–40, 75, 80,
81, 84, 87, 91
Svoboda Ludvík – 10, 67, 70–74, 82

Š

Šelepín A. N. – 99
Šimůnek Otakar – 94, 96
Široký Viliam – 11, 12, 14–17, 21, 23, 52,
54, 59
Škvařil, gen. – 72
Šling Ota – 31, 34
Šmoldas M. plk. – 72, 73
Šonka R. – 27
Špaček Bohumil – 66
Štemenko, gen. – 72
Šváb Karel – 18, 19, 21, 22, 28

T

Taussigová Jarmila – 25, 36
Tichonov – 17, 18
Trejbal, gen. – 72

V

Valeš Oskar – 39, 40
Vasilevskij A. M. – 67, 72
Veselý Jindřich – 19–22

Z

Zápotocký Antonín – 11, 14, 16, 17, 42, 60,
75, 83, 84, 87

Soviet Advisers in Czechoslovakia, 1949–1956

by Karel Kaplan

This essay, based on until recently secret documents, discusses the role and status of Soviet advisers in Czechoslovakia in five areas: (1) the Czechoslovak system of power; (2) the secret police; (3) the economic sector; (4) the armed forces and armaments industry; and (5) the crisis in the East Bloc, 1953–1956.

A great many Soviet advisers came to Czechoslovakia in the years 1949 to 1956 and were an important factor in the system of power. First, the Czechoslovak functionaries to whom the advisers with their far-reaching authority were assigned began to conduct themselves according to the advisers' instructions and opinions. It was not uncommon for leaders at the highest level, including President Klement Gottwald (who was also Chairman of the Czechoslovak Communist Party), to take decision on all of the more serious matters only after having first consulted with the advisers, which meant in fact that the Czechoslovak leaders became mere agents implementing Soviet decision.

Secondly, the advisers' extraordinary power in Czechoslovakia supported and enhanced their privileged social position. Apart from receiving a salary as high as 'his' functionary, a Soviet adviser also received financial and other bonuses which far exceeded the income of the Czechoslovak functionary.

Thirdly, the actual responsibility of the adviser did not correspond to his power and social privileges. He was not responsible to the Czechoslovak state organs or functionaries; in other words he was not constitutionally, legally or politically responsible. Moreover, though responsibility was born by the Czechoslovak functionaries, they did not dare question any decision which had a Soviet adviser behind it. This led to the functionaries accepting views and suggestions of the advisers even when they did not agree with them. It also meant, however, that many functionaries actually wanted as many advisers as possible in their departments, since their presence and activity was considered a protective shield against possible accusations of bad decision-making and bad administration.

Fourthly, the Soviet advisers were accountable only to Moscow and were subordinated directly to it. Their main task and mission was to carry out the Soviet method of running the individual sectors of society and to introduce Soviet methods into Czechoslovak institutions. In the process of

the Sovietization of Czechoslovakia, the work of the advisers was, then, of the utmost importance.

Fifthly, in the main areas of power, the armed forces and the secret police, the advisers formed a comprehensive body. It was an organized group with its own hierarchical structure led by the adviser of the minister and the adviser's deputy. This organizational body penetrated all key offices, completely controlled the armed forces and secret police, and ensured that they would be subordinated to headquarters in Moscow. The arrangement was similar in the planning, administration and organization of the economy, including the apparatus of COMECON (the Council for Mutual Economic Assistance).

Judging from the available documents, the first Soviet advisers came to Czechoslovakia in October 1949 and were assigned to the secret police. As early as 1945, however, a group of advisers had been active in the military academy, and another large group had been assigned to the Jáchymov uranium mines. The greatest influx of advisers occurred in 1951 and 1952, at the height of Moscow's attempts to control completely the entire Soviet Bloc from one centre. The second wave began in 1952, continued through the next year and dwindled off in 1954, when the Bloc entered its first crisis. The crisis was brought on largely, if not completely, by the preparation and performance of the show trials of leading Communist functionaries, especially the trial of Rudolf Slánský.

Sovietization was carried out regardless of national interests, historical experience or a sense of Czechoslovak patriotism. The implementation of the Soviet model as a universal principle was one of the main causes of the social crisis in Czechoslovakia in the years 1953–1957, when the advisers' activity and the principles and political intentions which they were pushing for, were being doubted and even rejected. The expenses connected with the work of the Soviet advisers, though very high, were nearly nothing compared to the innumerable damages caused by their activity, especially in the Sovietization and militarization of Czechoslovak society.

It also meant, however, that many functionaries actually wanted to see advisers as possible in their departments since their presence and activity was considered a protective shield against possible accusations of bad decision-making and bad administration.

Fourthly, the Soviet advisers were accountable only to Moscow and were subordinated directly to it. Their main task and mission was to carry out the Soviet method of running the individual sectors of society and to introduce Soviet methods into Czechoslovak institutions. In the process of

Knihovna Národního archivu
Přístupová sada VŠA ŠK
V edici řady Setřít (SZD) ve 14. vydání
Ústřední knihovna dělníků AV ČR
Praha 1997

Publikace vyšla s příspěvkem
Grantové agentury ČR (reg. č. 404/92/1214)
a Národního ústavu archivů

Redakce Milena Janíková, anglické résumé Dana Pálová
Šimůnští potvrdí v Československu v letech 1948–1956
Karel Kaplan

Karel Kaplan

Sovětský poradci v Československu v letech 1948–1956

Redakce Milena Janišová, anglické résumé Derek Paton

Počítačová sazba Věra Škvorová

V ediční řadě Sešity ÚSD, sv. 14, vydal

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

Praha 1993

Publikace vyšla s přispěním

Grantové agentury ČR (registr. č. 404/93/1214)

a Nadace Konráda Adenauera